

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

“ GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE’NİN AB’YE
TAM ÜYELİK SÜRECİNDEKİ YERİ”

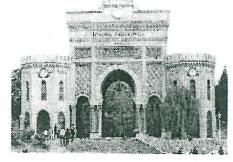
TUĞBA BOZKURT
2501070803

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç. Dr. Özlem TERZİ

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Bilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501070803** numaralı **Tuğba BOZKURT**'un hazırladığı "**Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecindeki Yeri**" konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **24.03.2011 Perşembe günü saat 12.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabulü*.....'ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
DOÇ. DR. HİKMET KIRIK	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD. DOÇ. DR. ÖZLEM TERZİ	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD. DOÇ. DR. NURCAN ÖZGÜR	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD. DOÇ. DR. ZEYNEP KIVILCIM	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD. DOÇ. DR. ERHAN KELEŞOĞLU	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'NİN AB'YE TAM ÜYELİK SÜRECİNDEKİ YERİ

Tuğba BOZKURT

ÖZ

Avrupa'nın parçası, Avrupa Birliği'nin üyesi olmak Türkiye'nin uzun zamandır gerçekleştirmeye çalıştığı en önemli ideallerinden biridir. Bu idealin gerçekleşmesi noktasındaki en önemli aşamalardan biri 6 Mart 1995'de imzalanan ve 1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren, Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararıdır. Gümrük Birliği, Türkiye'de Avrupa Birliği üyeliğine giden en kısa yol olarak görülmüştür. Bu yüzden, Türkiye aleyhine olabilecek bir takım koşulları barındırmasına rağmen kabul edilmiştir.

Bu tez çalışması, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde tarihsel, hukuki, ekonomik ve siyasi dinamiklerin etkisi ile tesis edilen Gümrük Birliği'nin yerini belirlemeye çalışmaktadır. Giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşan bu çalışmanın, ilk bölümünde 1959'dan günümüze kadar meydana gelenler gelişmeler kronojik olarak incelenmiştir. İkinci bölümde, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ekonomisi üzerindeki etkileri, çeşitli tablo ve grafikler yardımı ile ortaya konulmuştur. Çalışmanın son bölümünde Gümrük Birliği'nin siyasi etkileri çeşitli değerlendirmelere yer verilerek ele alınmıştır. Gümrük Birliği'nin tam üyelik sürecindeki etkisine yer verilmiş, ayrıca Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, Avrupa Birliği'ne üyeliği sonucu ortaya çıkan yeni duruma Türkiye'nin uyumu noktasında yaşananlar orijinal kaynaklardan yapılan alıntılar ile ortaya konmuştur. Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde bir takım sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Siyasi olarak ise Türkiye'nin tam üyeliğini hızlandıracak büyük bir etkisi olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Türkiye, Kıbrıs

THE POSITION OF THE CUSTUMS UNION ON THE TURKEY'S FULL MEMBERSHIP TO THE EU

Tuğba BOZKURT

ABSTRACT

To be a part of Europe and being a full member of European Union is one of the ideals that Turkey has been trying to carry out for a long time. One of the major processes to realize this ideal carry out is, the Decision numbered 1/95 of the Association Council which based on Customs Union that was signed on the 6th of March 1995 and come into force on the 1st of January 1996. Customs Union has been seen as the easiest way to be a full member of the European Union, in Turkey. Therefore, it has been consented though it has some conditions that may be disadvantageous for Turkey, as well.

This paper is trying to analyse the position of Customs Union which based on the impacts of historical, legal, economical and political dynamics in the process of Turkey's full membership of European Union. Except the introduction and the conclusion, this paper consists of three main chapters. In the first chapter, the developments, happening since 1959, have been analysed chronologically. In the second chapter, the impacts of Customs Union in terms of Turkey's economy are put forth with the help of various tables and graphs. In the last chapter of the paper, the political impacts are also referred through various assessments. The impacts of Customs Union, in the process of full membership of European Union are debated. Furthermore, Turkey's adaptation process to the new situation occurred after the Republic of South Cyprus membership of the European Union is analysed through the quotations taken from the original resources in the paper. Customs Union has caused Turkey to face with some difficulties in the process of the full membership of the European Union. In terms of policy, it has not had many effects to accelerate Turkey's full membership.

Key Words: Customs Union, European Union, Turkey, Cyprus

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleşmesi uzun yıllardan beri Türk dış politikasının en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Bu hedefin gerçekleşmesi için elli bir yıldır yoğun bir çaba harcanmaktadır. Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne tam üyelik noktasında kararlılığının en somut göstergesi ise AB'ye üye olmadan önce Gümrük Birliği sürecini başlatmış olmasıdır. Üyelik öncesinde Gümrük Birliği sürecinin başlaması Türkiye'ye özgü bir durumdur. Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini hızlandıracağı düşünülerek tesis edilmiştir. Ancak 2011 yılı itibariyle, Gümrük Birliği'nin tesisinden beri geçen 15 yıla rağmen Türkiye Avrupa Birliği'ne hala tam üye olamamıştır. Bu özellikleri, Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerini anlayabilmek için Gümrük Birliği sürecinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu alışmada, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci bağlamındaki etkileri değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu erevede, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ye dahil olması, Gümrük Birliği sonrası Avrupa Birliği'ne üyelik yolundaki gelişmeler, Türkiye'nin aday ilan edilmesini takiben katılım öncesi süreçteki ilgili gelişmeler, Türkiye'nin üyelik perspektifine etkileri ve Kıbrıs Sorununun Türkiye'nin tam üyeliği ile bağlantılandırılması tartışılmıştır.

İncelenen konunun güncelliği sebebiyle çok sayıda kaynağa ulaşılabilmektedir. Ancak, kaynakların çoğu içerik yönünden benzerdir. Bununla beraber çalışma, devam eden bir süreci kapsadığı için kaynakların güncellenmesini bir zorunluluk olarak karşıma ıkırmıştır.

Bana yol gösterdiği ve eksikliklerimi tamamlama yardımcı olduğu için Sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem Terzi'ye, desteklerinden dolayı aileme, Samet Özgündüz ve Seda şahin'e teşekkür ederim. Kuşkusuz hatalar şahsıma aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR.....	viii
GRAFİKLER.....	ix
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ.....	1
------------	---

1.BÖLÜM:

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE.....	6
--------------------------------	---

1.1) 1963 Ortaklık Anlaşması'ndan- 1995 Gümrük Birliği'ne Kadar Yaşananlar.....	7
---	---

1.1.1) Türkiye'nin 1987'deki Tam Üyelik Başvurusu.....	18
--	----

1.1.2) Avrupa Komisyonunun "Görüş"ü.....	19
--	----

1.1.3) Gümrük Birliği Yolunda Siyasi Ortam.....	22
---	----

1.2) Gümrük Birliğinden Günümüze Kadar Yaşanan Gelişmeler.....	25
--	----

2. BÖLÜM:

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK ETKİLERİ.....	33
---	----

2.1) Ekonomik Bütünleşme Kavramı, Gümrük Birliği ve Statik ve Dinamik Etkileri.....	34
---	----

2.1.1) Ekonomik Bütünleşme ve Gümrük Birliği.....	34
---	----

2.1.2) Gümrük Birliği'nin Statik ve Dinamik Etkisi.....	37
---	----

2.2) Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	40
---	----

2.2.1) Etki Raporu'nun Türkiye Ekonomisine İlişkin Değerlendirmesi. .	46
---	----

2.3) Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi..	48
2.4) Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	59
3. BÖLÜM:	
GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN SİYASİ ETKİLERİ.....	63
3.1) Gümrük Birliği'ne İlişkin Değerlendirmeler.....	63
3.1.1) Türk ve Avrupalı Siyasetçilerin Gümrük Birliği'ne Bakışı.....	63
3.1.2) İlerleme Raporlarında Gümrük Birliği.....	67
3.1.3) Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sorunu ve Gümrük Birliği'ne Yönelik Eleştiriler.....	70
3.1.3.1) Tam Üyelik Gerçekleşmediği Takdirde GB'nin Geleceği.....	72
3.2) Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Tam Üyelik Süreci.....	73
3.2.1) GKRY'nin AB'ye Üyeliği ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler.....	73
3.2.2) Kıbrıs Sorunu Bağlamında Gümrük Birliği ve Tam Üyelik.....	78
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	92

TABLÖLAR

Tablo 1 : Ekonomik Bütünleşme Aşamaları.....	35
Tablo 2 : Sektörler Bazında Türkiye'nin AB'ye İhracatı.....	43
Tablo 3 : Türkiye'nin Dış Ticaretinin Seyri ve AB'nin Payı.....	49
Tablo 4 : Ülke gruplarına göre Türkiye'nin Genel İhracatı.....	54
Tablo 5: Ülke gruplarına göre Türkiye'nin Genel İthalatı.....	55
Tablo 6: AB'nin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı.....	56
Tablo 7: Türkiye - AB Dış Ticareti.....	57

GRAFİKLER

Grafik 1: AB'ye İhracatımızın AB'den İthalatımızı Karşılama Oranı.....42

Grafik 2: Sektörler Bazında Türkiye'nin AB'ye İhracatı.....44

Grafik 3: Başlıca Pazarlar Bazında Türkiye'nin 2009 Yılı İhracatı (%).....54

Grafik 4: Başlıca Pazarlar Bazında Türkiye'nin 2009 Yılı İthalatı (%).....55

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP:	Anavatan Partisi
AP:	Avrupa Paramentosu
AT:	Avrupa Topluluğu
AYB:	Avrupa Yatırım Bankası
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DYP:	Doğru Yol Partisi
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP:	Demokratik Sol Parti
ECU:	Avrupa Para Birimi
EFTA:	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EPB:	Ekonomik Parasal Birlik
GB:	Gümrük Birliği
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GTS:	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IMF:	Uluslar arası Para Fonu
İSO:	İstanbul Sanayi Odası
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ:	Küçük ve Orta Boy İşletme
MÜSİAD:	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
OK:	Ortaklık Konseyi
OKK:	Ortaklık Konseyi Kararı
OGT:	Ortak Gümrük Tarifesi
OPAMET:	Ortak Pazar Merkez Teşekkülü
OTP:	Ortak Ticaret Politikası
SHP:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti

STA:	Serbest Ticaret Anlaşması
STB:	Serbest Ticaret Bölgesi
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TÜSİAD:	Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği
TTA:	Tercihli Ticaret Anlaşmaları
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinde önemli dönüm noktaları bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile AB ve Türkiye arasında Gümrük Birliği (GB) sürecinin başlamasıdır. Türkiye'de, GB'nin kurulması ile AB'ye "bir adım" kaldığı düşünülürken, 1997 Lüksemburg Zirvesinde alınan kararlar durumun AB cephesinde hiç de öyle olmadığını göstermiştir.

Bununla birlikte, Türkiye 1999 Helsinki Zirvesinde AB'ye aday ülke ilan edilmiştir. Ardından 2004 Lüksemburg Zirvesinde, Türkiye ile 3 Ekim 2005'de üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilince Türkiye'nin üyeliğe yönelik umutları tekrar canlanmıştır. Türkiye'nin 2005 yılında müzakerelere başlayabilmesi de on yıl önce başlayan GB'nin etkisini tartışılır hale getirmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında, özellikle Kopenhag Kriterlerine uyum noktasında yapmış olduğu düzenlemelerin de etkisi büyüktür. Çünkü AB tarafından adaylık ve üyelik için asıl değerlendirmeye alınan husus, 1993 yılından beri Kopenhag Kriterleridir. Soğuk Savaş sonrası AB'nin üyesi olan hiçbir ülke üyelik öncesinde gümrük birliği kurmaya yönelmemiş, ülkeler sadece Kopenhag Kriterlerini yerine getirmeye çalışmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde önemli kilometre taşlarından biri olan GB'nin, bu süreçteki yerini ve önemini tartışmaktır. Söz konusu amaca hizmet etmesi bakımından bu çalışmada öncelikle, GB kararının belli başlı temel ilkeleri belirtilmiştir. Bu bağlamda, hem GB'nin, Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri, sağladığı avantajlar ve sebep olduğu problemlere yer verilmiş hem de siyasi anlamda Türkiye'nin AB üyelik sürecine etkileri ayrıntılı olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Çünkü AB'ye tam üyelik yolunda önemli bir aşama olarak öngörülen GB'nin bugün gelinen nokta itibarıyla bu amacı gerçekleştirmeye yetmediği ve hatta beklenilmedik biçimde Türkiye'nin AB'ye üyeliği noktasında adeta bir sorunsala dönüştüğü değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, iki alt bölümden oluşmakta olup özetle, 1959'da Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yapmış olduğu başvurudan 1995'de tesis edilen GB'ne ve sonrasında günümüze kadar ulaşan tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu bağlamda, öncelikle Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli yeri olan 1963'deki Ankara Antlaşması, 1987'de olumsuz cevap alınan tam üyelik başvurusu ve alternatifini olarak yine Ortaklık Anlaşmasına ve Katma Protokole dayanılarak ortaya konan Gümrük Birliği süreci incelenmiştir. Sonrasında, Gümrük Birliği ile başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte yaşananlar kronolojik olarak ve eleştirel-gerçekçi bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle ekonomik bütünleşme kavramı, ekonomik bütünleşmenin aşamaları olan tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birliği, iktisadi birlik, ekonomik ve parasal birlik kavramları ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Ayrıca, bu aşamalardan biri olan Gümrük Birliği'nin ekonomi üzerindeki dinamik ve statik etkileri de detaylı biçimde incelenmiştir. Sonrasında, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ekonomisi ve dış ticareti üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri zengin istatistik veri, grafik ve tablolarla desteklenerek ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Ayrıca, taşıdığı özel önem dolayısıyla, Serbest Ticaret Anlaşmalarına (STA) ve bu anlaşmaların Gümrük Birliğinden dolayı Türkiye'ye yönelik etkilerine de yer verilmiştir.

Günümüzde, yukarıda belirtilen ekonomik bütünleşme modelleri içinde yalnızca AB son aşamaya, ekonomik ve parasal birlik düzeyine ulaşabilmiştir. Türkiye ise AB ile gümrük birliğine dayanan bir ekonomik işbirliğini gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda taraflar arasında malların serbest dolaşımı kısmen sağlanabilmiştir. Şöyle ki, AB ile Türkiye arasında kurulan GB, yalnızca sanayi mallarını ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Ancak bu durum, GB modelinin ruhunda yer alan malların serbest dolaşımı ilkesinin tam karşılanmadığının göstergesidir. Öte yandan, Türkiye'nin serbest bir dış ticaret politikası oluşturması sınırlanmıştır. Türkiye'nin AB'nin aldığı dış ticaret kararlarına uymak zorunda

bırakılması ve bu kararların alınmasında ciddi bir etkisinin olmaması ciddi sorunlara sebep olabilmektedir. Türkiye, GB kararını alırken konunun daha çok siyasi yönüne ağırlık vermiş ve üyeliği kolaylaştırması noktasındaki faydasına yönelmiş olduğu için anılan sakıncalar belli ölçüde öngörülemediği. Başta dönemin siyasetleri olmak üzere bazı kesimler GB kararından sonra kısa bir süre içinde üyeliğin gerçekleşeceğini ummakta idiler. Ancak beklentiler gerçekleşmemiş ve GB kararının üzerinden 2011 yılı itibarıyla 16 yıl geçmiş olmasına rağmen Türkiye hala tam üye olamamıştır. Öte yandan, tüm bu öngörülere dayanılarak oluşturulan GB'nin birtakım eksiklikler sebebiyle (gümrük birliğinin tarım ürünlerini kapsamaması, malların ve kişilerin serbest dolaşımı önündeki engeller vs.) sağladığı avantajların yanı sıra birtakım dezavantajları da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Türkiye gibi, geçmişte pazarını kapitülasyonlar yolu ile Avrupa'ya açmış olduğu için ciddi sıkıntılar yaşamış bir ülke açısından Gümrük Birliğinin kabulü çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bunun en önemli sebebi Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı ülkelere verilen kapitülasyonların sebep olduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılardır. Bu nedenlerle, yeni kurulmakta olan Türk devleti benzer sıkıntıların yaşanmaması için oldukça temkinli davranmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası barış görüşmeleri için Lozan'a giden İsmet Paşa'ya Kapitülasyonlara son verilmesi hususunda kesin bir talimat verilmiş ve akabinde Kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Her ne kadar Büyük Buhran öncesinde 1923-30 döneminde belli ölçüde liberal bir ekonomik yaklaşım benimsenmiş olsa da, gerek sermaye birikimindeki yetersizlik gerekse yukarıda özetlenmeye çalışılan Osmanlı döneminde yaşanan birtakım olumsuz tecrübeler, Cumhuriyet döneminde ekonominin ve dış ticaretin gerçek anlamda dışa açık ve korumacılıktan uzak olmasına engel olmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'nin 1963'de imzaladığı Ankara Anlaşması ile oldukça önemli bir adım attığı ifade edilebilir. Türkiye, böylece kuşklarından kurtulup Batının ve özellikle Avrupa'nın bir parçası olmak için yeniden harekete geçmiştir. Ancak Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), sonrasında Avrupa Topluluğu (AT) ve en son olarak da AB ile süren ilişkileri, Türkiye'de meydana gelen iki askeri müdahale ve iki de dolaylı askeri müdahale sebebiyle zarar görmüştür. Türkiye'nin içsel dinamiklerinden kaynaklanan sorunların yanı sıra dış politikası ile ilgili bir

takım meselelerinde sürece dâhil olması, AB Türkiye ilişkilerinin genelde dalgalı bir seyir izlemesine sebep olmuştur. Bu yüzden, Türkiye'nin AB üyelik süreci "uzun ve ince bir yol" olmasının yanı sıra ciddi "engebeli bir yol"dur.

Üçüncü bölümde; Gümrük Birliği'nin siyasi etkileri bağlamında, öncelikle siyasetçilerin Gümrük Birliği ile ilgili görüşlerine ve Türkiye için hazırlanan ilerleme raporlarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, AB'nin tam üyeliğe ne gibi etkilerinin olduğu/olabileceği ve Türkiye, AB'ye üye olamadığı takdirde Gümrük Birliği ile ilgili olarak ne gibi bir strateji izlenebileceği ile ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne (GKRY) yönelik Ek Protokolden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesinden ve Kıbrıs sorununun bu yüzden üyelik müzakereleri sürecine verdiği zarardan da bahsedilmiştir. 2004 yılında GKRY'nin adanın tamamını temsilen tam üyeliğe kabulü ve hâlihazırda yürütülmeye çalışılan Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinde bazı fasılların açılmasının Kıbrıs sorunundan dolayı vetoya uğraması meselenin sıcaklığının göstergeleridir.

GB kararının imzalanması noktası ve sonraki süreçte yaşanan gelişmeler ve bugün gelinen aşamada 1/95 Sayılı OKK'nın, Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye'nin AB üyeliği müzakere sürecine etkisi eleştirel bir bakış ile sorgulanmıştır. Çalışma hazırlanırken farklı görüşleri yansıtan kaynaklara yer verilmeye çalışılmış, böylelikle konunun geniş bir perspektiften ele alınan değerlendirmeler çerçevesinde düşündürmesi amaçlanmıştır.

AB sürekli bir dönüşüm ve gelişim içindedir. Genişlemeye ve derinleşmeye yönelik kararlar almakla beraber, ülkelerin bu sürece farklı zaman ve şekillerde uyumunu sağlayacak yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar; "Seçmeli Avrupa Yaklaşımı", "Avrupa Birleşik Devletleri Yaklaşımı", "Çok Vitesli Avrupa Yaklaşımı (Çeşitli Hızlarda Bütünleşen Avrupa)", "Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımı", "Tek Merkezli Birbirine Geçmiş Halkalar Yaklaşımı" ve "Esnek Bütünleşme Yaklaşımı"dır. Bu yaklaşımlar ile çeşitli entegrasyon modelleri ortaya çıkmakta ve entegrasyon farklılaşmaktadır. Türkiye, ekonomik entegrasyon modeli olarak GB'ni

gerçekleştirmiş olmakla beraber hedefi her zaman tam üyelik olmuştur. AB'ye üyelik noktasında bahsi geçen yaklaşımlar müzakere sürecinin sonunda kuşkusuz Türkiye'nin önüne gelebilecek alternatiflerdir. Çünkü başını Fransa ve Almanya'nın çektiği birtakım AB üyesi ülkeler, Türkiye gibi bir ülkenin tam üyeliği konusunda çekincelerini yüksek sesle dile getirmekten geri durmamakta ve tam üyeliğe alternatif olabilecek seçenekler ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Müzakerelerin “ucu açık” bir süreç olarak nitelenmesi manidardır.

Bilindiği üzere, Türkiye 1959'dan beri Avrupa'da başlayan entegrasyon sürecinin parçası olmak için çalışmış, ancak çeşitli nedenlerle 2011 yılı itibariyle tam üyelik gerçekleşmemiştir. Bu çalışmada, GB kapsamında tam üyelik sorunsalı ele alınmış ve bunun tam üyelik için önemli bir basamak olarak görülmesine rağmen sürece istenen dinamizmin kazandırılmamış olması irdelenmiştir.

1. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda Belçika ve Lüksemburg arasında 1957’de imzalanarak AET’yi kuran Roma Antlaşması, 1958 yılında yürürlüğe girmiştir. Antlaşmada, AET’nin kuruluş amacı ortak bir pazarda gümrük birliğin gerçekleştirilmesi, ortak bir tarım politikasının sağlanması, işçi hareketleri ve ulaştırma konularında politikalar belirlemek ve ekonomik kalkınmayı sağlayarak bu bağlamda ortak örgütlerin kurulmasını sağlamak olarak tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra Batı Avrupa devletlerini ekonomik benzer bir yöntemle kalkındırma, bunların Amerikan ekonomisinden daha bağımsız hareket etmesini ve onun karşısında daha güçlü olmasını sağlamak olan antlaşma metnine girmemiş iki önemli amacı daha mevcuttur.¹ Bu hedefler kapsamında, Batı Avrupa’da oldukça önemli bir ekonomik entegrasyon gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber, derinleşme ve genişleme süreci uyumlu bir şekilde yürütülmüş ve 1992’de Maastricht Anlaşması imzalanmıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile AT, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Adalet ve İçişlerinde İşbirliğini kapsayan üç sütundan oluşan Avrupa Birliği şeklini almıştır.² AB, 1993’de ayrıca üyelik koşullarını ve Kopenhag Kriterleri olarak anılan genişlemenin ilkelerini belirlemiştir.

Bu bölümde, karşılıklı hak ve yükümlülükler dayanan Ortaklık Antlaşması olarak da anılan AB-Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması’ndan günümüze kadar yaşananlar ele alınmıştır. Ankara Antlaşması’na göre, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler üç dönemden oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan “Hazırlık Dönemi”, Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964’de başlamış ve 1 Ocak 1973’de Katma Protokol yürürlüğe girene kadar devam etmiştir. İkinci dönem olan “Geçiş Dönemi”, 1 Ocak 1973’de başlamış ve 1996’da OKK yürürlüğe girene kadar sürmüştür. 1 Ocak 1996’da 22 yıl süren “Geçiş Dönemi” sona ermiş GB’yi gerçekleştiren OKK kararı ile birlikte “Son Dönem” başlamıştır.

¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 10.bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 347

² Cengiz Aktar, **Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci**, 2.bs., İstanbul, İletişim Yay., 2002, s. 44

1.1 1963 Ortaklık Anlaşması'ndan–1995 Gümrük Birliği'ne Kadar Yaşananlar

Türkiye, Yunanistan'ın AET'ye ortak üyelik başvurusunun da etkisiyle, başvuruda bulunmuş ve 28 Eylül 1959'da görüşmelere başlanmıştır. Ancak, Türkiye'nin başvurusu acele ile yapıldığından, başvurunun ekonomik ve siyasi etkilerine yönelik herhangi bir analiz yapılamamıştır.³ AET ise, Avrupa'da bu yıllarda Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) ile yaşadığı rekabette güçlenebilmek için Türkiye'nin Yunanistan'la birlikte başvurusundan memnuniyet duymuş ve Türkiye'nin başvurusu üzerine görüşmeleri oldukça kısa bir süre içinde başlatmaya gayret etmiştir.⁴ Ancak, Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da ihtilal olunca Topluluk sürecin durdurulmasını talep etmiştir. Bu gelişme, Türkiye'de demokratik yapının duraklamasının ve Batı ile de ilişkilerin zarar göreceğinin önemli bir kanıtı olmuştur. Kısa süreli bir duraklamanın ardından askeri yönetimin dış politika konusunda mevcut ilişkilerin devam edeceğini açıklaması ile görüşmeler tekrar başlamıştır.⁵ Ancak, Batı Almanya dışındaki AET üyesi ülkeler ekonomik ve toplumsal sebeplerden ötürü Türkiye ile ortak üyeliğe dayanan bir antlaşma yapmaya yanaşmamışlardır. Türkiye'ye yönelik bu karşıtığa rağmen, Türkiye'nin Topluluğa ortak üye olarak kabul edilmesinde, yaşanan dönemdeki uluslararası yapının ciddi etkisi olmuştur. Çünkü soğuk savaşın devam ettiği bir dönemde Türkiye gibi müttefik bir ülkenin taraf değiştirmesi (özellikle de Atlantik ötesi ilişkiler de göz önünde bulundurulduğunda) tercih edilen bir durum değildir. Bu nedenle, Türkiye'nin Batı ekseninden çıkmasını engelleyecek ancak kısa vadede tam üyelik öngörmeyen bir çözüm olarak Türkiye ile AET arasında gümrük birliğine dayanan Ankara Antlaşmasının imzalanması sağlanmıştır.⁶ Ankara Antlaşması 33 maddelik

³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı**, Kitap 1, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s.188

⁴ Haluk Kabaalioğlu, "Turkey and The European Union Converging Or Drifting Apart? **Marmara Journal of European Studies** Vol:7, No:1-2, 1999, s.111

⁵ Kenan Dağcı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Yeni Bir Döneme Doğru", **Stratejik Öngörü**, Sayı:5, 2005, 7. s.91

⁶ Ibid., s. 91-92

bir ana metnin yanı sıra, Geçici ve Mali Protokolün olduğu 2 de ek protokolden oluşmaktadır. Ankara Antlaşmasının ortaklığın kapsamı ve amacını belirleyen maddesinde bu Antlaşmanın bir gümrük birliği antlaşması olmadığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede, gümrük birliğinin tesisini de “evrimsel gelişmeye” bırakmıştır.⁷ Bununla beraber, Ankara Antlaşması’nda tam üyeliğin yakın bir zamanda gerçekleşmeyeceği, ya da gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin belirsiz olduğu 28. maddesindeki şu ifadeden anlaşılmaktadır:

“Anlaşmanın işleyişi Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye’ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılması olanağının incelerler.”⁸

Türkiye’nin AET’ye ortak üyelik için başvurmasının sebeplerinden biri Türkiye’nin Batılı bir ülke olma idealinin bir sonucu olarak batılı devletlerce kurulan uluslararası örgütlere katılma politikasıdır. Bir diğer sebep ise, AET’yi oluşturan ülkeler ile olan ticaret hacminin yüksekliğidir. Görüldüğü üzere, genel olarak, biri ekonomik diğeri de politik olmak üzere iki sebep mevcuttur. Şöyle ki, Türkiye Avrupa’da oluşmaya başlayan siyasi ve ekonomik entegrasyonun içinde bulunmak, sanayileşmesini arttıracak bir takım olanaklardan faydalanmak, ürünlerini satabileceği geniş bir pazara sahip olmak ve Yunanistan ile sürdürdüğü rekabette geri kalmamak için yönünü AET’ye çevirmiştir.⁹

Ankara Antlaşması temelinde oluşturulan ortaklık ilişkisinin en önemli organı Ortaklık Konseyi (OK)’dir. OK; Ankara Antlaşmasını gerçekleştirmek için kararlar almak, alınmış kararların uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, uygulama sonuçlarını takip etmek, anlaşmazlıkları çözümlmek, görevlerinde kendisine yardımcı olabilecek komiteler oluşturmak gibi işlevleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir.¹⁰

⁷ Tekeli, İlkin, a.g.e., Kitap 1, s.195

⁸ Ankara Anlaşması, (Çevrimiçi): <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi-12-eylul-1963-tr.mfa>, 01.03.2011

⁹ Dağcı, a.g.e., s.91

¹⁰ Tekeli, İlkin, a.g.e., Kitap 1, s. 198

Türkiye’de, anlaşma süreci ve AET’ye üyelik meselesi ile ilgilenen başat kurum Dışişleri Bakanlığıdır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Antlaşmanın Türk ekonomisine fayda sağlayacağından kuşku duymakla beraber, itiraz etmemiştir. Bununla beraber, akademik çevreler ve basın da olumsuz bir tepki vermemiştir. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün, Antlaşmanın özellikle “kapitülasyon” uygulamalarını yeniden başlatabileceğı olasılığına yönelik endişeleri, istenildiğı zaman Antlaşmadan çekilebilme garantisinin varlığı sayesinde giderilmiştir. Böylece İsmet İnönü’nün Antlaşmayı parafe etmesi sağlanmıştır.¹¹

Ankara Antlaşması’nı, Türkiye İşçi Partisi (TİP) dışında o dönemde faaliyet gösteren diğer siyasi partiler olumlu bir gelişme olarak görmüşlerdir. Ticaret ile ilgilenen kesimler de antlaşmanın dış alım ve satımı arttırarak uzun vadede özel girişimciliğın gelişmesine katkı sağlayacağını belirterek memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Sanayiciler ise, ileride sebep olabileceğı bazı problemlerin alınacak tedbirler ile önlenebileceğini belirterek, Antlaşmaya yönelik olumlu bir tavır takınmışlardır. İşçi sendikalarından Türk-İş de Antlaşmanın en büyük destekçilerinden biri olmuştur.¹²

Türkiye’deki bu olumlu atmosfer içinde Ankara Antlaşmasıyla öngörülen Hazırlık dönemi başlamıştır. Hazırlık döneminin 5 yıl sürmesi beklenirken, bu süre 9 yıla kadar uzamıştır. Ankara Antlaşması’nda ‘tam üyelik’ hedefi belirlenmiş, ancak bu hedefe ulaşmada Antlaşma ile belirlenen ekonomik, sosyal ve hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesi koşulu konulmuştur. Türkiye’nin ortak üye olarak başvuru yapmasının sebebi ilk başta tam üyeliğın getireceğı ekonomik yükü taşıyamayacak olmasıydı.¹³ Ayrıca, bu dönemde Türkiye’de ithal ikamesine dayalı bir sanayi politikası uygulanmaktaydı ve AET’ye tam üye olunmasının yerli sanayiye zarar vereceğı düşünölmekteydi.¹⁴ Ekonomi AET’den başlayacak yoğun mal arzı ile

¹¹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler” ,Ed. By. Baskın Oran, **Türk Dış politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 8.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003 s. 836

¹² Tekeli,İlkin, a.g.e., Kitap 1, s. 205-211

¹³ Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğı Gümrük Birliğı ve Tam üyelik Sürecine Üzerine Etkileri**, 1.bs., İzmir, Ceylan Kitabevi, 2002, s.117

¹⁴ Dağcı, a.g.e., s. 90

rekabet edebilecek düzeyde bir üretim ölçeğine sahip değildir. Türkiye’de bu dönemde uygulanmaya başlayan Birinci ve sonrasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planından doğan gereksinimler Hazırlık dönemindeki ilişkilerde belirleyici olmuştur.

Türkiye, Hazırlık döneminin sona ermesi için gerekli çalışmaları tamamlamamış olmakla beraber, Geçiş döneminin başlaması için acele etmiştir. Çünkü mevcut iç karışıklıklar yüzünden Yunanistan’ın AET ile ilişkileri dondurulmuştu ve Türkiye bu durumdan yaralanarak Yunanistan ile arasındaki açığı kapatmak istemekteydi. Ayrıca Türkiye, üyelik başvurusunda bulunan, ancak başvurusu reddedilen İngiltere’den önce AET ile ilişkilerini daha da geliştirmek istemekteydi. Çünkü İngiltere’nin üyeliğinin Türkiye’nin üyeliğini zora sokabileceğine inanılıyordu.¹⁵

Bu arada, AET üyeliği Türkiye’de daha yoğun tartışılmaya başlanmıştır. Öyle ki, Ankara Antlaşmasının imzalanması noktasında sessiz kalan DPT, artık AET ile ilişkilerin yürütülmesi noktasında söz sahibi olmak istemekteydi. Bu durum, ise AET ile ilişkileri kuran ve o zamana kadar yürüten Dışişleri Bakanlığı ile DPT arasında belli bir huzursuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1960 yılında kurulan DPT, kalkınma planlarının ve yıllık planların hazırlanmasından, düzeltilmesinden ve uygulanmasının koordinasyonundan sorumluydu. DPT, bu görevleri kapsamında iç politikanın yanı sıra, dış politika kararlarında da etkili olabilecek bir konuma sahipti. Öyle ki, 1964 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile AET ile ilgili bütün işlerle ilgilenmek üzere Ortak Pazar Merkez Teşekkülü (OPAMET) kurulmuş ve DPT’ye de bu çerçevede önemli görevler verilmiştir. AET bağlamında devletin çeşitli kurumları arasında eşgüdümün sağlanmasını da temin etmek için oluşturulan yapı, kurumlar arasında bir yetki karmaşasının yaşanmasına sebep olmuştur. Bu karışıklığın en yoğun yaşandığı iki kurum DPT ve Dışişleri Bakanlığı olmuştur. DPT, Türkiye’nin ekonomik olarak sanayileşmiş batılı ülkeler ile rekabet edecek düzeyde olmadığını, AET ile yapılacak işbirliğinin diğer ülkelerle olan ilişkilere zarar vermemesinin sağlanmasının gerektiğini savunmakta ve bu koşullar

¹⁵ Çağrı, Arat, a.g.e., Cilt 1, s. 840

sağlanmadan da Geçiş dönemine geçilmesini uygun bulmamakta idi. O dönemde daha ziyade kapalı ve korumacı bir ekonomik yaklaşım ile hareket eden DPT, Türkiye gibi sanayileşmemiş bir ülkenin AET gibi sanayileşmiş ülkeler ile bütünleşme çabalarının Türkiye’yi “sömürgeye” dönüştüreceğinden endişe ediyordu. Bu yüzden, Türkiye’nin görece aynı düzeyde olduğu ülkelerle bütünleşmesini uygun bulmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı ise AET üyeliğini daha çok politik açıdan ve ulusal çıkar bağlamında değerlendirmekteydi.¹⁶ Kısacası, DPT, Geçiş aşaması kararının alınmasının ekonomik açıdan Türkiye’ye zarar vereceğini, Dışişleri Bakanlığı ise ulusal çıkar noktasında Türkiye’ye katkısını olacağını düşünüyordu.

Dönemin DPT müsteşarı Turgut Özal idi. Turgut Özal’ın AET ile ilişkilerin DPT tarafından yürütülmesini sağlayacak bir kararnameyi hükümete imzalatması ile kurumlar arasında bir çatışma patlak vermiştir. Öyle ki, Dışişleri bürokratlarının girişimleri üzerine Dışişleri Bakanı bu kararnameden imzasını çekmiştir. Bunun üzerine, yeni bir düzenleme yapılmış ve yetki “planlamacılar” ile “diplomatlar” arasında paylaştırılmıştır. Ancak bu düzenleme taraflar arasındaki gerginliği sona erdirmemiştir. Özellikle DPT çeşitli şekillerde süreci yavaşlatmak için çalışmış, bu da AET ile yürütülen müzakerelerde Türkiye’nin elini zayıflatmıştır.¹⁷ Bu dönemde, Geçiş dönemi ile ilgili olarak, DPT’nin hazırladığı rapora karşılık Dışişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığının ortaklaşa hazırladığı iki ayrı rapor ortaya çıkmıştır. Bunlardan Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarının hazırladığı rapor Geçiş döneminin başlaması için AET’nin tavsiyelerinin kabul edilmesini savunurken, DPT Müsteşarı Turgut Özal’ın hazırladığı rapor; AET’nin önerilerinin çok ağır olduğunu, bu koşullarda Türkiye’nin çıkarına uygun olmadığını savunmuştur. Bu süreçte iktidarda olan Demirel hükümetin siyasi olarak güçlenmesini sağlayacağını düşünerek, Geçiş döneminin başlaması için gerekenin yapılmasını istemiş, ancak Katma Protokol imzalandıktan kısa bir süre sonra “12 Mart Muhtırası” sebebiyle Demirel Hükümeti

¹⁶ Şaban H. Çalış, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışları, Politik Aktörler ve Değişim**, 4.bs., İstanbul, Nobel Yayınları, Ocak 2008, s. 141-156

¹⁷ Çağrı, Arat, a.g.e., Cilt 1 s. 840

istifa etmek zorunda kalmıştır. “12 Mart Muhtırası” AET ile ilişkilere ciddi bir zarar vermemekle beraber, Topluluğun ve AP’nin gündeminde yer almıştır.¹⁸

İç politikada yaşanan bu sürtüşmelere ve dışarıda ise ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü AET’nin Geçiş dönemini geciktirme çabalarına rağmen, Geçiş dönemini başlatacak olan Katma Protokol 23 Kasım 1970’de imzalanmıştır. Türkiye 22 Kasım 1970’de yayınladığı Bakanlar Kurulu kararı ile gümrük vergilerini %50 oranında yükseltmiştir. Bu Türkiye’nin GB antlaşmasını uzun döneme yaymak ve daha çok Antlaşmanın siyasi tarafını ön planda tutmak amacıyla olduğunu göstermektedir.¹⁹ Ancak, Protokol’ün onay sürecinin uzun zaman alacağı düşünülerek bu süre içinde protokolün ticari hükümlerini düzenleyen geçici antlaşma 21 Temmuz 1971’de imzalanmış ve bu antlaşma 1 Ocak 1973’de Katma Protokol yürürlüğe girene kadar taraflar arasında uygulanmıştır. Böylece, AET bazı istisnalar²⁰ dışında Türkiye’den ithal ettiği sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergilerini, eş etkili vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Bu geçici antlaşmanın yürürlüğe girdiği 1 Eylül 1971 ile Katma Protokol’ün yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1973 arası dönem Hazırlık dönemidir.²¹ 1 Ocak 1973’de Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle de Geçiş dönemi başlamıştır. Katma Protokol’de, GB’nin gerçekleşmesi için gerekli şartlar, düzenlemeler ve programlar belirlenmiştir. Türkiye’nin rekabet gücünün yüksek olduğu sanayi ürünleri için 12 yıllık, rekabet gücünün daha zayıf olduğu ürünler için ise 22 yıllık bir geçiş süreci belirlenmiştir²².

Aslında, hem Ankara Antlaşması hem de Katma Protokol; hem AET’nin hem de Türkiye’nin üzerlerine düşen yükümlülükleri gerektiği kadar yerine getirmemeleri nedeniyle etkin biçimde işleyememiştir. Şöyle ki, 1970’lerde Türkiye yaşanmakta

¹⁸ Ibid., s.843

¹⁹ Özen, a.g.e., s.17

²⁰ Bunlar bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün veya ince hayvan kılından yapılan makine dokuma halıdır.

²¹ Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliğinin Bütünleşme Ve Derinleşme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150, t.y., s. 82

²² İdil Uz, Özlem Özdemir, “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’de Sanayi Sektöründe Eğilimler”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 351

olan ekonomik ve siyasi sıkıntılar ile ayrıca var olan kapalı ve korumacı ekonomik yapısına zarar vereceğini düşünerek Katma Protokol'de belirtilen şartları yerine getirmemeye başlamıştır. Dolayısıyla, AET de üzerine düşeni yapmaktan kaçınmaya başlamıştır.²³ Ayrıca bu dönemde AET'ye yeni üyelerin katılmasının yanı sıra çeşitli ülke ve ülke grupları ile yapılan ticaret anlaşmalarının da Türkiye'yi etkileyeceği düşünülmektedir. Bu gelişmelerle beraber, Antlaşma koşulları da Türkiye'ye ağır gelmeye başlayınca Türkiye revizyon yapılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine, taraflar arasında 16 Eylül 1975'de Brüksel'de yapılan OK toplantısında Katma Protokol'ün bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına ve Türkiye'nin şikâyetlerini inceleyecek bir ekip oluşturulmasına karar verilmiştir. AET tarafı ayrıca, Türkiye'nin kayıplarını gidermek için “Sınâî ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması”nı ortaya koymuştur. Böyle bir anlaşma fikrinin belirlenmesini dönemin Avrupa Komisyonu Sanayi İşleri Müdürü Squartini şu sözlerle açıklamıştır:²⁴

“Ortak Pazar'ın dış ilişkileri artık öylesine bir noktaya geldi ki Türkiye'ye verilecek ödün kalmadı. Zaten, ticari anlaşmalar aracılığıyla gümrük indirimleri sağlayarak bir ülkenin kalkınmasına yardımcı olma dönemi kapandı. Zira genel olarak gümrükler çok düşük. Size geri kalanları versek dahi, önemli bir yarar sağlayamazsınız. Biz de artık sanayi ve teknoloji yatırımlarına kayıyoruz. Avrupa hemen her şeyi yapıyor ve sıkışma döneminde, dış ülkelere açılma dönemindeyiz. Bizde kapital ve bilgi var, ancak artık bunu Avrupa'da kullanmama durumuna giriyoruz. 1- Büyük kapasiteli fabrikalar için yer kalmadı. 2- El emeği sorun yaratıyor. Yabancı işçileri sosyal nedenlerle geri göndermek zorundayız. 3- Çevre kirlenmesi sorun yaratıyor. Çevreyi kirleten fabrikalara karşı kamuoyunun tepkisi büyük. 4- Elimizdeki kaynakları (hammadde, enerji vs.) en az ölçüde kullanma zorunluluğunu duyuyoruz. İşte Türkiye bu açıdan, Avrupa yatırımlarını çekmek için en ideal durumdadır. Sizin ihtiyacınız sanayileşmek değil mi? Biz size yatırım yaparız. Bir yandan Avrupa'daki işçileriniz ülkede yeni iş yeri açıldığından geri dönerler, öte yandan da işsizlerin azalmasına katkıda bulunuruz. Böylece sizdeki üretim başka ülkelere de ihraç edilir ve gelir sağlarsınız. Emin olun, dört tarım ürününden daha büyük kar vardır. Bakın, eğer Türkiye bir an önce hangi sanayi sektörlerine ağırlık vereceğini, hangilerini bize bırakacağını kararlaştırmaz, özel sektör tercihlerini yapmaz ve daha da önemlisi Türkiye nasıl bir yatırım istediğini detayına kadar saptamazsa felaket olur. Bu kararları AET'ye bırakırsanız, size, çevreyi kirleten, bilgi yerine yoğun el emeğine dayanan ve modası geçmeye başlamış, sadece sizin iç piyasınıza dönük yatırımlara kapılarınızı zorlar ve bir günde emin olun içeri girerler. O zaman çok geç kalmış olur...”

²³ Atilla Sandıklı, “Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Safha (Müzakere Süreci), **Stratejik Öngörü**, Sayı:3, 2004, s.5

²⁴ Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası 1950-2004**, 12.bs., Doğan Kitap, 2005 s. 241-242

Türkiye'nin bu koşulları dikkate alarak bir sanayileşme hamlesine giriştiği takdirde Katma Protokol'den ve devamında gerçekleşecek GB'den fayda sağlayabileceği, böylelikle de sanayinin özelde AET genelde dünya ile rekabet edebilecek duruma getirilebileceği ve Türkiye'nin korktuğu II. Kapitülasyon sürecine zemin hazırlandığı eleştirilerinin içinin boşaltılmış olacağı vurgulanmaya çalışılmıştır.

1970'ler boyunca gerek dış kaynaklı ve gerekse bir takım iç kaynaklı ekonomik sebeplerden dolayı Türkiye yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmaya başlamıştır. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)'nin 1971'de yürürlüğe girmesi ve Türkiye'nin bundan yararlanamamasının ihracatı olumsuz etkilemesi, AET'de yaşanan genişleme ile Tamamlayıcı Protokol kapsamında AET'ye verilen ödünlere artışı ve elde edilen tavizlerin de benzer sebeplerden dolayı getirilerinin azalması, GATT(kapsamında yapılan görüşmeler neticesinde AET'nin gümrük tarife oranlarının % 6 seviyelerine inmesi anılan sebeplerdendir.²⁵ Ayrıca, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin ardından ve Kıbrıs konusundaki hassasiyetine rağmen, Rum kesimi ile AET arasında 1975'de Ortaklık Konseyi toplantısı yapılması, Türk işçilerin serbest dolaşımı noktasında AET'nin isteksizliği gibi bir takım nedenler ilişkilerin zarar görmesine sebep olmuştur. Ortaklık Konseyi toplantılarında istenilen düzeyde bir iyileştirme sağlanamaması üzerine, Türkiye 25 Aralık 1976'da Katma Protokolün 60. maddesine dayanarak yükümlülüklerini bir yıllığına dondurma kararı almıştır.²⁶

27 Temmuz 1976'da yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Yunanistan'ın ekonomik ve siyasi koşulları tam olarak yerine getirmemesine rağmen, AET ile tam üyelik müzakerelerine başlanması kararının alınmış olmasıdır. Aslında, Yunanistan 12 Haziran 1975'de AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Büyükelçi Tevfik Saraçoğlu Türkiye'nin de başvuru yapması gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle üyeliğe Türkiye'nin de alınmasının sağlanabileceğini ya da Yunanistan'ın alınmasının engellenebileceğini vurgulamıştır. Ancak, hükümeti ikna etmeyi

²⁵ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 9.bs.,Beta Yayınları, 2007, s. 441

²⁶ Çağrı, Arat, a.g.e., s.850

başaramamıştır. Türkiye; yaşanmakta olan ekonomik sorunlar, Kıbrıs meselesi yüzünden Batıyla ilişkilerde yaşanan gerginlik ve Süleyman Demirel'in hükümet ortağı olan ve AET ile de ilişkilere pek sıcak bakmayan Necmettin Erbakan'ın koalisyonu bozacağından endişe etmesi gibi bir takım sebeplerden dolayı başvuruda bulunulmamış, Yunanistan'ın başvurusu ise AET'den bazı tavizler koparmak için kullanılmıştır.²⁷

Bu yıllarda, Yunanistan'ın üyelik talebine karşılık, AET Türkiye'nin de başvuruda bulunması yönünde tavsiyede bulunmuş, ancak iktidardaki Ecevit hükümeti biraz da ideolojik sebeplerden ötürü bu konuyla ilgili bir girişimde bulunmamıştır.²⁸ Eski AP Başkanı Egon Klepsch o dönemde Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunması önerilerini şöyle ifade etmiştir:

“Türlere, Yunanistan tam üyelik isterken, Yunan örneğini izleyip tam üyelik talep etmelerini tavsiye ettik. Hazır değilseniz, uzun bir Geçiş dönemi sağlarız önemli değil. Önemli olan işi sağlama bağlamak dedik. Tereddüt eden Türk tarafı oldu.”²⁹

Temmuz 1978'de, AET tarafı ve Türkiye arasında yapılan görüşmelerde AET heyeti, Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile beraber Türkiye'nin de aday üye olması yönünde bir öneri ortaya atmıştır. Böylelikle, Katma Protokol ortadan kalkarken Türkiye AET ile beraber oluşturulacak bir ekonomi politikası uygulayacaktır. Bu noktada Türkiye'nin üyelik başvurusunda bulunmasının istenmesinin sebebi Yunanistan'ın başvurusunun bu suretle reddedilebilmesini sağlamaktır. Ancak, Heyetler arası görüşmelerden birkaç ay sonraki görüşmelerde AET tarafı artık Yunanistan'ın üyeliğine daha sıcak bakıyordu ve bu yüzden Türkiye'nin başvuru yapmasına gerek olmadığı düşünölmeye başlanmıştı.³⁰

1970'ler boyunca Türk ekonomisi artan petrol fiyatları, artmayan ihracat gelirleri ve dış ölkelerde çalışan yurttaşların gönderdiği dövizin azalması gibi sebeplerden ötürü dış ödemeleri için gerekli döviz sağlamakta zorlanmaya

²⁷ Birand, a.g.e., s. 238-239

²⁸ Oya Akgönelç, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, 1.bs., İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2009, s. 41

²⁹ Karluk, a.g.e., s.443

³⁰ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu II Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 222

başlamıştır. Döviz sıkıntısını gidermek için ise yabancı kredi temin etme yoluna gidilmiştir.³¹ Ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı Uluslararası Para Fonu (IMF) Türkiye'ye borç verilmemesi noktasında uluslararası kamuoyuna telkinlerde bulunmaktaydı.³² Bu kadar ciddi ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir ortamda, 1978'de iktidara Bülent Ecevit gelmiştir. Ecevit yaptığı açıklamalarda, Türkiye'nin finansal olarak acil yardıma ihtiyacı olduğunu, bunun hem Batı ile ilişkilerin hem de demokratik rejimin sürdürülmesi için elzem olduğunu belirtmekteydi. Ancak AET, Türkiye'ye yardıma pek sıcak bakmıyordu. Bunun üzerine Ecevit hükümeti, 1978'de görüşmeler yolu ile bir uzlaşma sağlanana kadar ilişkilerin dondurulmasına karar vermiştir.³³

1979'daki ara seçimlerden sonra Ecevit hükümetinin yerini Demirel'in azınlık hükümeti almıştır. Demirel, Batı ile ilişkileri geliştirmeyi ve böylece sağlanacak krediler yardımı ile ekonomik problemleri çözmeyi hedefliyordu. Ancak, kredi sağlanabilmesi için öncelikle ülkede serbest piyasa koşullarına geçilmesi gerekmektedir. Buna yönelik olarak, Demirel'in talepleri doğrultusunda, Turgut Özal tarafından hazırlanan, ekonominin serbest piyasa düzenine geçişini sağlayacak ve 24 Ocak kararları olarak anılan bir ekonomi paketi gündeme gelmiştir. Bu kararlar, ekonomide esaslı bir dönüşümün de başlangıcı olmuştur. Ekonomik alandaki bu politika değişiminin yanı sıra, dış politikada da önemli bir atılım yapılmıştır. Şöyle ki, Demirel hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen verdiği demeçlerde, Türkiye'nin bir an evvel tam üyelik başvurusunda bulunması gerektiğini bunun da 1980 sonuna doğru gerçekleştirileceğini belirtiyordu. Başbakan Demirel'de tam üyelik başvurusunda bulunulmasını onaylamış, fakat herhangi bir hazırlığa başlanmamıştır. Bu arada, hükümete yönelik verilen gensoru üzerine Demirel, AET'ye başvuru kararından vazgeçildiği açıklanırsa bunun önlenebileceği şeklindeki düşüncesini Erkmen ile paylaşmış, ancak Erkmen bunun yerinde bir karar olmayacağını belirtmiştir. Neticede, yapılan güven oylaması ile Erkmen bakanlıktan

³¹ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 31. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002, s.425

³² Birand, a.g.e., s.263

³³ Çalış, a.g.e., s.193

ayrılmak zorunda kalırken, O'nun gitmesiyle Türkiye'nin AET başvurusu da gündemden düşmüştür.³⁴

12 Eylül 1980'de Türkiye'de bir askeri darbe daha meydana gelmiş ve 1983'de seçimler yapılana kadar demokrasi askıya alınmıştır. 6 Kasım 1983'de yapılan seçimlerde ise askeri yönetimin izin verdiği üç partinin katılabilmesi demokratik yapının ne kadar zayıf olduğunu göstermiştir. Seçimleri, darbe öncesindeki ihracata dayalı büyümeyi esas alan 24 Ocak Kararlarının da mimarı olan Turgut Özal'ın liderliğinde ki Anavatan Partisi (ANAP) kazanmıştır. Turgut Özal'ın aslında bürokratlığı döneminden AET'ye kuşkuyla baktığı bilinmektedir. İlişkilerde Türkiye'nin çıkarlarının korunmasına azami gayret gösterilmesi şeklinde bir söylemi bulunmaktadır. İktidara geldiği ilk yıllarda AT'ye yönelik tavrı belirsiz olmakla beraber, zamanla daha ılımlı bir tavır sergilemeye başlamıştır. Çünkü Avrupa Türkiye için önemli bir pazardır ve ayrıca demokratik rejimin varlığı noktasında da iç siyasetin elini güçlendiren bir etkisi bulunmaktadır.³⁵

Özal, 1986'da yaptığı bir açıklamasında ise Türkiye'nin önünde iki seçenek olduğunu, bunlardan birinin on yıl içinde Birliğe tam üye olmak, diğerinin ise Gümrük Birliğine girmek olduğunu belirtmiştir. Ancak, Gümrük Birliğine gidilmesinin Türkiye'nin aleyhine olacağını ve büyük kayıplar yaşanabileceğini, ithalat AET'ye yöneleceği için diğer yabancı ticaret ortaklarının (ABD, Japonya gibi) kaybedebileceğini belirtmiş, bu yüzden Türkiye için tek koşulun tam üyelik olduğunu vurgulamıştır.³⁶ Özal'ın bu demeçleri Türkiye -AT ilişkileri açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve böylece taraflar arasında üyelik sürecinin yeniden başlama şansı doğmuştur. Özal'ın AT konusundaki bu tavır değişikliğinde ekonomik koşulların önemli bir yeri vardı. Şöyle ki, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Orta doğu ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı düşmeye AT ülkelerinin payı da yeniden yükselmeye başlamıştı. Özal'ın AT'ye üyelik noktasında yaklaşımındaki bu değişikliğin diğer sebepleri arasında; 24 Ocak Kararları doğrultusunda benimsenen ihracata dayalı büyüme stratejisi bağlamında

³⁴ Birand, a.g.e., s. 280, 290-291

³⁵ Çalış, a.g.e., s. 242

³⁶ Birand, a.g.e., s. 322

Türkiye'nin "istikrarlı ve büyük" bir pazara ihtiyacının olması, dondurulmuş olan mali yardımlara olan gereksinim, ülkeye yabancı yatırımcı gelmesini sağlamak, İspanya ve Portekiz gibi özellikle benzer tarım ürünleri üreten Akdeniz ülkelerinin üyeliğinin ticari anlamda yol açacağı sorunlar yer almaktaydı.³⁷

1.1.1) Türkiye'nin 1987'deki Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye-AT arasında en yüksek karar organı olan Ortaklık Konseyi (OK)'nin uzunca bir aradan sonra toplanması ilişkilerin normalleştirilmeye çalışıldığının önemli bir göstergesi olmuştur.

AT'de 1987 yılında Tek Avrupa Senedi yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde Senedin amacı doğrultusunda Avrupa iç pazarının oluşturulmaya çalışılması (ekonomik hedefe yönelmiş) Türkiye'nin üyeliğinin daha da ötelenebileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır.³⁸ Bunun üzerine 14 Nisan 1987'de Türkiye Avrupa başkentlerinden yapılan acele etmeyin uyarılarına rağmen, AT' ye tam üyelik için başvuruda bulunmuştur.

"...Uzun, ince, yokuşlu bir yolun başındayız; basın, sendikalar, siyasi partilerin büyük çoğunluğu bu başvurunun lehindedir. Ama ilerde bunu iktidara hücum vesilesi yapmak için yanlış yollara itmesinler. Bunu milli bir dış politika olarak mütalaa edersek, zaman bizim haklı olduğumuzu gösterecek. Zor günler geçireceğiz, ancak sonu inşallah hayırlı olacak... Güçlüklere karşı akıllı ve sabırlı davranarak neticeye varmaya çalışmaktan başka çıkar yol yoktur... Bu, Türkiye'nin geleceği için çok önemli bir adımdır..."³⁹

Turgut ÖZAL
T.C. Başbakanı

Özal'ın yukarıdaki konuşması kamuoyunun başvuru ile ilgili ikna edilmesi açısından oldukça önemlidir. Başvuru, Konsey tarafından "Görüş"ü için Komisyona havale edilmiştir. Komisyon yaptığı çalışmalardan sonra "Görüş"ünü açıklamıştır.

³⁷ Çalış, a.g.e., s. 245

³⁸ Özen, a.g.e., s.123

³⁹ Birand, a.g.e., s. 336

Buna göre, Topluluğun genişleme yerine, Tek Pazar, Siyasi Birlik gibi yapıların oluşturulması noktasında derinleşme sürecine yöneldiği ve çok ciddi bir sebep olmadıkça yeni bir üye için katılım müzakeresi açmayacağı belirtilmiştir.⁴⁰ Aslında dönemin Devlet Bakanı Ali Bozer'in başvuru öncesinde Avrupalı liderlerle yaptığı görüşmelerden edinilen izlenim de başvurunun zamansız olacağı yönündeydi. Ancak politik rejimle, ekonomiyle, iç-dış politika ve dış savunma ile ilgili bir takım nedenlerden ötürü üyelik başvurusu konusunda acele edilmiştir.⁴¹

1988 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Fransa eski Başbakanı Raymond Barre Başbakan Turgut Özal ile yaptığı görüşme esnasında; AT'nin tam üyelik başvurusuna olumlu yanıt vermeyebileceğini, o yüzden anlaşmanın da içinde olan GB'nin tamamlanmasına yönelmenin daha akılcı olacağını vurgulamıştır. Çünkü, GB'yi tamamlamış bir ülkenin dışarıda bırakılmayacağını ve tam üyeliğinin böylelikle kaçınılmazlaşacağını belirtmiştir. Ayrıca GB, anlaşmanın bir parçası olduğu ve ülkelerin meclislerinden geçtiği için de Yunan vetosuna takılma olasılığının olmayacağını belirtmiştir. Bu sözler, önceleri GB'ye karşı olan Özal'ın ilgisini çekmiş ve kurmaylarını konuyla ilgili araştırma yapmaları için görevlendirmiştir.⁴² Böylelikle Türkiye'nin Topluluğa üyeliği sürecinde yeni bir tali yolun açılmasının temelleri de atılmaya başlanmıştır. Aslında bu söylemler tam üyelik başvurusuna Avrupa'dan gelecek cevabın ve karşılık olarak önerilecek teklifin ayak sesleri olarak değerlendirilebilir.

1.1.2) Avrupa Komisyonunun “Görüş”ü

Türkiye'nin AT'ye tam üyelik başvurusu ile ilgili Komisyon'un “Görüş”ü 18 Aralık 1989'da açıklanmıştır. Görüş, temel olarak Türkiye'nin üyelik başvurusunu,

⁴⁰ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6.bs, 2007, s.310

⁴¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği 3 Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Kitap 3, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000, s. 100-102

⁴² Birand, a.g.e., s.360

ekonomik ve politik gelişmişlik seviyesi açısından üyelik için gerekli düzeye ulaşmadan yapıldığı için erken bulmuş ve kabul etmemiştir.⁴³

“Görüş”te ayrıca, büyük oranda tarıma dayalı üretim yapısının varlığı, tarım ve sanayi alanında yapısal farklılıkların olması, kişi başına düşük milli geliri, yüksek enflasyon oranı, sanayinin korunması gibi ekonomik, büyük bir nüfusa sahip olması ve yaşam standartları bağlamında AT üyesi ülkelerden daha geride olması gibi toplumsal ve de özellikle Kıbrıs meselesi yüzünden Yunanistan ile var olan uluslararası sorunları gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmiştir.⁴⁴ Görünürdeki bu sebeplerin yanı sıra, “kültürel farklılıklar” ve Doğu Avrupa’nın gelişmeler sebebiyle AT’nin öncelikli ilgili alanına dönüşmesi de kararı etkileyen diğer önemli sebepler olmuştur.⁴⁵ Bununla beraber Komisyon, **üyelğe “ehil” bir ülke olarak gördüğü Türkiye ile Ortaklık ilişkisinin geliştirilmesini** önermiş, bunun içinde GB’nin gerçekleştirilmesini ve AT ile Türkiye arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin güçlendirilmesini, mali, sanayi ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesini salık vermiştir.⁴⁶

Komisyonun ortaya koyduğu düşüncelere bakarak Komisyonun Türkiye’nin tam üyelik süreci ile GB bağlantısını kopartmayı amaçladığı şeklinde yorumlar yapılmaktadır.⁴⁷ Çünkü Komisyon GB’nin tam üyelğe olumlu bir katkıda bulunacağı şeklinde bir tutum sergilememiştir. Komisyonun görüşü sonrasında tam üyelikten ziyade Topluluk, GB’nin gerçekleştirilmesi sürecine yoğunlaşmış ve Türkiye’nin tam üyelik sorunu “stratejik ortaklık” “özel ilişkiler” gibi yeni ifadelerin içine yerleştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁸ Aslında Türkiye için dillendirilen “İmtiyazlı Ortaklık” fikrinin temelleri burada GB’nin tamamlanması önerileri ile başlamıştır. Türkiye ise Görüşteki üyelğe “ehil” olma ifadesine yoğunlaşmış ve ret kararının

⁴³ Tekeli, İlkın, Kitap 3, s.159

⁴⁴ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e, s.311

⁴⁵ Çağrı Erhan,Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler” ,Ed. By. Baskın Oran, **Türk Dış politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 2, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003 s. 101

⁴⁶ Tekeli, İlkın a.g.e., s. 162

⁴⁷ Özen, a.g.e., s.124

⁴⁸ Ibid.

ortaya çıkardığı olumsuz atmosfer bununla dağıtmaya çalışılmıştır.⁴⁹ Türkiye’de, “Görüş” üzerine yapılan detaylı incelemelerde insan hakları, demokrasi, Türk-Yunan ilişkileri, GB ve AB’nin genişlemesi konusunda aslında oldukça ayrımcı bir tavır takınıldığı saptanmıştır.⁵⁰

Komisyon “Görüş”ü sonrasında Genel İşler Konseyi, Komisyona Türkiye ile ilgili bir öneri paketi oluşturma görevi vermiştir. Bu öneri paketini hazırlama görevi verilen Abel Matutes kendi adı ile anılacak olan çalışmasını ortaya koymuştur. Matutes Paketi’nde; GB’nin 1995 sonuna kadar tamamlanmasını, sanayi gibi ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak bazı alanlarda işbirliği yapılmasını, mali işbirliğinin canlanmasını teklif etmiştir. Siyasi işbirliğinin kurulmasını öneren bu yaklaşımı ile tam üyelikten çok GB’ne ağırlık veren bir yaklaşım ortaya konmaktaydı. Belirlenen bu hedeflerde tam üyelikten ziyade ortaklık ilişkisine yönelik bir strateji belirlenmiş olması dikkat çekicidir.⁵¹ Matutes Paketi’nin kuşkusuz en önemli etkisi Ankara Antlaşması ile öngörülen GB sürecinin hayata geçmesini sağlamış olmasıdır.

Bu yıllar aynı zamanda soğuk savaşın sona erdiği merkezi ve Doğu Avrupa’da Sovyetlerin çöküşü ile beraber bir güç boşluğunun ortaya çıktığı bir dönemdir. Bölgedeki bu değişim AT’nin de dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmasına neden olmuştur. AT, bölgedeki güç boşluğunu bölge ülkelerinin Topluluğa yakınlaşmasını sağlayacak politikalar geliştirerek kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Hal böyle olunca Türkiye’nin üyeliğine yönelik yoğun olmayan AT isteği daha da törpülenmiştir. Bu doğrultudaki en önemli kararlardan biri de AB’ye üyelik kriterlerinin ortaya konduğu 1993 Kopenhag Zirvesinde belirlenen “Kopenhag kriterleri”dir. Bu kriterler, işleyen bir piyasa ekonomisi, AB için de rekabet edebilme

⁴⁹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği 3 Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı**, Kitap 3, s. 163

⁵⁰ Ibid, s.167

⁵¹ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, “AB’yle İlişkiler” ,Ed. By. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 2, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 327

kapasitesi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması ve topluluk müktesebatını uyum gibi koşulları içermektedir.

Sonuç olarak, AB ülkeleri, Türkiye'nin Batı ekseninden uzaklaşmasına sıcak bakmadıkları için, Yunanistan'ın itirazlarını da GB sebebiyle uğrayacağı zararı telafi etmesini sağlayacak 750 milyon ECU (Avrupa Para Birimi) tutarındaki bir dengeleyici kredi vererek ve GKRY'nin topluluğa tam üye olması vaadiyle engelleyerek Türkiye ile GB kararının alınması sağlanmıştır.⁵²

1.1.3) Gümrük Birliği Yolunda Siyasi Ortam

Tam üyelik başvurusu başarısız olan Özal'dan sonra, 1991 seçimleri ile Demirel'in liderliğinde hükümet kuran Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyonu GB'nin hayata geçirilmesine yoğunlaşmıştır. Bu durum yeni bir derinleşme sürecinin temellerini atmakla uğraşan AT'nin de işine gelmiş ve GB'nin kurulması yönündeki çalışmalar arttırılmıştır.⁵³ 1993 yılı, Türk siyasi hayatı açısından oldukça hareketli geçmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal vefat etmiş ve onun yerine Başbakan Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı olurken, Tansu Çiller başbakan, koalisyon ortağı SHP'nin lideri Murat Karayalçın da başbakan yardımcısı olmuştur. Böylece, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından birini gerçekleştirecek kadro tamamlanmıştır. Çünkü yeni hükümet GB'yi Türkiye'nin önünü açacak, ekonomik liberalleşmenin gerçekleşmesini sağlayacak önemli bir araç olarak görmekteydi. Bu doğrultuda, uzun süredir toplanamayan OK toplanmış, GB için gerekli çalışmalar yapılmaya başlanmış ve neticede 6 Mart 1995'de GB için OKK alınmıştır.

OKK, Ankara Antlaşmasının ve Katma Protokol'ün bir parçasıydı ve normal şartlarda Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından onaylanması gerekmemekteydi. Ancak, Türkiye'nin üzerinde demokratikleşme ve insan hakları konularında baskı

⁵² Akgönenç, .a.g.e., s. 68

⁵³ Baykal, Arat, a.g.e., s. 329

kurabilmek için bu durum kullanılmış ve AB, GB kararını AP'nin onayına göndermiştir.⁵⁴ Bunun üzerine, AP Türkiye'den genelde demokratikleşme ve insan hakları bağlamında özelde ise Kürt sorunu ile ilgili unsurları kapsayan bir takım düzenlemeler yapmasını talep etmiştir. Türkiye bir takım diplomatik girişimleri sayesinde bu taleplerin bir kısmından vazgeçilmesini sağlarken, bazıları ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde gerekli düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca, Türkiye lehine lobi yapan üye ülkeler ve ABD; GB'nin antlaşmalardan kaynaklanan bir hak olduğu, Türkiye reddedildiği takdirde ülkedeki kökten dinciliğin güç kazanabileceği, GB sayesinde Türkiye'nin AP'nin kontrolünde olabileceği, böylece Kıbrıs ve insan hakları konularında daha kolay yönlendirilebileceği ve GB sayesinde Türk pazarının oldukça ucuza ele geçirilmiş olacağı şeklindeki savlar ile de AP'nin kararını etkilemeye çalışmışlardır. Sonuç olarak, AP bu baskıların gölgesinde OKK'yı onaylamıştır. Ancak Türkiye'den hassas konularda yapması gerekenleri belirten bir karar almayı da ihmal etmemiştir.⁵⁵

Bu dönemde, AP'nin OKK'yı onaylamayabileceği yönünde esen havanın yapay olduğu, Türkiye ile ilişkilerde en uygun modelin bu olduğu için ve kararın 1994 yılı itibarıyla AB üyesi ülkelerin merkezlerinde, AB Bakanlar Konseyinde ve AB Komisyonunda onaylanmış olmasından dolayı onay için AP'ye gönderilmesinin Türkiye üzerinde oluşturulmaya çalışılan baskı sürecinin parçasından başka bir şey olmadığı değerlendirilmeleri de yapılmaktadır. Çünkü AB'nin çıkarları sebebiyle ortaya konulabilecek en iyi model buydu.⁵⁶ Çünkü OKK sayesinde AB'nin pek çok alanda kazanımı olacaktı. Şöyle ki, Türkiye AB'nin denetiminde bir dış ticaret politikası oluşturacak, siyasi ve askeri olarak üye olmadığı için bu düzeydeki oluşumlara taraf da olamayacak, işgücünün dolaşımı engellenmeye devam edilebilecek, AB tam üye olduğu takdirde Türkiye'ye vermesi gereken mali yardımlardan GB sayesinde kaçınabilecek, Türkiye de var olan ekonomik ve politik sorunları ihraç etmeyecek ve en önemlisi de bu yolla üye olma umudunu hep canlı

⁵⁴ Birand, a.g.e., s. 367

⁵⁵ Ibid., s.368-370

⁵⁶ Erol Manisalı, **Türkiye'nin Askersiz İşgali Gümrük Birliği**, 5.bs., İstanbul , Cumhuriyet Kitapları, 2009, s. 179

tutarak karar alma mekanizmalarına dahil etmeden kararlarını uygulatma imkanına sahip olacaktı.⁵⁷ Nitekim öyle de olmuş AP, 1/95 Sayılı OKK'yı onaylamıştır.

OKK'nın imzalanması ile farklı çevreler çeşitli tepkiler ortaya koymuştur. Basının tepkisi genel olarak olumlu olmuştur. Medya, OKK'yı Türkiye sanki AB üyesi olmuş gibi lanse etmiştir. Siyasiler ise daha temkinli bir tutum ortaya koymuşlardır. Dönemin CHP lideri Hikmet Çetin, GB'nin üyelik sürecinin bir aşaması olduğunu ve asıl olanın üyelik olduğunu belirtirken, Anavatan Partisinin lideri Mesut Yılmaz OKK'yı Tanzimat Fermanına benzetmiş ve zaten Türkiye'nin hakkı olan GB için GKRY'nin bir takım çıkarlar elde etmesini eleştirmiştir. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve İstanbul Sanayi Odası (İSO) gibi iş çevrelerinin temsilcilerinin oluşturduğu kuruluşlar değerlendirmelerin de daha ihtiyatlı davranarak fayda maliyet analizini sürece bırakmayı tercih ederken daha çok Refah Partisinin çizgisinde olan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) tıpkı onun gibi karara karşı çıkmıştır.⁵⁸

Özetle, Türkiye için GB'nin getireceği yükü telafi edecek gerekli mali yardım sağlanamamış, işçilerin serbest dolaşımı ve Türk vatandaşlarına konan vize engeli kaldırılmamış, en önemlisi Türkiye alınması noktasında söz sahibi olamadığı dış ticaret ile ilgili AB'nin aldığı kararlara uymak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin çıkarları açısından oldukça dar bir alanı kapsayan bir entegrasyon benimsenmiştir.⁵⁹ Böylece, AB, Türkiye gibi ucuz iş gücü ve mal temin edebileceği ve aynı zamanda mal satabileceği bir pazarı kaybetmemiştir. Bu yolla AB'nin, Türkiye'yi kendi etki alanında tutmak noktasında da Türkiye'ye ne çok yakın olacağı ne de Türkiye'yi kendinden uzaklaştıracağı bir süreç başlattığı ifade edilebilir.⁶⁰

⁵⁷ Manisalı, a.g.e., s.180

⁵⁸ İlkin, Tekeli, Kitap 3, s. 420-424

⁵⁹ Karluk, a.g.e., 468

⁶⁰ Ibid, s. 469

1.2) GB'den Günümüze Kadar Yaşanan Gelişmeler

1/95 Sayılı OKK ile Ankara Antlaşmasında öngörölmüş olan “Son Dönem” e geçilmiştir. Aslında OKK, AB'nin Tek Pazar ve Maastricht Antlaşması gibi kendi içinde oluşturduğu birleşme sürecinin etkisiyle Ankara Antlaşmasından öngörölen den daha kapsamlı bir hal almıştır.⁶¹ OKK ile gümrükler ve dış ticaretin yanı sıra rekabet mevzuatını, teknik mevzuatı, fikri mülkiyet haklarını ve devlet yardımlarında düzenlemeleri de içeren bir süreç başlatılmıştır.⁶² 1995’de GB’yi tamamlamak için imzalanan karar 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmiştir. Böylece ithalatta ve ihracatta alınan vergiler ve konulan kısıtlamalar kaldırılmış ve Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulaması kararlaştırılmıştır.⁶³ OKK sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Hem sanayi hem tarım ürünü olma niteliğini taşıyanlarda sanayi kısmı GB payına dâhilken tarımsal kısmı belli tarifelere tabi tutulmuştur.

Hukuki açıdan, GB’ni oluşturan karar bazı çevreler tarafından bir anlaşma olarak yorumlanmıştır, ancak bu karar taraflar arasında GB kurulması ile ilgili 1963 tarihli Ortaklık Antlaşmasına dayanılarak alınan bir karar olduğundan ötürü bu tarz değerlendirmeler doğru değildir. Çünkü OKK, 1963 ve 1970 Anlaşmalarının uygulanmasını sağlamak üzere alınmış bir karardır.⁶⁴ Ama, özellikle AB politik anlamda GB’yi, Türkiye’nin üyeliği sürecinde bir aşama olarak değil, kendi başına bir anlaşma olarak değerlendirmeye çalışmıştır.⁶⁵

GB’nin başlamasından sonra taraflar arasındaki ilişkilerde meydana gelen en önemli gelişmelerden biri, AB Komisyonu tarafından Türkiye AB ilişkilerinin akıbeti ile ilgili olarak ortaya konulan “*Reflection Paper*” adlı belgedir. Bu raporda Türkiye’nin üyelik için “ehil” bir ülke olduğunu ve üyelik adaylığı sürecinde diğer ülkelerin yerine getirmelerini istediklerinden dolayı farklı bir şeylerin

⁶¹ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 314

⁶² Handan Soğuk, **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İktisadi Kalkınma Vakfı, No:179, 2004 s.10

⁶³ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.316

⁶⁴ Kabaalıoğlu, a.g.e., s.115

⁶⁵ Haydar Çakmak, **Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Barış Basım ve Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.114

istenemeyeceği vurgulanmıştır.⁶⁶ Bu raporun akabinde yayınlan *Gündem 2000* olarak adlandırılan ve AB'nin genişlemesi ile ilgili tavsiyelerde bulunan raporda ise Türkiye, “*Reflection Paper*”daki tavsiyelere gönderme yapılarak genişleme ile ilgili bölümden ayrı bir bölümde değerlendirilmiştir. Ancak, Türkiye için genişleme ile ilgili bir belgenin içinde yer almak bile önemliydi.⁶⁷ Bu noktada Türkiye'nin tam üyelik için “ehil” olmakla birlikte, ne gibi sebeplerin tam üyeliğe engel olabileceği belirtiliyordu. Bunlar da her zamanki gibi Kıbrıs meselesi, insan hakları ihlalleri, Kürt sorunu, Yunanistan ile olan sorunlardan oluşmaktaydı.⁶⁸

Bu yıllarda, Türkiye'nin iç siyaseti de oldukça karışıktır. Çünkü “post modern darbe” olarak da adlandırılan 28 Şubat süreci yaşanmış, patlak veren gerilim sonucu Refah-Yol hükümeti düşmüş, yerine ANAP-Demokratik Sol Parti (DSP) koalisyonu kurulmuştu. Kuşkusuz, Türkiye’de yaşanan bu gelişmeler AB’nin demokrasinin işlerliği konusunda Türkiye ile ilgili kuşkularının artmasına da neden olmuştur. Yeni kurulan hükümet ise tüm bunlara rağmen Lüksemburg Zirvesinde aday ülke olarak gösterilmek için yoğun bir lobi çalışması yapmıştır.

1997 Lüksemburg Zirve kararları Türkiye için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve GKRY gibi 11 ülkeyi tam üyeliğe aday ülke olarak ilan etmiştir. Ancak, genişleme planlarının içinde Türkiye’ye yer verilmemiştir. Türkiye’nin tam üyeliğe aday olmamakla birlikte tam üyeliğe ehil bir ülke olduğu ve tam üyelik sürecinde diğer ülkelere uygulanan prosedüre tabi olacağı belirtilmiştir. Türkiye’nin genişleme dalgası içinde yer alması için gerekli olan ekonomik ve siyasi şartları sağlayamadığı gerekçe gösterilerek “*katılmaya hazırlık stratejisi*” olarak adlandırılan bir strateji ortaya konmuştur. Bu strateji; “GB’nin güçlendirilmesini, mali işbirliğinin işlerlik kazanmasını, mevzuat uyumunun

⁶⁶ Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliğinin Bütünleşme Ve Derinleşme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150 s. 94

⁶⁷ Ibid, s. 94

⁶⁸ Birand, a.g.e., s.376

sağlanmasını ve aday ülkelere tanınan Topluluk programlarına katılmasını kapsamaktadır.”⁶⁹

1997’de yapılan Lüksemburg Zirvesinde başkanlık sonuç bildirisinde ayrıca Türkiye’den; insan hakları standartlarının AB seviyesine çıkarılması, azınlıklara saygı gösterilmesi ve azınlıkların korunması, Yunanistan ve Türkiye arasındaki sorunların barışçıl bir şekilde halli ve BM’nin kararları çerçevesinde Kıbrıs sorununun çözümü gibi önerilerde bulunulmuştur.⁷⁰

Türkiye’ye adaylık statüsü verilmek istenmesinde Türkiye’nin jeopolitik konumundan kaynaklanan bir takım potansiyel sorunların varlığı, nüfusunun fazlalığı dahilinde büyük bir ülke oluşu, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinin üyelik için yeterli olmayışı, Müslüman bir ülke olması, Kürt sorunu ve demokrasinin işleme noktasında yaşanan sıkıntılar en öne çıkan sebepler olmuştur⁷¹. Ayrıca, bu yıllarda başbakanlık yapmış olan Necmettin Erbakan’ın AB’den çok Arap-Müslüman ağırlıklı coğrafya ile yakınlaşma politikaları ve birtakım “laik olmayan” unsurları ön plana çıkarması sonucu post modern darbe olarak da ifade edilen 28 Şubat süreci yaşanmış ve “Asker” bir kez daha siyasi alanda kendini göstermiştir. Bu noktada, AB açısından Lüksemburg Kararında da etkili olduğu düşünülen iki önemli husus vardır. Bunlardan biri, Türkiye’nin hala askerinin vesayetinden kurtulamadığının somut olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Diğer husus ise, İslamlaştırma girişimleri karşısında Türkiye’nin zaafının bulunmasıdır.⁷² Bu iki unsurun varlığı, laik ve demokratik bağlamda AB üyeliği için ciddi birer eksiklik olarak görülmektedir.

Bunlarla beraber Türkiye bu Zirvede açık bir şekilde ayrımcılığa maruz kalmış ve dışarıda bırakılmıştır. Türkiye için diğer ülkelere yapıldığı gibi ortak bir

⁶⁹ Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliğinin Bütünleşme Ve Derinleşme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150 s.95

⁷⁰ Hayriye Dura, Cihan Atık, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**,3.bs., Ankara, Nobel Yay. 2007, s.281

⁷¹ Birand, a.g.e., s. 380

⁷² Michel Rocard, **Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’ye Evet**, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 24

çerçevede, iyi niyetli ve nesnel kriterlere dayanan bir değerlendirme yapılmamıştır.⁷³ Örneğin, konuyla ilgili yapılan bir araştırmada Türkiye'nin anılan Zirvede aday olarak kabul edilen 11 ülkenin 7'sinden daha iyi koşullara sahip olduğu, 4'ünden ise daha geri durumda olduğu sonucu çıkmıştır.⁷⁴

Lüksemburg Zirvesinden çıkan bu aleyhte karar üzerine Türkiye tarafından yapılan açıklamada, AB ile ilişkilerin Kıbrıs, Yunanistan ve insan hakları gibi siyasi meseleler noktasında kesildiği, GB yükümlülükleri noktasında ise devam edeceği belirtilmiştir.⁷⁵

“Türkiye, Lüksemburg'da alınan olumsuz kararlara rağmen, AB ile bütünleşme iradesini sürdürmeye devam edecektir, ama... İlişkilerin geliştirilmesi için yapılan öneriler reddedildi. Bu çerçevede Türkiye, ilk toplantısını Mart ayında yapacak Avrupa Konferansı sürecine katılmayacak. Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, bundan böyle sadece 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması çerçevesinde yürütülecek. Bu antlaşma, Türkiye'nin üyeliğini koşullara bağlamazken, sadece üyelik için izlenecek süreci içeriyor. Türkiye'nin 1987'de yaptığı tam üyelik başvurusunun ‘**Ankara anlaşması sürecinden bağımsız**’ olduğunu belirten **Yılmaz**, “**Türkiye tam üyelik müracaatını, diğer Avrupalı ülkelerle aynı kriterlere göre değerlendirileceği beklentisi ile yapmıştır**” dedi. Türkiye, AB'nin tam üyelik için insan hakları, Kıbrıs ve Yunanistan'la ilişkiler koşullarını öne sürmesi nedeniyle, AB ile bu konulardaki tüm siyasi diyaloga da son veriyor. Türkiye, AB söz verdiği mali yardımları sapmadan, Gümrük Birliği (GB) konusunda da adım atmama kararı aldı. Türkiye, AB'nin Kıbrıs Rum Yönetimi ile üyelik müzakerelerine başlama kararına karşılık, KKTC ile başlattığı entegrasyon sürecini de hızlandıracak. Bu çerçevede ekonomik bütünleşme sürdürülürken, ortak savunma doktrini de oluşturulacak. Başbakan **Yılmaz**, hükümetin NATO ve AB genişlemesi arasında bir bağ kurmadığını vurguladı, ancak “**Takdir edersiniz ki, bu konuda nihai merci TBMM'dir**” diyerek, Meclis'in NATO'nun genişlemesini veto edebileceği mesajını verdi.”

Lüksemburg Zirvesinin Türkiye açısından ortaya koyduğu en önemli husus, daha önce yapmadığı bir şekilde Türkiye'yi “tam üyeliğe ehil” bir ülke olarak tanımlamış olmasıdır. Ayrıca, bu şekilde Türkiye'nin dolaylı yoldan aday gösterildiği şeklinde bir takım değerlendirmelerde de bulunanlar olmuştur.⁷⁶ Ama tabii ki bunların hiç biri Türkiye için memnun edici ve yeterli değildi. Lüksemburg Zirvesi sonrası

⁷³ Kabaalioglu, a.g.e., s.139

⁷⁴ Kamran İnan, “İnce-Uzun Yol”, Başkent Üniversitesi, s.18, (çevrimiçi) http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/kamran/uzun_ince_yol.pdf 13.09.2010

⁷⁵ “AB'ye 7 Aşamalı Tepki”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Aralık 1997,(Çevrimiçi) <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1997/12/15/19501.asp> ,11.09.2010

⁷⁶ Birand, a.g.e., s.385

toplanması kararlaştırılan Avrupa Konferansında aslında aday gösterilmeyen Türkiye'nin, aday gösterilen ülkeler ile birlikte bir arada olması sağlanarak üyeliğe ehil olduğunun teyit edilmesi amacı taşımaktaydı.⁷⁷ Ancak, dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz konferansa katılmayı reddederken, Haziran'daki Cardiff Zirvesinde, Lüksemburg'da alınan kararlarda bir değişiklik olmaması halinde, Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu keseceğini belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, Türkiye Lüksemburg Zirvesi sonuçları bağlamında artık kaybedeceği bir şey kalmadığını da düşünerek üslubunu da sertleştirmiştir.

Bunlar üzerine Mart 1998'de Komisyon GB'nin tarım, hizmetler ve çeşitli alanlarda genişletilmesini önermiş ve Haziran 1998'de de Cardiff Zirvesinde, AB diğer tam üyeliğe aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye içinde ilerleme raporları hazırlanmasına karar vermiştir. Ayrıca, Avrupa Komisyonunun, Türkiye için hazırladığı Avrupa Stratejisi belgesi onaylanmış ve Türkiye için üyeliğe "ehil" yerine "üyelik adayı" ifadesi kullanılmıştır.⁷⁸

Lüksemburg Zirvesi sonuçlarında AB, Kopenhag kriterlerine uyum, Yunanistan ile sorunların çözümü ekonomik ve politik reformların hızlandırılması şeklinde bir takım koşullar belirlemiştir.⁷⁹ Ancak 1999 yılına gelindiğinde bu koşullarla ilgili olarak Türkiye kayda değer bir ilerleme sağlamamasına rağmen, Helsinki Zirvesinde AB'ye aday ülke ilan edilmiştir. 1999 Helsinki Zirvesinde aday ülke ilan edilmesinin sağlayan sebeplerinden biri AB'yi oluşturan ülkelerin büyük bir kısmında sol görüşlü siyasi partilerin iktidarda olması veya iktidar ortağı olmasıdır. Bunun yanı sıra, 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesinde aday ülke ilan edilmeyen Türkiye'nin, 1999 Helsinki zirvesinde aday ülke ilan edilmesini sağlayan diğer dinamikler; Almanya'daki hükümet değişikliği sonrası sosyal demokratların iktidara gelmesi, Nisan 1999'da Ecevit'in başbakanlığında kurulan yeni hükümetin çabaları, 1999'da PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile birlikte Kürt sorununun ve terör boyutunun ciddi darbe alması, 1999 da her iki ülkede de meydana gelen depremler sonucunda oluşan dayanışma duygusuyla Yunanistan ve

⁷⁷ Karluk, a.g.e., s.101

⁷⁸ Dağcı, a.g.e., s.96

⁷⁹ Akgönenç, a.g.e., s.90

Türkiye arasında esmeye başlayan bahar havasının etkisi ve Kopenhag Kriterlerine uyum noktasında yapılan bir takım değişikliklerdir.⁸⁰ Ayrıca Türkiye'ye adaylık statüsü verilerek AB'den uzaklaşması önlenmeye çalışılmış ve adaylık statüsü bir takım kritik konularda Türkiye'ye karar aldırılmak için kullanılacak bir araç olarak görülmüştür.⁸¹ AB, enerji, arz ve güvenliği noktasında Türkiye'nin Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerine yakınlığından Türkiye'yi yakınında tutarak faydalanmak istemiştir.⁸² Bu karar doğrultusunda Türkiye'nin diğer adaylar gibi katılım öncesi stratejisinden faydalanacağı, topluluğun program ve ajanslarında yer alacağı, AB müktesebatına uyumun sağlanması için gerekli çalışmaların yapılacağı ifade edilmiştir. AB liderlerinin Türkiye ile müzakerelere başlama kararı doğrultusunda, AB Komisyonu müzakerelerin temelini oluşturacak bir Çerçeve Belge ile Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, Avrupa Komisyonunun hazırladığı "Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi" 8 Mart 2001'de uygun bulunmuştur.

KOB, AB'nin genişleme süreci içindeki tüm aday ülkeler için hazırladığı ve bu süreçte yerine getirmeleri gereken koşulları kapsamaktadır. Türkiye de KOB çerçevesinde kendi Ulusal Programını 19 Mart 2001'de açıklamıştır. Bu karar doğrultusunda Türkiye üyelik için gereken düzenlemeleri içeren 8 uyum paketini yürürlüğe koymuştur.

2002 Kopenhag Zirvesi sonuç bildirisinde, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyum ve Katılım Ortaklığı Belgesinde belirlenen yasal düzenlemeler konusunda önemli bir yol kat ettiği belirtilmiştir. Bununla beraber, yasal olarak yapılan düzenlemelerin uygulama noktasında da gerçekleştirilmesi istenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin tam üyelik sürecinde desteklenmesi için katılım ortaklığının güçlendirilmesinin gerekliliği belirtilmektedir.⁸³ Zirvede ayrıca, 2004'de yapılacak Zirve toplantısında Türkiye ile Katılım Müzakerelerinin başlanıp başlanmayacağı

⁸⁰ Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri", **Uluslar arası İlişkiler**, Cilt:2, Sayı 8, Kış 2005-2006, s. 85

⁸¹ Akgönenç, a.g.e., s.104

⁸² Çakmak, a.g.e., s.122

⁸³ Dura, Atik, a.g.e., s.296

hususunda Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirdiği noktasında Avrupa Komisyonunun görüşü doğrultusunda bir karar verileceği belirtilmiştir.⁸⁴ Bununla beraber GB'nin derinleştirilmesi ve geliştirilmesi de kararlaştırılmıştır. Bu arada Türkiye'de Kasım 2002'de yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) tek başına iktidara gelişi ve AB'ye üyelik süreci için gerekli çalışmaların yapılması yönünde ortaya koyduğu irade de oldukça önemlidir.

6 Ekim 2004'de açıklanan 7. ilerleme raporunda, Komisyon, Konseye Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmiş olduğunu ve üyelik müzakerelerine başlanabileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Etki Raporunda ise, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin sağlayacağı kazançlar ile sebep olabileceği sorunlara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. 16-17 Aralık 2004'de Brüksel'de yapılan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde Türkiye ile 3 Ekim 2005'de üyelik müzakerelerine başlama kararı alınmıştır.⁸⁵

Bu kapsamda, AB'nin Türkiye için hazırladığı Müzakere Çerçeve Belgesi müzakerelerin ilkelerini, usulünü ve müzakere prosedürünü belirlemektedir. Bu kararlar doğrultusunda müzakerelerin ilk aşaması olan tarama süreci başlamıştır. Türkiye için 35 müzakere başlığı belirlenmiştir.

3 Ekim 2005'de başlamasına karar verilen müzakere sürecinin dayandığı Müzakere Çerçeve Belgesinde müzakerelerin birtakım temel öğelere dayanarak yürütüleceği sonucu çıkartılmıştır. Bu öğeler şunlardır:

“Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi, AB Müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması, Sivil toplum diyalogunun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB

⁸⁴ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 444

⁸⁵ Sanem Baykal, “1999 Helsinki'den 2004 Brüksel'e- Mukadder Üyelikten Ucu Açık Müzakerelere: Türkiye-AB İlişkileri”, **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, der.: Mustafa Aydın, Çağrı Erhan, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s.153

ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesidir.”⁸⁶

2005 yılında başlanan 35 başlıktan oluşan ve 33’ü müzakereye konu olan başlıktan 13 tanesi açılmış, 1 tanesi geçici olarak kapatılmış, 3 tane başlık Türkiye’nin teknik açılış kriterlerini yerine getirmemesinden dolayı müzakereye açılmamış, 8 başlığın açılması ve diğer tüm başlıkların kapatılması Kıbrıs’tan dolayı askıya alınmış, 5 başlık Fransa tarafından bloke edilmiş ve 6 başlık da Rumlar tarafından engellenmiş durumdadır. Son olarak Gıda Güvenliği ve Bitki Sağlığı faslı 30 Haziran 2010 tarihi itibarıyla müzakereye açılmıştır. Teknik açılış kriterleri yerine getirildiği takdirde açılacak fasıllar ise “Rekabet Politikası”, “Kamu Alımları” ve “Sosyal Politika ve İstihdamdır.” Görüldüğü üzere müzakere süreci oldukça yavaş ilerlemektedir.

AB, 1999’da Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’yi tam üyeliğe aday göstermiştir. Eğer tam üyelik hedefinden sapma varsa o zaman öncelikle taraflar arasında yapılmış antlaşmaların revize edilmesi gerekir. Bu bağlamda ortaya atılan imtiyazlı ortaklık teklifleri yersizdir. Çünkü Türkiye şu anda AB ile üyelikten önce GB’ni gerçekleştirerek zaten bir imtiyazlı ortaklık sürecine girmiştir. Günümüzde bahsedilen şekli ile ifade edilen imtiyazlı ortaklık da GB’nin derinleştirilmesi ve genişletilmesinden başka bir şey olmayacaktır.⁸⁷ Bu bağlamda ortaya atılan teklifler 1963 Ankara Antlaşması ile de çelişmektedir.

⁸⁶Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “AB Katılım Müzakereleri”, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466&l=1>, 13.10.2010

⁸⁷ Rıdvan Karluk, “AB’nin Türkiye, Türkiye’nin AB Politikası”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 9-14

2. BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK ETKİLERİ

1996'da yürürlüğe giren 1/95 sayılı OKK, 1963 Ankara Anlaşması ve 1971 Katma Protokolü ile planlanan sürecin işlemeye başlamasını sağlamıştır. Çünkü bu anlaşmalara göre taraflar arasında bir GB oluşturulması zaten öngörülmüştü. Faruk Şen bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Hazırlık dönemi 1 Ocak 1973 de katma protokolün yürürlüğe girmesiyle geçiş dönemine dönüşmüştür. Katma Protokolün onayının zaman alacağı görülünce geçici bir antlaşma ile protokolün ticari hükümleri 1 Eylül 1971'de yürürlüğe sokulmuştur. Buna göre 1971 yılı itibarıyla AB Türk menşeli sanayi ürünlerinden her türlü Gümrük vergisi, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. --- Türkiye GB'ye geçiş ile birlikte üstlenmeyi kabul ettiği ortak gümrük tarifesi sonucunda gerekli ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar sayesinde Türkiye yeni pazarlara girme imkânı bulmuştur.¹

1/95 sayılı OKK uyarınca; GB süreciyle taraflar arasında ticaretin geliştirilmesi, AB'nin teknik mevzuatına Türkiye'nin uyum sağlaması gerekiyordu. Gerçekleşecek uyum sayesinde gümrük vergisi, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ile malların serbest dolaşımının tam olarak gerçekleşmesi beklenmekteydi. AB teknik mevzuatı ile ilgili uyulması gereken şartlar ise 2/97 Sayılı OKK ile belirlenmiştir. Bu çerçevede, 1997 yılından beri mevzuat uyum çalışmaları devam etmektedir. Ancak, mevzuatın sürekli değişmesi ve AB'nin gerekli desteği sağlamaması sebebi ile çalışmalar gereken tarihlerde tamamlanamamıştır. Türkiye'nin 1999'da aday ülke ilan edilmesi ile birlikte uyum çalışmaları hızlanmış ve AB teknik yardımlar noktasında bir takım katkılarda bulunmaya başlamıştır.²

1/95 sayılı OKK; Türkiye'nin gümrük birliğine hazır olmadığı, sanayisinin yeteri kadar gelişmediği ve küçük ölçekli olduğu, GB ile AB'nin karar mekanizmasında yer alamayacağı için Türkiye'nin egemenlik haklarının zarar

¹ Faruk Şen, “Türkiye-AB İlişkilerinin Beş Temeli ve Bu Çerçeve Türkiye'nin Tam Üyeliğinin AB'ye Olası Etkilerinin Tahmini”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 69

² Soğuk, a.g.e., s. 39-40

görebileceği ve mevcut makro ekonomik sorunları daha da ağırlaştırabileceği gibi sebeplerden ötürü eleştirilebilir.³

Bu bölümde, öncelikle ekonomik bütünleşme kavramı ve onun bir aşaması olarak gümrük birliği kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. GB'nin ekonomik etkileri gerek genel anlamda gerekse Türkiye ekonomisi özelinde değerlendirilmiştir. GB'nin sağladığı avantajlar ve sebep olduğu sorunlar çeşitli tablo ve grafiklerden de yararlanılarak ortaya konmuştur.

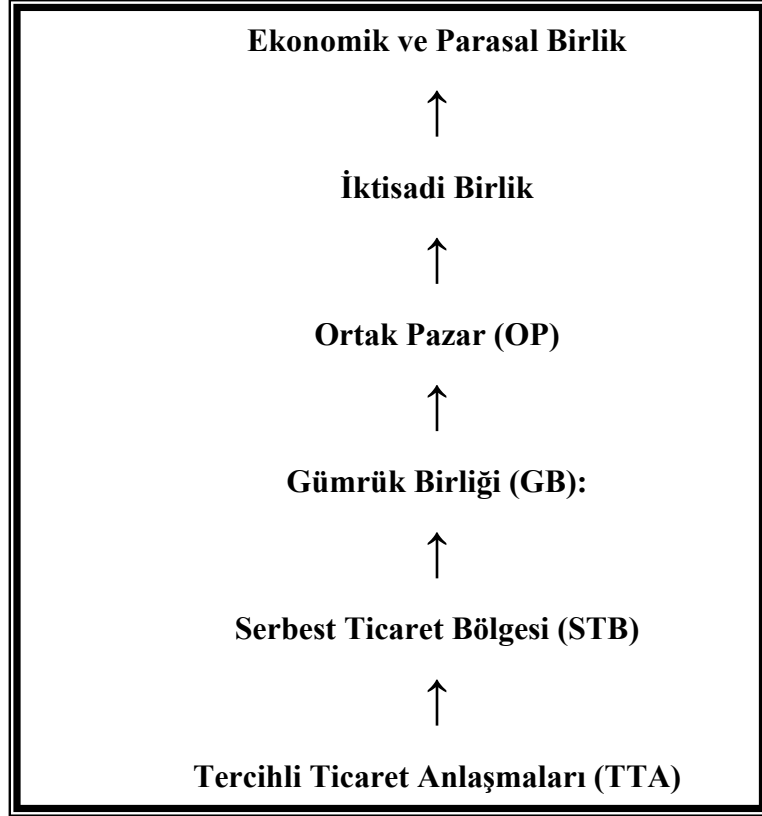
2.1) Ekonomik Bütünleşme Kavramı, Gümrük Birliği ve Statik ve Dinamik Etkileri

2.1.1) Ekonomik Bütünleşme ve Gümrük Birliği

Ekonomik bütünleşme, iş bölümüne dayanan ticaretin yanı sıra ileriki aşamalarında üretim faktörlerinin önündeki engellerinde kaldırılarak bütünleşmenin tarafı devletler arasında ortak bir pazarın, hatta bir ekonomik ve parasal birliğin bile oluşturabildiği bir süreci ifade etmektedir. Ekonomik bütünleşmenin aşamaları sırasıyla; Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA), Serbest Ticaret Bölgesi (STB), Gümrük Birliği, Ortak Pazar, İktisadi Birlik, Ekonomik ve Parasal Birliktir.

³ Eser Karakaş, **Normalleşme Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s. 98-100

Tablo 1 – Ekonomik Bütünleşme Aşamaları

Tercihli Ticaret Anlaşmalarında (TTA); anlaşmanın tarafı ülkeler arasında gümrük tarifeleri kaldırılır. TTA ile ticaretin önündeki sınırlar kaldırılarak taraflar arasındaki ticaret hacminin artması hedeflenmektedir. Ekonomik bütünleşme aşamalarının en dar kapsamlısıdır.⁴

Serbest Ticaret Bölgesi (STB); üye ülkeler arasında ticareti engelleyen ve kısıtlayan tarife ve kotalar kalkar, ancak üye ülkelerin entegrasyon dışında kalan ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulama zorunluluğu yoktur. OGT olmadığı için her üyenin dışa karşı farklı tarifeler uygulaması dış ticarete birtakım sorunların

⁴ İnci Taşdemir, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri, **İTO Yayın**, Cilt: 2, Yayın No: 2008-13, İstanbul, 2008, s.12 (Çevrimiçi)
<http://www.ito.org.tr/itoyayin/0019090b.pdf>, 02.02.2011

ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü bölge üyesi olmayan ülkeler gümrük tarifeleri en düşük olan ülkeden bölgeye mal ihraç ederek pazara girer.⁵

Gümrük Birliği (GB); üye ülkeler kendi aralarında gümrük tarifeleri ve kotalar gibi ticari engelleri kaldırırken üçünü ülkelere karşıda ortak bir gümrük tarifesi uygularlar.⁶ Bir ekonomik bütünleşme aşaması olarak gümrük birliği üyeleri arasında rekabeti ve ticareti arttıran bir işlevi yerine getirir, birlik dışında kalan ülke ve ekonomilere karşı ise birlik ülkelerini koruyucu bir özelliği vardır.⁷

Ortak Pazar (OP); GB'nin niteliklerine ilave olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin de üyeler arasında serbest dolaşımının sağlandığı ekonomik bütünleşme modelidir. Hem mal hem de üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sayesinde faktör fiyatları eşitlenmekte ve kaynakların etkin kullanımı sağlanmaktadır.⁸

İktisadi Birlik; ortak pazarın sahip olduğu unsurlara ilave olarak, ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumsal birleşme sağlanması ve üyeler arasında uyumlaştırma politikalarının oluşturulmasıdır. Uyumlaştırma politikaları tek para sistemini, merkez bankasını, birleştirilmiş mali sistemi ve ortak ticaret politikasını ifade etmektedir.⁹

Ekonomik ve Parasal Birlik, iktisadi birlikteki unsurların yanı sıra ondan farklı olarak ulusal ekonomiklerin bağımsızlığı ortadan kaldırılır ve ülkeler arasında uluslararası bir otorite oluşturulur. Üye ülkeler arasında para ve maliye politikaları uyumlaştırılır.¹⁰ Bugün AB üyesi ülkeler kendi aralarında en ileri aşama olan

⁵ Süleyman Uyar, "Ekonomik Bütünleşme ve Gümrük Birliği Teorisi", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:5 Sayı: 19, Ekim 2000, s.108-109

⁶ Taşdemir, a.g.e., s.13

⁷ Demet Çak, Murat Çak, "Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri İhracat Gelirleri Analizi", **İTO Yayın**, Yayın No:2007-68, İstanbul 2007, s.12 Çevrimiçi: <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0012230.pdf>, Erişim: 21.02.2011

⁸ Uyar, a.g.e., s.112

⁹ Taşdemir, a.g.e., s.14

¹⁰ Uyar, a.g.e., s. 111

ekonomik ve parasal birlik aşamasına geçmişlerdir. Türkiye'nin AB ile olan ekonomik bütünleşmesi ise GB düzeyinde devam etmektedir.

Ekonomik bütünleşme modellerinin başarılı olabilmesi adına birtakım unsurların bir araya gelmesi önem arz etmektedir. Bunlar; ülkeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının az olması, coğrafi olarak ülkelerin birbirlerine yakın olmaları, ülkelerin ekonomik yapılarının benzer olması, ülkelerin ulaştırma ve haberleşme alt yapılarının gelişmiş olması, üye ülkelerin ortak kültürel değerleri paylaşması, bölgesel yatırım politikalarının uyumlaştırılması ve GB'den sağlanan faydanın adil dağılımının sağlanmasıdır.¹¹

2.1.2) Gümrük Birliği'nin Statik ve Dinamik Etkisi

GB'nin genelde ekonomi ve özelde ticaret üzerindeki etkisi statik ve dinamik olmak üzere iki şekilde görülmektedir. Statik etki; teknolojiye ve ekonomik yapıda bir değişiklik meydana gelmeden üretim faktörlerinin yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkiyi ifade etmektedir.¹² Başka bir ifadeyle, tarifelerin kaldırılmasına bağlı olarak dış ticarete ve refah seviyesinde meydana gelen değişimlerdir. GB'nin statik etkileri “üretim etkisi”, “tüketim etkisi” ve “ticaret hadlerine” etkisi olmak üzere üçe ayrılır bunlardan üretim etkisi de “ticaret yaratıcı”, “ticaret saptırıcı” ve “ticareti genişletici” olmak üzere üç biçimde oluşmaktadır.

Statik etki, teknolojiye ve ekonomik yapıda bir değişiklik meydana gelmeden kaynakların yeniden dağılımını ifade etmekte ve GB sürecinin başlamasından sonra tek seferde beliren etkileri ortaya koymaktadır. Üretim Etkisi'nin bir unsuru olan GB'nin ticaret yaratıcı etki de pahalı yerli üretimin yerini birlik üyesi ülkeden temin edilen ucuz ithal ürünün alması ile birlikte ülkeler arası ticaret hacmi yükselir ve ülkeler pahalıya ürettikleri ürünün imalatı için kullanılan kaynakları başka alanlara kaydırabilirler. Böylelikle üye ülkelerin ticareti artar. GB'nin ticaret saptırıcı etkisi ise; GB dışındaki ülkelere gelen ucuz ithal ürünün yerini diğer ülkelere karşı

¹¹ Çak&Çak, a.g.e., s. 19-21

¹² İbid, s.13

koyulan ortak gümrük tarifesi ile GB üyesi ülkeden gelen pahalı malın alması ile ticaretin birlik dışından birlik içine kaymasıdır. Bu durum birlik dışı ülkelerin ihracatında azalmalara sebep olmaktadır.¹³

GB üyesi ülkeler arasında gümrüklerin kalkmasından dolayı malların fiyatı düşer. Bu durumda, tüketim, yurtiçinden ve üçüncü ülkelere sağlanan ithal mallardan, birlik üyesi ülkelere sağlanan mallara kaymaktadır. Bu durum ise tüketim etkisi olarak ifade edilmektedir.¹⁴ GB'nin Ticaret Hadlerine etkisi ise; birlik içi verimlilik artışı, ticaretin birlik dışından birlik içine kayması, ekonomik büyüklük ve birlik içi verimlilik artışı gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Dinamik etki ise; GB'nin gerçekleşmesi sonrasında ülkelerin ekonomik yapısı, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliğinde uzun vade de meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. GB'nin uzun dönemde GSYİH'nın büyüme hızı üzerindeki etkilerinden kaynaklanan dinamik etkileri; rekabeti artırma, teknik gelişmeyi teşvik, ölçek ekonomileri etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, uzmanlaşma, risk ve belirsizliğin azalması olmak üzere çeşitli şekillerde görülmektedir.¹⁶

Dinamik etkilerin en önemlilerinden biri olan rekabeti artırma etkisinde; GB ile birlikte ticaretin önündeki engeller kalkınca yerli üretici dış rekabetle karşılaşacaktır. Bu durumda yerli üretici ya rekabet edecek ya da piyasadan çekilmek zorunda kalacaktır. Böylece GB sonrası rekabet gücü yüksek olan üretim kesimleri piyasada kalırken rekabet gücü düşük olanlar piyasadan çekilmek zorunda kalmaktadır.¹⁷ GB'nin dinamik etkilerinden ölçek ekonomisi etkisinde ise; GB sürecinin başlaması ile firmaların daha büyük bir pazar için üretim yapmaya başlaması sonucunda faktör maliyetleri düşerken üretim artar. Bu doğrultuda üretim

¹³ Dilek Temiz, "Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler oldu Mu?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:8, No:1, 2009, s. 117-118

¹⁴ Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:6, Sayı:20, Ocak 2001 s.121

¹⁵ İbid., s.122

¹⁶ Çak&Çak, a.g.e., s.13

¹⁷ Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:6, Sayı:20, Ocak 2001 s.176

faaliyetleri ile ilgili olarak çeşitli maliyetler azalır ve böylelikle verimlilik artışı sağlanır.¹⁸

Dinamik etkilerin bir diğer unsurunu oluşturan dışsal ekonomiler etkisinde ise, piyasada meydana gelen olumlu bir gelişmenin bütün piyasada meydana getirdiği olumlu etkiler pozitif dışsallık olarak ifade edilirken olumsuz etkiler ise negatif dışsallık olarak ifade edilmektedir. Dışsal ekonomilerin bu şekilde uzun dönemde verimlilik ve büyüme hızının artışı üzerindeki etkisi oldukça önemlidir.¹⁹ Diğer dinamik etkilerde ise, GB ile üretim ölçeğinin büyümesi, yeni üretim potansiyeline adapte olunabilmesi teknolojik gelişmeyi ve uzmanlaşmayı zorunlu kılmaktadır. GB ile oluşan büyük piyasalarda belirsizlik daha azdır. Bu durum piyasa risklerini azaltmakta ve firmaları uzun dönemli kararlar almaya yönlendirmektedir.²⁰

GB'nin statik ve dinamik etkilerini belirleme noktasında bir takım ekonometrik analizler yapılmıştır. Bu analizlerde, GB'nin ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri noktasında sürecin Türkiye'nin aleyhine geliştiği sonucuna varılmıştır. Başka bir değerlendirmede gümrük birliğinin ithalat ve ihracatı arttırdığı dolayısıyla ticaret yaratıcı etkisinin olduğu ortaya konmuştur.²¹ TÜSİAD'ın yaptığı bir analizde ise GB'nin Türkiye'nin toplam ticaret hacmini arttırdığı belirtilmiş ve GB'nin Türkiye'nin dış ticaret açığının büyümesine sebep olmadığı sonucuna varılmıştır.²²

Kızıltan, Ersungur ve Polat'ın, Türkiye'nin 12 AB üyesi ile dış ticaret ilişkileri ile ilgili olarak yapmış oldukları ekonometrik analiz sonucunda; GB'ye girişten sonraki 10 yıllık dönem itibarıyla GB'nin Türkiye'nin dış ticaretinin arttıran bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.²³

¹⁸ Süleyman Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:6, Sayı:20, Ocak 2001, s.177

¹⁹ Çak&Çak, s.18

²⁰ Ibid, s.18-19

²¹ Alaattin Kızıltan, Mustafa Ersungur, Özgür Polat, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:22, Ocak 2008, Sayı:1 s.85

²² Ibid.

²³ Ibid., s.95

2.2) Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye'de 1963'den 1980'lere kadar ithal ikamesine dayanan bir politika uygulanmış ve bu şekilde Türk sanayisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak beklenen başarının yakalandığını ifade etmek güçtür. 1980'e gelindiğinde, gündeme gelen "24 Ocak Kararları" ise Türk ticaret hayatı açısından önemli bir dönüm noktası olmuş ve ihracata dayalı sanayileşme modeli benimsenmiştir. Bu politika değişikliğinin AT ile olan ilişkilerimiz açısından da önemi büyük olmuştur. Çünkü "24 Ocak Kararları" ile Türk Ekonomisi büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu kararlar çerçevesinde ihracatın ve ihracatçının önemi artmış, ihracatı geliştirecek politikalar belirlenmeye başlanmıştır. Ekonomide planlama dönemi sona ermiş, serbest piyasa koşulları benimsenerek ülke ekonomik olarak dünya ile entegre olmaya çalışmıştır.²⁴ Bu çerçevede, kamunun ekonomi içinde payı azaltılmaya çalışılmış, özel kesim teşvik edilmiştir. Ayrıca, sermaye piyasasının kurulması ile mali araçların çeşitlendirilmesi hedeflenmiş, kambiyo rejimi serbestleşmiş ve bankacılık rekabete açılmıştır. Bu kararlarla, sadece var olan ekonomik sorunların çözülmesi değil ileriye dönük yapısal değişimin sağlanması da hedeflemiştir.²⁵

Bu doğrultuda 1980'lerde yaşanan ekonomi politikasındaki bu dönüşümün, 1987'de AT'ye üyelik başvurusu yapılmasında da etkisi olmuştur. Böylelikle, tam üyelik için bir gelişme sağlanamamış, ama GB süreci ivme kazanmıştır. 1996'da OKK yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'nin GB'ye geçişi farklı aşamalarla uzun bir dönemi kapsayacak şekilde gerçekleştiği için ekonomik etkilerinin belirlenmesi güçleşmiştir. Ayrıca, 1995'deki OKK, Türkiye'de 1994'de yaşanan ekonomik krizin olumsuz ortamına denk geldiği için GB'ye geçişteki olumsuzlukların hangisinin krizden, hangisinin

²⁴ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye İhracatının Gelişimi", (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/Turkiye_ihr_gelisimi.doc , 29.09.2010

²⁵ Salih Köse, "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması" (Çevrimiçi): ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf , 11.09.2010

GB'den kaynaklandığının tespitini de zorlaştırmıştır.²⁶ OKK sonrasında 1997'de Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizler, 1998 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluğun yanı sıra, 1999 yılında meydana gelen depremler ve Şubat 2001 Krizi de GB'nin verimliliğini etkileyen gelişmeler olarak öne çıkmaktadır.²⁷

GB'nin Türkiye ekonomisine etkileri; büyüme üzerine etkisi, doğrudan yabancı sermaye üzerine etkisi, rekabete etkisi ve dış ticaret üzerine etkisi olmak üzere birbirleriyle ilişkili dört alanda ele alınabilir. Bu çalışmada ilk üç alan ortak bir başlık altında ele alınacak, GB'nin dış ticaret üzerine etkileri alanı ise ayrı bir başlık altında daha kapsamlı bir şekilde incelenecektir.²⁸

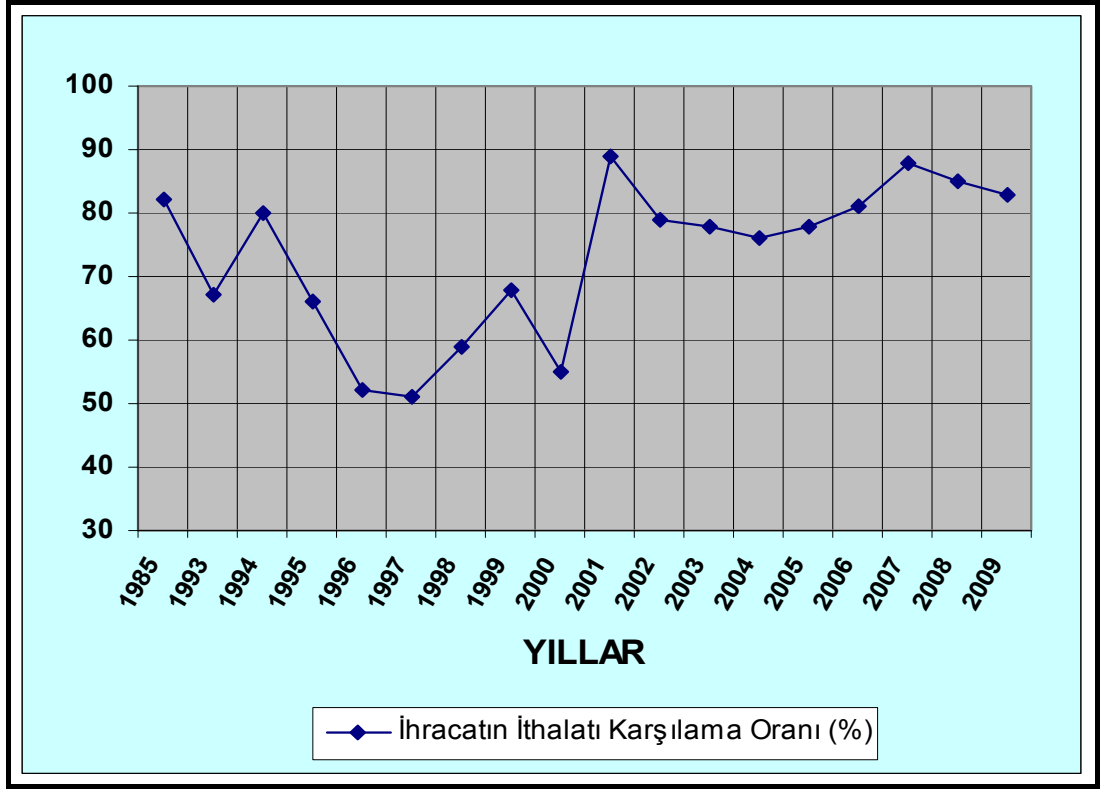
GB'nin ekonomiye etkisi bakımında değerlendirilmesi gereken unsurlardan biri rekabet gücüne etkisidir. Bu kapsamda rekabet gücü artışının temel göstergesi olarak ihracatın ithalatı karşılama oranında meydana gelen değişime bakılabilir. İzleyen grafikte Türkiye'nin AB'ye ihracatının AB'den ithalatını karşılama oranının kronolojik seyri görülmektedir. Karşılama oranlarındaki artış eğilimi Türkiye'nin GB sonrasında, kriz dönemleri hariç, rekabet gücünün arttığı biçiminde okunabilir.²⁹

²⁶ Aylın Ege, "Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Ekonomik Etkileri: Üç Muhtemel Senaryo Üzerine Düşünceler ", **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 96

²⁷ Soğuk, a.g.e., s.11

²⁸ Çak&Çak, a.g.e., s.39-45

²⁹ Ibid., s.41

Grafik 1: AB'ye ihracatımızın AB'den İthalatımızı Karşılama Oranı (%)

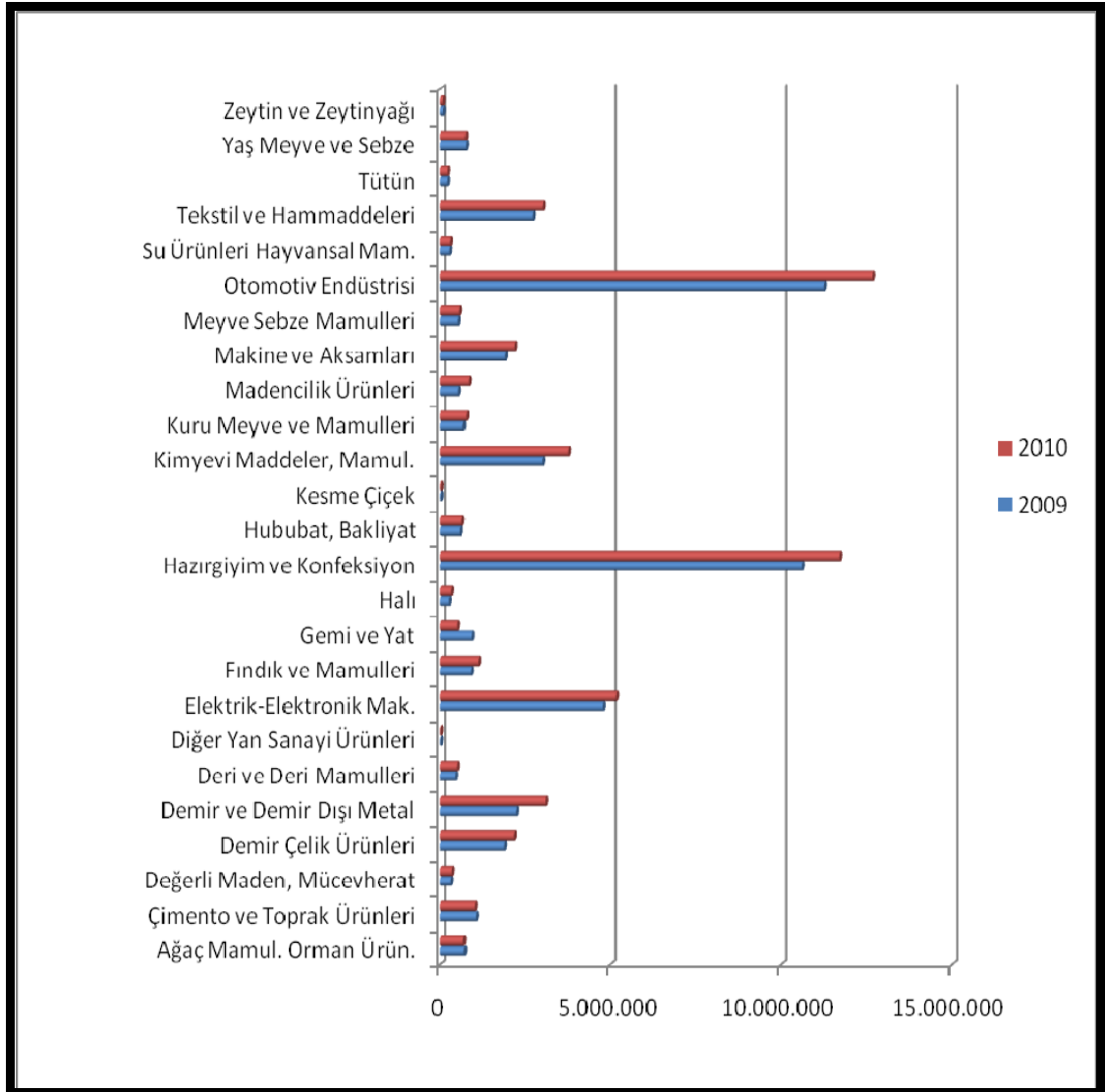
Rekabet artışını destekleyen bir diğer somut örnek ise ihraç ürünlerinin bileşiminde görülen çeşitlenmedir. Büyük ölçüde tarım ürünlerine dayalı olan ihracat özellikle son yıllarda giderek çeşitlenmiş, başta otomotiv ve tekstil olmak üzere sanayi sektörünün ağırlığı daha fazla hale gelmiştir.³⁰ İzleyen tabloda sektörel bazda Türkiye'nin AB'ye ihracatı, AB'nin ilgili sektör ihracatındaki payı görülmektedir. Pek çok sektör ihracatında AB'nin Türkiye'nin önemli bir ortağı olduğu açıktır. Öyle ki, AB'nin Türkiye'nin ihracatındaki payı otomotiv ve tekstil sektörlerinde sırasıyla % 73 ve % 80'dir.

³⁰ Çak&Çak, a.g.e., s. 41

Tablo 2 - Sektörler Bazında Türkiye'nin AB'ye İhracatı (1.000 \$)

SEKTÖRLER	2009	2010	AB'nin Payı
	(1.000 \$)		
Ağaç Mamul. Orman Ürün.	714.887	687.357	23,5%
Çimento ve Toprak Ürünleri	1.064.196	1.028.259	32,0%
Değerli Maden, Mücevherat	318.456	352.634	29,2%
Demir Çelik Ürünleri	1.884.389	2.182.857	17,7%
Demir ve Demir Dışı Metal	2.249.332	3.106.084	53,6%
Deri ve Deri Mamulleri	463.095	515.106	40,5%
Diğer Yan Sanayi Ürünleri	18.031	19.942	33,2%
Elektrik-Elektronik	4.783.300	5.165.766	53,6%
Fındık ve Mamulleri	911.259	1.135.926	73,5%
Gemi ve Yat	934.030	519.065	46,4%
Halı	267.612	336.065	26,1%
<i>Hazır giyim ve Konfeksiyon</i>	10.607.534	11.711.966	80,0%
Hububat, Bakliyat	600.720	643.486	15,6%
Kesme Çiçek	28.695	32.187	57,2%
Kimyevi Maddeler, Mamul.	3.015.014	3.766.487	29,6%
Kuru Meyve ve Mamulleri	680.877	775.516	62,4%
Madencilik Ürünleri	544.377	845.208	23,1%
Makine ve Aksamları	1.914.276	2.199.183	34,6%
Meyve Sebze Mamulleri	538.373	579.714	51,8%
<i>Otomotiv Endüstrisi</i>	11.270.832	12.685.915	73,0%
Su Ürünleri Hayvansal Mamuller	282.782	306.278	31,8%
Tekstil ve Hammaddeleri	2.722.392	3.026.623	46,4%
Tütün	220.781	224.403	32,1%
Yaş Meyve ve Sebze	761.304	749.465	34,3%
Zeytin ve Zeytinyağı	91.467	84.925	44,8%
<i>AB TOPLAMI</i>	46.888.010	52.680.414	46,9%
<i>TÜRKİYE'NİN TOPLAM İHRACATI</i>	97.038.846	112.219.619	100,0%

Kaynak: İhracat-Net

Grafik 2 - Sektörler Bazında Türkiye'nin AB'ye İhracatı (1.000 \$)

Bununla beraber, Türkiye'nin GB sonrasında elektrik elektronik ve otomotiv sektörlerinde rekabet gücü artarken, tekstil sektöründe ise rekabet gücü öngörüldüğü kadar artmamıştır. Tarım sektörü bakımından ise GB'nin tarım ürünleri konusundaki sınırlayıcı özelliği (yalnızca işlenmiş tarım ürünlerini kapsamı) etkili olmuştur.³¹

GB'nin ekonomi üzerindeki etkisinin incelendiği bir diğer alan ise GB'nin yabancı yatırımlar üzerindeki etkisidir. GB ile OGT'ye geçiş ve bazı ülkeler ile yapılan STA'ların Türkiye'yi yabancı yatırımlar açısından cazip hale getireceği öngörülmüştü. GB'nin ilk yıllarında beklenen düzeyde bir yabancı sermaye girişi

³¹ Çak&Çak, a.g.e., s. 41-42

olmamış olmakla beraber 2003 sonrasında uluslararası piyasadaki nakit bolluğu, ülke de varolan siyasi istikrar, özelleştirmeler gibi koşulların etkisi ile yabancı sermaye akışı artmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin GB'den ziyade iç ve dış ekonomik ve siyasi gelişmelerden etkilendiği düşünülebilir.³²

GB'nin özellikle ekonomik açıdan, dünya piyasalarına girişi çabuklaştırması, yabancı sermaye artışı sağlaması, artan rekabet sayesinde üretim kalitesini yükseltmesi, ölçek ekonomisi sayesinde üretim düzeyinin artması gibi olumlu etkilere sebep olduğu da düşünülmektedir.³³ Aslında böylelikle, GB, Türk dış ticaretinin liberalleşmesini sağlamıştır.³⁴ Ancak aynı zamanda da GB'nin, globalleşen dünyada tam anlamı ile dünyaya açılmayı sağlamadığı, AB gibi belli bir ülke grubu ile globalleşme noktasında Türkiye'yi sınırlandırdığı ve dolayısıyla belli ölçüde Türkiye'nin ticaretini kısıtladığı noktasında eleştirilmektedir.³⁵

Katılım Müzakerelerinde de kolaylık sağlayan GB sayesinde Türk ürünleri ortak pazara girmiş, AB ile büyük oranda uyumlaştırılmış bir gümrük kanunu, anti tröst mevzuatı ve birçok fikri mülkiyet hakkını kabul etme ve uygulama şansını yakalamıştır. Ayrıca bu sayede, Türk ihracatçısı AB ile ticaret noktasında ciddi bir deneyim kazanmıştır ve taraflar arasındaki ticaret hacmi artmıştır.³⁶

Makro düzeyde GB'nin sağladığı bu birtakım olumlu gelişmelerin yanı sıra, Anadolu'da üretim faaliyetinin temelini oluşturan Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) ortaya çıkan kitlesel üretim ve gerçekleşen ithalat ve ihracat ile rekabet edememekte ve rekabet etmeyi öğrenme noktasında da yeterli desteği de

³²Çak&Çak, a.g.e., s. 45

³³ İsmail Özsoy, Osman Özsoy, "1838 Baltalimanı Sözleşmesi'nden Gümrük Birliğine: Türkiye Avrupa Ticari İlişkileri", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 339

³⁴ Serhan Oksay, Uğur Özgöker, "Türk Dış Ticaretinin Gelişimi ve "Gümrük Birliği"nin Türkiye-AB Ticaretine Etkisi Etkileri", **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Ed. Kaymakçı, 1.bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s.335

³⁵ Manisalı, a.g.e., s.176

³⁶ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, "Gümrük Birliği", (Çevrimiçi)

http://www.avrupa.info.tr/DelegasyonPortal/AB_ve_Turkiye/Gumruk_Birligi.html 12.09.2010

alamadıkları için süreçten ciddi bir şekilde zarar görmektedirler. Bu işletmelerin üretim sürecinden çıkması hem üretim hem de istihdam kaybı olmak üzere oldukça önemli iki noktada ekonomiye zarar vermektedir. Bu yüzden KOBİ'lerin güçlendirilmesi için belirlenen politikaların³⁷ daha etkin biçimde uygulanması gerekmektedir.

AB'nin, GB çerçevesinde öngördüğü yardımlar sağlanabilseydi, kuşkusuz Türkiye GB uygulamalarına çok daha çabuk ve ekonomik olarak da daha rahat adapte olabilecekti. Şöyle ki, 1996 yılına kadar AB'den sağlanması beklenen 1.433 milyon Euro mali yardımın kredi veya hibe şeklinde sadece 833 milyon Euro'luk kısmı kullanılabilmiştir. 1996'dan sonra ise, AB'nin çeşitli kaynaklarından hibe ve kredi olarak 2.446 milyon Euro taahhüt edilmiştir. Ancak bu dönemde AP'nin onayladığı 375 milyon Euro Yunanistan'ın vetosundan dolayı yürürlüğe girememiştir. Ayrıca GB'nin gerçekleştirilmesi sonrası Türkiye ekonomisinin rekabet gücünü arttırmak için Avrupa Yatırım Bankası'nın (AYB) vermesi beklenen 750 milyon Euro'luk kredide alınamamıştır. AB, Türkiye'ye taahhüt ettiği hem teknik hem de mali yardımları Türkiye aday ülke statüsü kazandıktan sonra etkinleştirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin GB'ye geçiş aşamasını AB'nin mali açıdan desteğini sağlamadan başardığının göstergesidir.³⁸

2.2.1) Etki Raporu'nun Türkiye Ekonomisine İlişkin Değerlendirmesi

2004 yılına gelindiğinde AB Komisyonu, Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatmasının arifesinde Türkiye'nin genel durumunu değerlendiren bir "Etki Raporu" hazırlamıştır. Bu rapordaki Türkiye'nin ekonomik durumunu ortaya koyan bölüm önem arz etmektedir. Şöyle ki, AB üyeliğinin ekonomik olarak Türkiye'nin büyümesini ve zenginleşmesini sağlayacağı, bununla beraber daha sınırlıda olsa AB ülkelerini de olumlu etkileyeceği belirtilmiştir.

³⁷ Bu politikalar için Bkz: <http://www.oecd.org/dataoecd/37/37/33705673.pdf>

³⁸ Soğuk, a.g.e., s. 56-58

Raporda, Türkiye’de kişi başına düşen milli gelirin oldukça düşük olduğu, gelir dağılımındaki farklılıkların ciddi boyutlarda olduğu, yaşanan önemli ekonomik krizler neticesindeki alınan tedbirler sayesinde özellikle son yıllarda sınırlı bir ekonomik istikrar sağlanmış olmakla beraber, ekonominin istikrar kazanma sürecinin henüz bitmediği ve artmakta olan dış açık sorununun çözülüp, yapısal reformların devam etmesi gerektiği ancak böylelikle büyüme potansiyelinin arttırılabileceği belirtilmiştir.

Raporda, Türkiye’nin tam üyeliği gerçekleştiği takdirde, GB kapsamında olmayan ürünler içinde tarifelerin kalkacağı, ilgili müktesebat uyumunun sağlanması ile tarife dışı engellerinde azalacağı, böylece ticari entegrasyonun artacağı öngörülmüştür. Taraflar arasındaki ticaret hacmi ile ilgili olarak; GB sonrası Türkiye’nin AB ile olan ticari ilişkilerinin artmış olduğu, ancak Türkiye’nin AB’nin dış ticaretindeki payının düşük olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca Türkiye’nin Tek Pazar’a girişinin üye ülkelerde talep artışına sebep olacağı, bu durumda Türkiye’de verimlilik artışı ve birçok alanda fiyatların düşmesini sağlayacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Türkiye’nin üyeliği ile beraber AB’den aktarılan özel fonlar sayesinde özel yatırım koşullarının düzeleceği, yabancı yatırımlarının çoğalmasının sermaye birikimini arttıracacağı, sermaye stokunun yenilenmesi ve büyüme için gerekli olan teknoloji transferini sağlayacağı belirtilmiştir. Serbest dolaşım ile gelmesi beklenen iş gücünün yaşanmakta olan Avrupa nüfusuna ekonomik açıdan fayda sağlamakla beraber, kontrolsüz olarak gerçekleşecek bir göç dalgasının ise AB iş gücü piyasasına zarar vermesinden endişe edildiği de belirtilmiştir.

Türkiye’nin AB üyeliği ile birlikte Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) sürecinin de parçası olacağı, bununla beraber Euro alanına giriş için ise hazırlanması gerekeceği ifade edilmiştir. AB üyeliğinin, Türkiye’nin büyümesini ve kalkınmasını

hızlandıracağı, ancak bunun kısa vadede Türkiye'nin gelir seviyesinin AB'nin gelir seviyesine ulaşmasını sağlayamayacağı öngörüsünde bulunulmuştur.³⁹

AB'nin ekonomik bakımdan bu endişelerine karşılık, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin özellikle ekonomik bakımdan AB'ye ciddi katkıları olacaktır. Türkiye'nin üyeliği, AB içinde Tek Pazar'ın gelişimine katkıda bulunacak, iletişim, ulaşım, çevre ve enerji olmak üzere dört önemli ayağı bulunan trans-Avrupa ağlarının genişlemesini sağlayacaktır. Bununla beraber, Türkiye sahip olduğu Genç ve dinamik nüfus yapısı sayesinde AB'nin nüfus yapısına olumlu katkı sağlayacaktır. Ayrıca, küresel düzeyde AB'nin ekonomisinin büyümesini sağlayacak olması ve böylece Amerika gibi diğer büyük ekonomilerle rekabet düzeyini yükseltecek olması, Türkiye'nin AB bütçesine katkıda bulunması, Türkiye'den AB'ye başlayacak nitelikli emek göçünün AB emek piyasasında hareketlilik sağlaması, zengin madenleri sayesinde AB sanayisi için önemli bir hammadde üssü olacak olması, Türkiye'den AB'ye yapılacak seyahatler sayesinde turizm gelirlerinde ciddi bir artış sağlanabilecek olması ve enerji arzının güvenliği noktasında Türkiye'nin konumundan ciddi şekilde yararlanabileceği gibi çok önemli faydaları olacaktır.⁴⁰

2.3) Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi

AET ülkeleri kendi aralarında GB'ni 1968 yılında tamamlamışlar ve aralarında Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaya başlamışlardır. Böylece, önemli bir ekonomik büyüme ve dış ticaret artışı sağlamışlardır.⁴¹ OGT kapsamında uygulanan gümrük vergisi oranları ise oldukça düşüktür. Bunun dışında zaten GTS (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi) ya da STA'lar gibi bir takım özel uygulamalar ile

³⁹ AB Komisyonu Etki Raporu, 2004, (Çevrimiçi): http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004-3.html, 25.09.2010

⁴⁰ İrfan Kalaycı, "Türkiye'nin Olası Avrupa Birliği Üyeliği: Sıfır Toplamlı Oyun (Mu?)", **Avrupa Birliği Dersleri Ekonomi Politika Teknoloji**, Ed., İrfan Kalaycı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 53-67

⁴¹ Ege, a.g.e., s. 92

gümrük vergileri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.⁴² Topluluğa üye ülkeler 1992 yılının sonuna doğru ise Ortak Pazarı tamamlamışlardır.

Hazırlık dönemiyle beraber ilk olarak belli bir kontenjanla sınırlı olmak koşulu ile tarife kotaları denilen tercihli bir gümrük vergisi uygulanmış, bu kontenjanların dolması halinde ise normal tarifelere dönülmüştür. Geçiş döneminde AET'ye yönelik ortalama ihracat % 7,6 oranında artmıştır. Ancak, AET'den yapılan ithalat daha hızlı artmış ve böylece Türkiye'nin Topluluk için önemli bir pazar olabileceği ortaya çıkmıştır. 1973 yılında Katma Protokolün resmen yürürlüğe girmesi ile AET'ye yapılan ihracat ile AET'den yapılan ithalatta artışlar olmuştur. 1971'den beri AET'nin Türk sanayi mallarından aldığı gümrük vergilerinin sıfırlanması ihracat artışı sağlarken, Türkiye'nin protokol kapsamında yapmış olduğu indirimlerin etkisi ile AET'den yapılan ithalat da artmıştır.⁴³

Tablo 3 – Türkiye'nin Dış Ticaretinin Seyri ve AB'nin Payı

	Genel (Milyon \$)			Avrupa Birliği (Milyon \$)				Avrupa Birliği Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	İhracat	İthalat	Hacim
1968	496	764	1.260	226	393	619	167	45,4	51,4	49,1
1971	676	1.171	1.847	329	582	911	253	48,7	49,7	49,3
1972	885	1.563	2.448	428	851	1.279	423	48,4	54,5	52,2
1974	1.532	3.778	5.310	761	1.748	2.509	987	49,7	46,3	47,2
1980	2.910	7.909	10.819	1.300	2.360	3.660	1.060	44,7	29,8	33,8
1985	7.958	11.343	19.301	3.204	3.895	7.099	691	40,3	34,3	36,7
1993	15.348	29.429	44.777	7.289	10.950	18.239	3.661	47,5	37,2	40,7
1994	18.105	23.270	41.375	8.269	10.279	18.548	2.010	45,6	44,2	44,8
1995	21.636	35.707	57.343	11.078	16.760	27.938	5.782	51,2	47,2	48,7

Kaynak: İKV - Handan Soğuk,

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 1971 yılından itibaren AB'ye yönelik ihracat sürekli bir artış göstermiştir. Kuşkusuz ihracattaki bu artış da Katma Protokol ile sağlanan gümrük muafiyetlerinin büyük etkisi olmuştur. Ancak ithalatta meydana gelen artış daha yüksek olmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri de

⁴² T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.71

⁴³ "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliğinin Bütünleşme Ve Derinleşme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150 s.86

sanayi üretimi için gerekli olan ham madde ve sermaye malı ithalatıdır. 1968-1995 döneminde Türkiye'nin dış ticaretinde artan miktarda sürekli açık verilmiştir.

AB, 1971 yılında Türkiye'ye uygulanan Gümrük tarifelerini ve kotaları kaldırmıştı. Bu yüzden Türkiye'nin ihracatının yarısına yakını Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Ancak, 1979 Türkiye'nin Topluluğa tekstil ve hazır giyim ihracatının artmasının ardından, Topluluk bu sektörlerde kota uygulamaya başlamıştı. 1/95 sayılı OKK ile bu sektörlerdeki kota uygulaması da kaldırılmıştır.⁴⁴

1996 yılında yürürlüğe giren 1/95 sayılı OKK sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Hem sanayi hem tarım ürünü olma niteliğini taşıyanlarda sanayi kısmı GB payına dâhilken, tarımsal kısmı belli tarifelere tabi tutulmaktadır. Ayrıca hizmetler, tekstil, kömür çelik ürünlerinde de birtakım tarifeler söz konusudur. Bu engeller sebebiyle Türk ürünlerinin ancak yarısından daha azı GB'nin sağladığı avantajlardan faydalanabilmektedir. Bu durum Türkiye'nin ihracatını ve ihracat gelirlerinin oranını düşürürken, AB'nin GB'den daha fazla kazanç elde etmesini sağlamaktadır. Bu kısıtlamalar, AB'nin pazarını Türkiye'nin rekabetinden korumasını da sağlamıştır.⁴⁵

1/95 sayılı OKK ile Türkiye'nin AB'ye ihracatında önemli bir artış görülmezken AB'den yaptığı ithalat oranı artmıştır. İthal edilen mal grubu yönünden bakıldığında ham madde ve yatırım mallarının yoğun olması üretim kapasitesinin artmasının sağlayacak olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.⁴⁶ Zamanla bu durum değişmeye toplam ihracat içinde AB'ye yapılan ihracat oranı artarken, AB'den yapılan ithalat oranı azalma eğilimi göstermeye başlamıştır.

AB, Türk sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini çok önceden kaldırmıştı. Dolayısıyla, GB süreci ile beraber kısa vade de bir ihracat artışının

⁴⁴ Ege, a.g.e., s.97

⁴⁵ Cemal Karakaş, "Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon" **Uluslar arası Hukuk Ve Politika**, Cilt:3, No:9, 2007, s. 6

⁴⁶ "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliğinin Bütünleşme Ve Derinleşme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150, s.91

olmaması doğaldı. Buna karşılık AB'den yapılan ithalat artışının iki sebebi vardı. Bunlardan biri gümrük vergisinin sıfırlanması sebebiyle önceleri üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın AB ülkelerine kaymasıdır. Diğer sebep ise gümrük vergilerinden dolayı ithal edilmeyen bazı ürünlerin ithal edilmeye başlanmasıdır. Bu sebeple başlayan ithalat artışı iç piyasada rekabetin artmasına da sebep olmuştur.⁴⁷

GB ile beraber % 16 seviyesinde olan koruma oranları AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği ülkeleri için sıfırlanırken üçüncü ülkeler için % 4,5 seviyesine inmiştir. Gümrük vergilerindeki bu değişim iç piyasanın uluslararası rekabete açılmasına neden olmakla beraber Türkiye'deki üretici ve ihracatçıya daha ucuza girdi sağlama imkânı da sunmuştur.⁴⁸ Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus ise GB'nin maliyetidir. GB kapsamında AB den alınması gereken mali yardımların alınamamış olması Türkiye'nin yükünü arttırmıştır.⁴⁹

Ayrıca Türkiye, GB ile AB ülkelerinden ithalat edilen mallardan alınan gümrük vergisini kaldırmıştır ve bu durumun doğal bir sonuç olarak vergi kaybı yaşanmıştır. Vergi kaybı ile ilgili olarak, GB sonrası, vergi oranları çok yüksek olmadığı ve geçiş süreci uzun olduğu için ciddi bir vergi kaybının yaşanmadığı değerlendirmeleri yapılmakla beraber,⁵⁰ vergi kaybı ile ilgili yapılan analizler kaybın oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'nin GB sebebiyle 1996-2004 döneminde uğradığı vergi kaybı 8 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.⁵¹ Öte yandan, Türkiye'nin de 1996 yılına kadar AB'yle yapılan anlaşmalardan kaynaklanan vergi indirimlerinden yararlanırken kendi yükümlülüklerini, ancak 1996 yılı itibariyle hayata geçirmiş olduğu da unutulmamalıdır.⁵²

⁴⁷ Zafer Çağlayan, "Gümrük Birliğinde Sekiz Yıl", **Asomedy**, Ocak 2004, s.8

⁴⁸ Kürşad Tüzmen, "Gümrük Birliğinde Sekiz Yıl" **Asomedy**, Ocak 2004, s. 9

⁴⁹ Haluk Dinçer, "Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri", **TÜSİAD** Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/GBRapor.pdf>, 10.09.2010, s.12

⁵⁰ Ege, a.g.e., s. 97

⁵¹ Erdal Muzaffer Ünsal, "Türkiye-AB ilişkileri ve Kıbrıs Sorunu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Kıbrıs Özel Sayısı, 2006, s. 28

⁵² Soğuk, a.g.e., s. 11

AB ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin gelişimi açısından GB'nin önemli bir yeri vardır. GB sayesinde tarife engele olmadığı için pahalı yerli malın yerinin ucuz ithal mal almıştır ki bu durum ticaret yaratıcı etki olarak da ifade edilmektedir. Bununla beraber, üçüncü ülkelerden yapılan ticarete meydana gelen azalma da GB'nin *ticaret saptırıcı* etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³

GB süreci ile artan rekabet ve pazara giriş avantajları ihracatın demir çelik ve tekstil ürünlerinden, otomotiv ve beyaz eşya gibi katma değerinin daha yüksek olduğu sektörlerle kaymasını ve bu sektörlerin gelişmesini sağlamıştır. Görüldüğü üzere GB dış ticaretin ötesinde endüstrinin gelişmesine ciddi katkı sağlamıştır.⁵⁴ Örneğin GB öncesinde otomotiv sektörü temsilcileri Avrupalı üreticiler ile rekabet edemeyeceklerini ve bu durumun işsizlik artışına yol açacağını savunuyorlardı. Ancak beklenilenin aksine GB'nin en çok katkı sağladığı sektörlerden biri otomotiv olmuştur.⁵⁵

Otomotiv sektörüne dinamizm sağlayan en önemli olay kuşkusuz 24 Ocak kararları olmuştur. Bu kapsamdaki ihracata dayalı büyüme politikası doğrultusunda ihracat ve ithalattaki serbestleşme ile birlikte otomotiv sektöründeki üretim ve talep artmıştır. Gümrük Birliği süreci ile birlikte ise Birlik dışı ülkelere otomotiv sektörüne yabancı yatırımı artmıştır ve sektör daha da genişlemiştir. Yaşanan ekonomik krizlerinde etkisiyle iç talep azalınca ihracata yönelmiş, sektör bu krizleri özellikle AB'ye yaptığı ihracat ile atlatabilmiştir. Böylece otomotiv sektörü Türk sanayisinin lokomotif sektörlerinden biri haline gelmiştir.⁵⁶

Türk sanayinin bir diğer önemli sektörü olan tekstil sektöründe ise, GB kararı ile ithalat kotalarının kalkmasının sektörlerinde ciddi ihracat artışı sağlayacağı görüşü hakimdi. Tekstil sektörünün bu öngörülerini de büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Ancak doğu ülkelerindeki ucuz emek arzının fazla olması son yıllarda sektörü

⁵³ M.Serhan Oksay, Uğur Özgöker, a.g.e., s.337

⁵⁴ Kürşad Tüzmen, "Gümrük Birliği'nde Sekiz Yıl", **Asomedy**, Ocak 2004, s.11

⁵⁵ Eser Karakaş, "8. Yılında Gümrük Birliği", **Asomedy**, Ocak 2004, s. 29, 31

⁵⁶ Fatma Taşkın, "2000'lerde Otomotiv Sektörü", **Gümrük Birliği ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri**, Tepav Yayınları (Çevrimiçi): <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/gumrukbirligi.pdf>, 03.01.2011, s. 105-106

olumsuz etkilemeye başlamıştır.⁵⁷ GB süreci ile birlikte yatırım ve ara malları ithalatı artarken üretim ve dahilinde ihracatta artmaya başlamıştır.⁵⁸

Ancak otomotiv, dayanıklı tüketim malları, ana ve yan sanayi ürünlerinin AB'ye ihracatında sağlanan artışın “antidamping” soruşturmaları ile yavaşlatılmaya çalışılması GB'nin rolünün sorgulanmasını gerektirmektedir.⁵⁹

Türkiye'nin dış ticaretinde çok önemli bir yere sahip AB gibi bir blok ile GB düzeyinde ekonomik bütünleşmeye gidilmesi oldukça ciddi bir adımdır. GB öncesindeki 22 yıllık geçiş sürecinde Türkiye'ye verilen tavizler sanayinin gelişmesi açısından çok da iyi değerlendirilmemiştir. Bu durumun da etkisiyle, GB'nin hayata geçmesi ile birlikte Türkiye'nin AB'ye ihracatında bir artış görülmekle beraber AB'den yapılan ithalatta ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin dış ticaret açığının büyümesine sebep olmuştur. AB ile dış ticarete yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin diğer ülkeler ile yaptığı dış ticarete istikrarlı bir artış gözlenmesi ise GB sebebiyle Türkiye'nin AB dışındaki pazarlarında bir kayıp yaşamadığının göstermektedir.⁶⁰ İzleyen sayfalarda yer alan tablo ve grafiklerde Türkiye'nin gerek pazarlar gerekse mal grupları bazında dış ticareti kapsamlı ve kronolojik olarak ortaya konmaktadır. GB bağlamında taşıdığı özel önem dolayısıyla Türkiye – AB dış ticareti daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁵⁷ Eser Karakaş, “8. Yılında Gümrük Birliği”, *Asomedy*, Ocak 2004, s. 29, 31

⁵⁸ Refik Erzan, Alpay Filiztekin, Ünal Zenginobuz, “AB ile Gümrük Birliğinin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri”, **Gümrük Birliği ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri**, Tepav Yayınları (Çevrimiçi): <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/gumrukbirligi.pdf> , s. 13

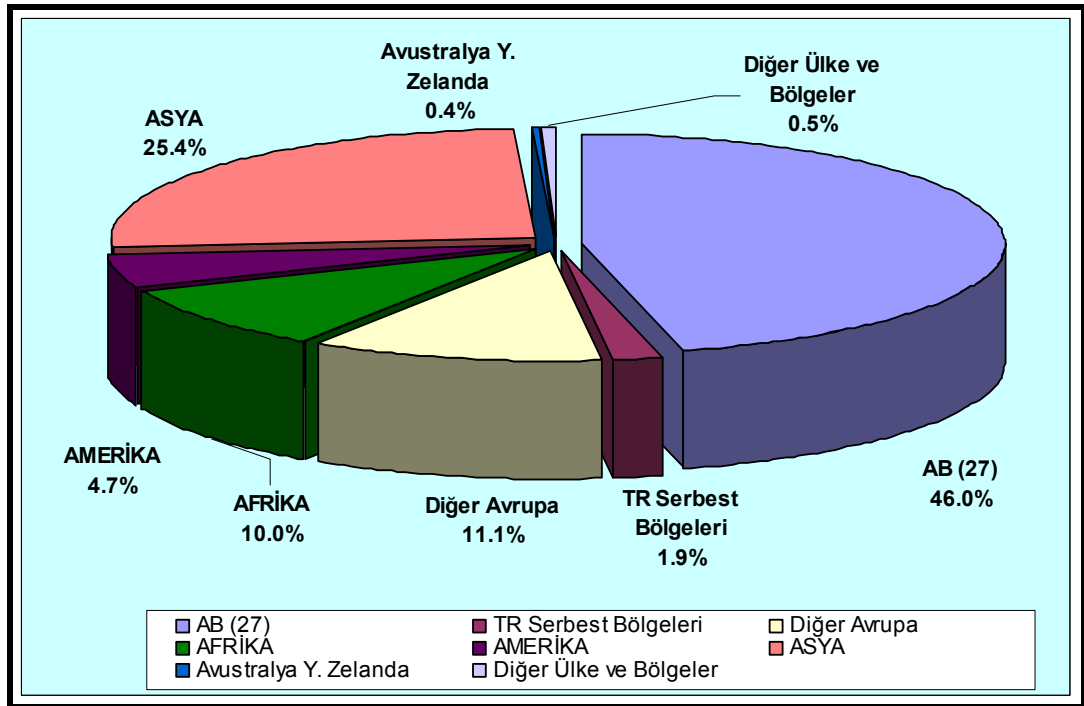
⁵⁹ Nevzat Saygılıoğlu, “Gümrük Birliği'nin Miladı Doluyor Mu?”, *Asomedy*, Ocak 2004, s.16

⁶⁰ İsmail Seki, “Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri 1985-2003”,2005, (Çevrimiçi): http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf , 09.09.2010

**Tablo 4 - Ülke gruplarına göre Türkiye'nin Genel İhracatı
(1996–2009) (Milyon Dolar)**

Ülke Grupları	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A) AB (27)	12.569	15.664	17.546	20.415	27.394	36.581	41.365	47.935	60.399	63.390	46.984
B)Serbest Bölgeler	447	895	934	1.438	1.928	2.564	2.973	2.967	2.943	3.008	1.957
C)Diğer Ülkeler	10.208	11.216	12.854	14.206	17.931	24.022	29.137	34.633	43.930	65.622	53.193
Diğer Avrupa	2.549	1.855	2.094	2.607	3.362	4.507	5.855	7.962	10.843	15.678	11.359
Afrika	1.159	1.373	1.521	1.697	2.131	2.968	3.631	4.566	5.976	9.063	10.182
Amerika	1.898	3.596	3.685	3.914	4.269	5.733	5.960	6.328	5.603	6.532	4.838
Asya	4.520	3.871	4.592	5.230	7.813	10.465	13.213	15.257	20.309	32.505	25.893
Avustralya Ve Yeni Zelanda	65	135	98	122	158	264	271	327	343	435	360
Diğer ülke Ve Bölge	18	385	864	637	197	84	208	192	857	1.410	561
Genel Toplamı	23.224	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.135

Kaynak: DTM

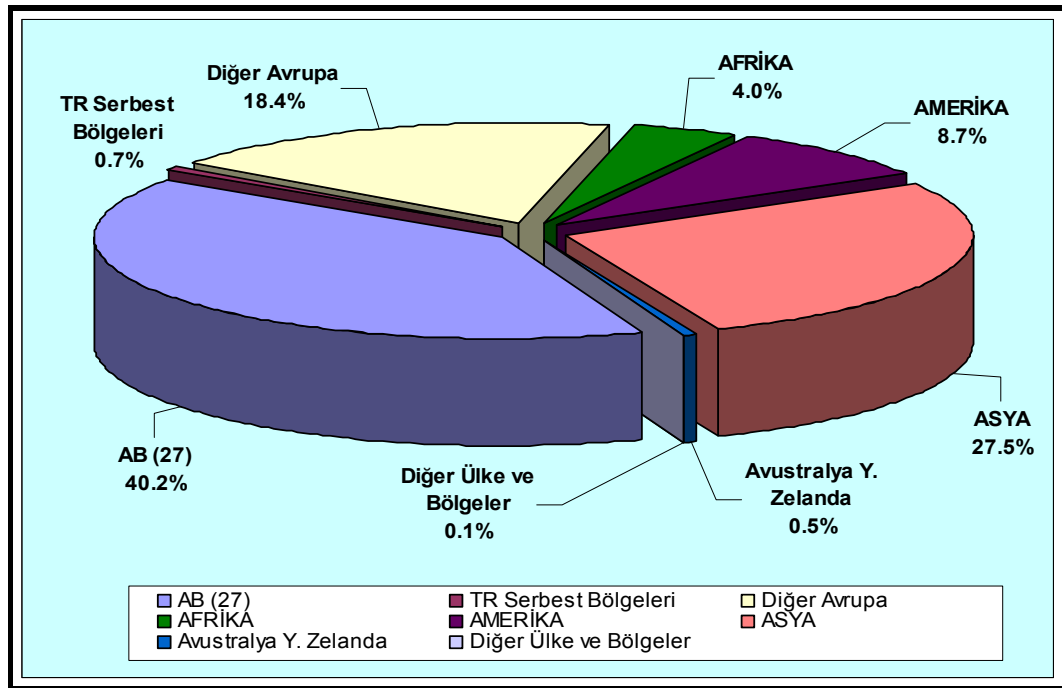

Grafik 3 - Başlıca Pazarlar Bazında Türkiye'nin 2009 Yılı İhracatı (%)

**Tablo 5 - ÜLKE GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE’NİN GENEL İTHALATI
(1996–2009) (Milyon Dolar)**

Ülke Grupları	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A- AB (27)	24.321	28.527	19.823	25.689	35.140	48.103	52.696	59.401	68.612	74.802	56.586
B-Serbest Bölgeler	297	496	303	575	589	811	760	944	1.224	1.334	965
C-diğer Ülkeler	19.009	25.480	21.273	25.290	33.611	48.626	63.318	79.231	100.227	125.827	83.369
<i>Diğer Avrupa</i>	3.974	6.149	5.738	7.487	10.342	15.757	20.386	25.695	34.254	44.196	25.884
<i>Afrika</i>	1.994	2.714	2.819	2.696	3.338	4.820	6.047	7.405	6.784	7.770	5.700
<i>Amerika</i>	4.634	4.799	3.841	4.065	4.922	6.595	7.857	9.401	12.152	17.224	12.275
<i>Asya</i>	7.951	10.306	7.901	9.716	14.099	21.085	28.548	36.226	46.300	55.715	38.729
<i>Avustralya Y. Zelanda</i>	428	305	232	313	247	302	321	399	672	876	648
<i>Diğer Ülke ve Bölgeler</i>	29	1.208	741	1.013	662	67	158	105	66	45	133
GENEL TOPLAMI	43.627	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.919

Kaynak: DTM

Grafik 4 - Başlıca Pazarlar Bazında Türkiye'nin 2009 Yılı İthalatı (%)

1980 sonrası ihracata dönük büyüme stratejisi benimseyen Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortağı Avrupa Birliği olmuştur. 2009 yılı itibariyle AB Türkiye'nin ihracatında % 46, ithalatında % 40 paya sahiptir. Görüldüğü üzere Türkiye'nin, hem ihracatında hem de ithalatında AB'nin çok önemli bir yeri vardır.

**Tablo 6 – AB’NİN TÜRKİYE’NİN
DIŞ TİCARETİNDEKİ PAYI (%)**

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
1993	47,5	37,2
1994	45,7	44,2
1995	51,2	46,9
1996	54,1	55,7
1997	51,2	53,8
1998	54,9	55,1
1999	58,0	55,4
2000	56,4	52,3
2001	56,0	47,9
2002	56,6	49,8
2003	58,0	50,7
2004	57,9	49,3
2005	56,3	45,1
2006	56,0	42,6
2007	56,3	40,3
2008	48,0	37,0
2009	46,0	40,2

Kaynak: DTM

İzleyen tabloda Türkiye'nin AB'ye ihracatının AB'den ithalatını karşılama durumu görülmektedir. Her ne kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı dalgalı seyir izlese de, son yıllarda Türkiye açısından eskiye nazaran daha olumlu bir noktaya ulaşmış ve 2009 itibariyle % 83 olarak gerçekleşmiştir.

**Tablo 7 - TÜRKİYE - AB DIŞ TİCARETİ
(Milyon Dolar)**

Yıllar	Türkiye'nin AB'ye İhracatı	Türkiye'nin AB'den İthalatı	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
1985	3.204	3.895	82
1993	7.289	10.950	67
1994	8.269	10.279	80
1995	11.078	16.760	66
1996	12.569	24.321	52
1997	13.435	26.119	51
1998	14.813	25.282	59
1999	15.424	22.530	68
2000	15.664	28.527	55
2001	17.546	19.823	89
2002	20.415	25.689	79
2003	27.394	35.140	78
2004	36.581	48.103	76
2005	41.365	52.696	78
2006	47.935	59.401	81
2007	60.399	68.612	88
2008	63.390	74.802	85
2009	46.984	56.586	83

Kaynak: DTM

1980 sonrası ihracata dönük büyüme stratejisi benimseyen Türkiye'nin dış ticaret hacmi ciddi bir yükseliş eğilimine girmiştir. Bu yükseliş eğilimi 2002 yılından itibaren ivmesini artırmış, 2008 yılı itibariyle Türkiye'nin dış ticaret hacmi 333 milyar doları geride bırakmıştır. Küresel ekonomik bunalıma bağlı olarak daralan dünya ticaret hacminden Türkiye de nasibini almıştır. Türkiye'nin dış ticaret hacmi 243 milyar Dolar düzeyine gerilemiştir.

Türkiye'nin genel ihracatı, Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılında 23 milyar Dolar düzeyinde iken, 2008 yılında tarihinin en yüksek düzeyi olan 132 milyar Doları geride bırakmıştır. Keza ithalat da benzer bir grafik çizerek, 1996

yılındaki yaklaşık 44 milyar Dolarlık düzeyinden 2008 yılında zirve yaparak 201 milyar Doları aşmıştır.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılında AB Türkiye'nin toplam ihracatında % 54, ithalatında % 55 paya sahip iken anılan oranlar 2009 yılında sırasıyla % 46 ve % 37'ye gerilemiştir. Kuşkusuz bu rakamları AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payının azaldığı biçimde yorumlamak eksik ve yetersiz olacaktır. Türkiye'nin gerek ürün gerekse pazar bazında çeşitliliği artırma noktasında gelişme kaydettiği bilinmektedir. Bu çerçevede, AB'nin dış ticaretimizde pay olarak bir nebze gerilemekle birlikte, ekonomik bunalım dönemleri bir yana bırakılırsa hala bir numaralı ticaret ortağımız olduğu görülmektedir.⁶¹

GB Türkiye'nin DTÖ kapsamındaki yükümlülükleri ile de uyumludur. Ancak GB'nin ilk yıllarında Türkiye siyasetinde yaşanan problemler ve AB'nin Maastricht Kriterleri bağlamında başlattığı yeni süreç sebebiyle AB'nin ithalatın da azalmanın meydana gelmesi sürecin daha başlangıcında olumsuz eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur.⁶² GB ile ilgili olarak başlangıçta bu kadar büyük hayal kırıklığı yaşanmasının sebebi aslında, GB'ye dair beklentilerin yüksek olmasından kaynaklanmıştır. Şöyle ki, GB ekonomiyi bir anda düze çıkaracak bir karar olarak görülmüştü ama öyle olmadı. İhracat yerine ithalatta artış yaşanırken dış ticaret açığı da büyüdü.⁶³

Ticari alanda AB ile sağlanan bu olumlu gelişmelerle beraber Türkiye son dönemde AB'ye olan bağımlılığını azaltmak noktasında da girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Son yıllarda Türkiye'nin dış ticaretin de özellikle Rusya'nın payının artması, böylece Türkiye'nin en büyük dış ticaret ortağı olma yolunda ilerlemesi ve bu amaca hizmet etmesi açısından da taraflar arasında vizenin kaldırılması, 1995 yılından beri GB güdümünde hareket eden Türkiye için önemli bir adımdır. Bunun

⁶¹ Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimiz üzerine etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için, Berk Tulga YEŞİLADA, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi", BILGESAM, 04 Ağustos 2010. <http://bilgesam.net/tr/images/stories/analizler/gumbirdisticaret.pdf>

⁶² Canan Balkır, "Türkiye-AB İlişkileri", **İktisat Dergisi**, Sayı: 375, Ocak 1998, s. 48

⁶³İbid., s.49

yanı sıra Afrika ve Ortadoğu ülkeleri ile de ticaretin geliştirilmesi noktasında girişimlerde bulunmaktadır⁶⁴ Böylece, Türkiye dış pazarlarını da çeşitlendirmeye başlamıştır.

Tablolar ve grafiklerden de anlaşıldığı üzere AB'nin Türkiye için ekonomik ve ticari olarak çok önemli bir partner olduğu görülmektedir. Ancak bu ticari ve ekonomik dinamiklerin dayandığı GB'nin tam üyelik ile sonuçlanmaması Türkiye açısından ciddi sıkıntılar doğurabilir.

GB'nin tesis edilmesi ile beraber, gümrük vergileri ve kotaların kalkması ile ticaret serbestleşmiş, AB gümrük koduna uyum sağlanmış, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine Uyum sağlanmış, STA imzaladığı ülkelerle benzer nitelikte anlaşmalar yapılmaya çalışılmış, ticaretteki teknik engeller kaldırılmaya çalışılmış, fikri ve sanayi mülkiyet hakları, rekabet ve kamu alımlar ve kurumsal işbirliğini sağlama konusunda yasal düzenlemeler yapılması sağlanmıştır.⁶⁵

GB uygulamaları ve mevzuata uyum çerçevesinde ticari boyutta birlik ile sağlanan bu derinleşme süreci Türkiye'de GB ile ilgili kuşkularında oluşumuna ortam hazırlamıştır. Şöyle ki Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ile AB'nin birçok ticari avantajını kaybedeceği, çünkü şu andaki ticari süreçteki Türkiye aleyhine varolan ticari dengesizliğin AB'nin çıkarlarına daha uygun olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu avantajlarını kaybetmemek için de AB Türkiye'nin üyelik sürecini yavaşlatıyor olabilir.

2.4) Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmaları

AB'nin ortaya koyduğu Ortak Ticaret Politikası (OTP)'nin temel hedefi serbest ticaretin faydalarından tüm üye ülkelerin en yüksek düzeyde faydalanmasını sağlamak ve doğrudan ticaretin yönünün ve hacminin belirlenmesini temin etmektir.

⁶⁴Can Mindek, AB Türkiye Ekonomik ve Ticari İlişkiler Raporu Üzerine Değerlendirme, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Temmuz 2010,(Çevrimiçi):

<http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/kazakreportbilginotu.pdf> , 20.09.2010, s,3

⁶⁵ Soğuk, a.g.e., s. 29

Bu amaçlar doğrultusunda belirlenen ortak ticaret politikasının en önemli araçlarını ise ortak gümrük tarifeleri, ithalata ve ihracata yönelik önlemler, uluslararası anlaşmalar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda OTP kapsamında yürürlüğe konan STA yolu ile tarifelerin indirilmesi ve tarife dışı engellerin kaldırılması önemli bir yere sahiptir.⁶⁶

AB, Türkiye'nin yanı sıra Andora ve San Marino için de GB oluşturmuştur. Ancak, AB üçüncü ülkeler ile STA'lar imzalarken anlaşmalara eklenen bir takım belgeler vasıtası ile bu iki küçük devletin çıkarlarını korumaya çalışırken Türkiye için aynı hassasiyeti göstermemektedir.⁶⁷ Son dönemde imzalanan STA'lar da bulunan "Türkiye Maddesi"nin ise Türkiye'nin çıkarlarına pek bir faydası olmamıştır.⁶⁸

Türkiye için STA'lar ile ilgili politikaların ve gerekli uygulamaların belirlenmesinde ve düzenlenmesindeki en önemli kaynaklardan biri 1/95 sayılı OKK kararının özellikle 16. maddesidir. Bu maddenin 1. fıkrasında Türkiye özellikle üçüncü ülkeler ile ortaya çıkan durumlara uyum sağlamayı taahhüt etmektedir. Bu kapsamdaki bir diğer önemli kaynak ise Avrupa Akdeniz Ortaklığıdır. 1995 yılında "Barselona Deklarasyonu" ile başlayan bu girişimin amacı 2010 yılına kadar AB, EFTA, Türkiye ve Akdeniz ülkeleri imzalanacak STA'lar ile Akdeniz'de bir serbest ticaret alanı oluşturacaktı.⁶⁹

AB'nin STA imzalayarak kurduğu ortaklıklar tam üye olmadığı için alınan kararlarda söz hakkı da olmayan Türkiye'nin GB kapsamında elde ettiği avantajlara zarar vermektedir.⁷⁰ Şöyle ki, AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum çerçevesinde Türkiye'de AB'nin STA imzaladığı ülkelerle aynı zamanda ya da akabinde bir STA

⁶⁶Can Fuat Gürlesel, Kerem Alkin, **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin De Dahil Edilmesi**, İstanbul, İTO yay., 2010 s.32-33

⁶⁷ Cemalettin Damlacı, "Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri", **TÜSİAD** Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/GBRapor.pdf>, 2008 s. 25

⁶⁸Mindek, a.g.e., s. 3

⁶⁹ Gürlesel, Alkin, a.g.e., s. 46, 49

⁷⁰ Dinçer, a.g.e., s. 12

imzalamak için çalışmalara başlamaktadır. Ancak anlaşmalar çeşitli sebeplerden ötürü AB'nin yaptığı anlaşmalardan sonraya kaldığı takdirde AB'nin STA imzaladığı ülkelerden gelen mallar GB'den dolayı Türkiye'ye gümrüksüz olarak girebilmektedir.⁷¹

Ortaya çıkan bu asimetrik durum Türkiye aleyhine haksız ticaret yapılmasına sebep olmakta ve GB'nin düzgün işlemesine zarar vermektedir. Bu durum teknik olarak trafik sapması olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin kayıplarının telafisi için 1/95 sayılı OKK'nın 16. maddesinde öngörülen telafi edici vergi uygulaması ise 2001 yılında sona ermiştir.⁷²

Bu gibi sakıncalarından dolayı Türkiye'nin kayıplarının telafi edilebilmesi için STA'lar konusunda daha etkin çalışılması gerekmektedir.⁷³ Ancak, STA kapsamında AB ile ortaklık kuran ülkeler ürünlerini AB yolu ile gümrüksüz Türkiye'ye sokabilme avantajına da sahip oldukları için Türkiye ile de bir STA yapmak noktasında isteksiz davranmaktadırlar.⁷⁴

Bunların yanı sıra Türkiye, AB'nin STA imzalamadığı ülkelerle STA imzalayamadığı, kısacası yükümlülüklerinden dolayı bağımsız bir dış ticaret politikası belirleyemediği için Avrupa pazarına bağımlı olma riski ile karşı karşıya kalmaktadır.⁷⁵

Özellikle son dönemde AB'nin üzerinde çalıştığı STA'ların, Türkiye'ye ciddi etkilerinin olması beklenmektedir. Şöyle ki, AB'nin, büyük ekonomilere sahip ve sanayi malları üretiminde rekabet gücü yüksek ülkeler ile STA'lar yapmayı planlaması Avrupa'da Türkiye'nin rakiplerinin artmasına sebep olacaktır. Bunun dışında, AB'nin ülke grupları ile STA'lar yapma yönündeki planları da müzakere sürecinde Türkiye'nin daha çeşitli taleplerle uğraşmak zorunda kalmasına yol

⁷¹ Soğuk, a.g.e., s. 37

⁷² Ibid.

⁷³ Gürlesel, Alkin, s. 9

⁷⁴ Damlacı, a.g.e., s. 27

⁷⁵ Gürlesel, Alkin, a.g.e., s.77

açacaktır. Ayrıca son dönemde yapılması planlanan STA'ların kapsama alanı da genişletilerek malların serbest dolaşımı, tarife indirimlerinin dışında; hizmetler, kamu ihaleleri ve fikri mülkiyet hakları gibi alanlarında anlaşmaların kapsamına girmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda, Türkiye'nin OKK kapsamındaki yükümlülükleri ile eşleşmeyenlerin ayrıştırılmasını gerektirecektir ki, bu durum daha başka hukuki sorunların ortaya çıkmasına da sebep olabilir.

Son olarak, bugün Türkiye'nin GB avantajından yararlanmak için Türkiye'ye doğrudan sermaye yatırımı yapan ülkeler ile AB'nin serbest ticaret anlaşması yapması Türkiye'nin bu noktada ciddi bir kayba uğramasını sebep olacaktır.⁷⁶

Görüldüğü üzere hayata geçirilmesi planlanan bu politikalar genel olarak Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermektedir. Üstelik Türkiye AB'ye üye olmadığı için bu konular ile ilgili alınan kararlarda da çıkarlarının korunmasını sağlayacak bir karar da aldırılmayacaktır. AB, Türkiye için oldukça büyük ve önemli bir pazardır ve GB kapsamında sahip olduğu ayrıcalıklarda önemlidir. Ancak, bu planların hayata geçmesi eğer tam üyelik gerçekleşmez ise GB'yi etkisizleştirecektir.

1/95 Sayılı OKK 1995 yılındaki şartlara göre hazırlanmış bir belgeydi ve Türkiye'nin orta vade de AB'ye üye olacağı öngörülerek oluşturulmuştu. Fakat Türkiye'nin üyelik süreci uzamış ve 1995'de belirlenen kurallar bugünün şartlarına cevap vermemeye başlamıştır. Özellikle AB'nin dış ticaret politikası kapsamında yaptığı STA'lar Türkiye'nin çıkarlarına zararlar vermektedir.

⁷⁶ Gürlesel, Alkin, a.g.e., s.64-65

3. BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN SİYASİ ETKİLERİ

3.1) Gümrük Birliği'ne İlişkin Değerlendirmeler

Bu başlık kapsamında öncelikle Türk ve Avrupalı siyasetçilerin GB ile ilgili yaklaşımları ele alınmış, sonrasında AB'nin resmi görüşünü yansıttığından ötürü ilerleme raporlarına yer verilmiştir.

3.1.1) Türk ve Avrupalı Siyasetçilerin Gümrük Birliği'ne Bakışı

Bu alt bölümde, 1/95 sayılı OKK'ya Türkiye'deki siyasi çevrelerin bakışı TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tutanakları, çeşitli gazete ve dergilerdeki röportajlar ile ortaya konulmuştur. Ayrıca bazı Avrupalı bürokratların konuyla ilgili görüşlerine de yer verilmiştir.

14 Aralık 1994'de TBMM Genel Kurulunda CHP adına yaptığı konuşmasında Algan Hacaloğlu, GB süreci ile ilgili olarak; AB'ye üye olmadan GB'ye geçişi tercih eden tek ülkenin Türkiye olduğunu, AB'nin siyasi karar mekanizmalarında yer almadığı için alınan kararlarda veto hakkının olmayacağını ve Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için gerekli maddi destek ve fonlardan yararlanmadan GB'nin yükünü taşımak zorunda kalabileceğini belirtmiştir. Ama bu olumsuzluklara rağmen, teslimiyetçi olunmadığı ve ulusal çıkarlar gözetilecek şekilde kararlar alındığı sürece CHP'nin GB'ye olumlu baktığını¹ vurgulamıştır.

¹Algan Hacaloğlu, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 52. Birleşim, 14.12.1994, s. 50 (Çevrimiçi)
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=595&P5=T&page1=50&page2=50&web_user_id=8680646, 20.02.2011

DYP grubu adına 21 Şubat 1995’de TBMM’de söz alan Sait Kemal Mimaroğlu GB ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Gümrük Birliği, Avrupa Birliğine girişin ilk ekonomik ve siyasî adımıdır. **Gümrük Birliği**, Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında, sermayenin, malların ve hizmetin serbest dolaşımını öngören bir birleşmenin adıdır. Türkiye, Avrupa Birliği **Gümrük Birliği**ne girmek suretiyle, Avrupa Birliği ülkeleri pazarına girmek istemektedir. Avrupa Birliği de Türkiye’deki 60 milyonluk pazara girmek istemektedir. Meselenin ekonomik adı budur. Böylece, Avrupa Birliği, Portekiz’den İran sınırına kadar olan ekonomik pazarı kontrol etmiş olacaktır. Bu girişte, sermaye hareketleri var, hizmet hareketleri var, sanayi ürünleri hareketleri var, emeğin serbest dolaşımı var, yurtdışında çalışan Türk işçilerinin sosyal güvenlik hakları var, proje kredileri var...”²

Gümrük Birliği ile ilgili olarak yapılan genel görüşmede Hükümet adına Meclis genel kurulunda dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın konuşmuştur. Karayalçın, konuşmasında hükümetinin siyasi tercihinin GB’nin tam üyelik hedefi doğrultusunda gerçekleşmesi olduğunu ifade etmiştir.³ GB kararı için Kıbrıs konusu ile ilgili taviz verildiği noktasındaki eleştirilerin yersiz olduğunu ve GKRY’nin AB’ye üye olması noktasında bir karar alınması halinde hükümetinin KKTC ile bütünleşmeye gidilebileceğini belirtmiştir.⁴ Murat Karayalçın 1/95 sayılı OKK sonrasında da Meclis genel kurulunda söz alarak; GB kararının Türkiye’nin AB’ye tam üyelik kararından vazgeçtiği anlamına gelmediğini, “AB’nin, tam üyelik olmadı size GB’yi veriyoruz” şeklinde bir yaklaşımının olmadığını da vurgulamıştır. Ayrıca GB’nin AB’yi ikame eden bir özelliğinin olmadığını belirtmiştir.⁵

²Sait Kemal Mimaroğlu, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 77. Birleşim, 21.02.1995, (Çevrimiçi)http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T&page1=57&page2=57&web_user_id=8679330, 20.02.2011

³Murat Karayalçın, Genel Kurul Tutanağı 19.Dönem 4.Yasama Yılı 77.Birleşim, 21.02.1995, s.36, (Çevrimiçi)http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T&page1=36&page2=36&web_user_id=8608003, 20.02.2011

⁴Murat Karayalçın, Genel Kurul Tutanağı 19.Dönem 4.Yasama Yılı 77.Birleşim, 21.02.1995, s.37 (Çevrimiçi)http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T&page1=37&page2=37&web_user_id=8608003, 20.02.2011

⁵Murat Karayalçın, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 83. Birleşim 08.03.1995, s. 4, (Çevrimiçi)http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=618&P5=T&PAGE1=5&PAGE2=&web_user_id=8620165, 20.02.2011

Anavatan Partisi grubu adına konuşan Engin Güner, öncelikle GB kararını anlaşmalardan doğan bir hak olduğunu ve varolan bir hakkın kullanılabilmesi için de Kıbrıs konusunda taviz verilmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin nihai amacının tam üyelik olduğunu belirtmiştir. AB'nin 27 ülkeli bir Birliğe doğru ilerlediğini, ama bu ülkeler arasında Türkiye'nin yer almadığını, Türkiye'ye yönelik olarak sürdürülen politikanın tam üyeliği sağlama hedefi yoksa GB kararının bir anlamı olmadığını vurgulamıştır.⁶

Refah Partisi grubu adına konuşan Abdullah Gül 8 Mart 1995'de Gümrük Birliği ile ilgili olarak bu anlaşmanın Cumhuriyet hükümetinin yapmış olduğu en önemli dış anlaşmalardan biri olduğunu belirtmekle beraber, bu derece önemli bir anlaşmaya metod, usul ve esas yönünden karşı olan tek grubun ve partinin Refah partisi olduğunu belirtmiştir. Abdullah Gül, kararı özellikle halkın onayına sunulmadan kabul edildiği için eleştirmiştir.⁷

TBMM'deki GB ile ilgili tartışmalar genel olarak Kıbrıs meselesi ile ilintilendirilmiş ve o dönemde GB kararına karşılık Türkiye GKRY'nin AB üyeliği ile ilgili gelişmelerde taviz verdiği noktasında dönemin hükümeti eleştirilmiştir.

Eski Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcisi Karen Fogg, Türkiye'de 2001 yılında Dünya Gümrük Günü etkinlikleri kapsamında düzenlenen bir panelde yaptığı konuşmasında, GB'nin Türkiye ekonomisinin AB'nin ekonomisine hazırlanmasına yardımcı olduğunu, 1997 Lüksembourg Zirvesinde yaşanan hayal kırıklığının GB ile ilgili ilerlemeye de zarar verdiğini, ancak, 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi ile reform sürecinin yeniden hız kazanması gerektiğini vurgulamıştır. Fogg konuşmasında ayrıca GB'nin ilk beş yılında kazanılan

⁶Engin Güner, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 81. Birleşim, 01.03.1995, s.66-67

(Çevrimiçi)http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=616&P5=T&page1=67&page2=67&web_user_id=8620165, 20.02.2011

⁷Abdullah Gül, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 83. Birleşim, 08.03.1995, s. 59 (Çevrimiçi)

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=618&P5=T&page1=59&page2=59&web_user_id=8558351, 20.02.2011

tecrübenin Türkiye'nin tam üyelik sürecinin tamamlanmasındaki önemine de değinmiştir.⁸

Dönemin İstanbul Sanayi Odası Başkanı Hüsamettin Kavi de aynı panelde yaptığı konuşmasında, Türkiye de o yıllarda GB'nin daha ziyade siyasi bir konu olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Bu bağlamda konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“...Ama bütün bunların ötesinde gerçekten bizim sanayi yörelerinde bire bir eşit koşullarda rekabet etmeyi kabul ettiğimiz 15 Avrupa Birliği ülkesinin ve de bilahare serbest ticaret anlaşmalarıyla bu Topluluğa sınai ve ticari yönden katılan diğer ülkelerle rekabet gücümüzün ne olduğu konusunu aslında enine boyuna değerlendirmedik veya daha başka bir ifadeyle, hükümetlerimiz gerçek manada eşit bir şekilde rekabet edebileceğimiz bir ortamı, o tarihe kadar maalesef Türk ekonomisinin veya Türk sanayinin önüne koymadılar”⁹

Hüsamettin Kavi konuşmasında 1/95 sayılı OKK'nın ekonomik olarak etkileri noktasında yeterli çalışmayı yapmadıkları için hem sanayiciler olarak kendilerini hem de sürecinin mimarı olan siyasilere eleştirmektedir.

GB ile ilgili olarak Dış Ticaretten sorumlu eski Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen'in şu sözleri de oldukça dikkat çekicidir:

“Gümrük Birliğinin hangi gelişmeleri beraberinde getireceği, nasıl bir dönüşümü başlatacağı ve nedenli sorunlu olabileceği 1963 yılında Ankara Antlaşması müzakere edilirken ve 1971'de Katma Protokol imzalanırken kimse tam anlamıyla öngörememiştir. Geriye dönüp baktığımızda, bugün sahip olduğumuz bilgi ve tecrübe ile bu yolculuğu değerlendirdiğimizde, Gümrük Birliğinin aslında son derece radikal bir adım olduğu, GB'nin ancak bir kapsamlı STA sonrasında sağlıklı olabileceği, GB'ne ani geçişin Türkiye ekonomisinde şok etkisi yarattığı görülmektedir... Gümrük Birliğinin negatif yönleri üzerinde konsantre olmak bizlere nihai amacımızı unutturmamalı ve tam üyelik sürecinin gerekleri yerine getirilmelidir...”¹⁰

Bir dönem Ankara Sanayi Odası başkanlığı da yapmış olan, bugün ise Dış Ticaretten sorumlu Devlet Bakanı olan Zafer Çağlayan'ın Gümrük Birliği ile ilgili olarak yapmış olduğu bir açıklama da oldukça ilginçtir. Bakan açıklamasında; GB ile

⁸ “Gümrük Birliği ve Tam Üyelğe Hazırlık Sürecinin Değerlendirilmesi”, **Dünya Gümrük Günü İstanbul Paneli-1**, T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, 2001 s.22-24

⁹ Gümrük Birliği ve Tam Üyelğe Hazırlık Sürecinin Değerlendirilmesi”, **Dünya Gümrük Günü İstanbul Paneli-1**, T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, 2001, s.50

¹⁰ Kürşad Tüzmen, “Gümrük Birliği'nde Sekiz Yıl” **Asomedy**, Ocak 2004, s. 12

dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in AB'ye giriliyormuş gibi bir hava yarattığını, GB'ye hazırlıksız ve acele bir biçimde girildiğini belirtmiştir. GB ile Türkiye'nin rekabet edebilmeyi öğrenmesine rağmen 16 yıl önce AB'nin 3. ülkelerle yaptığı anlaşmalara taraf olmayacağını bildirmesinin çok büyük kayıplara sebep olduğunu vurgulamıştır.¹¹

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu Başkanı Marc Pierini' İKV Dergisiyle yaptığı bir röportajında GB'nin Türkiye-AB ilişkilerinin gelişmesine katkı sağladığını, bunun en önemli kanıtının da taraflar arasındaki ticaret hacminin artışı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye ve AB arasında çeşitli alanları kapsayan derin bir ekonomik bütünleşme olduğu için Türkiye'nin iç pazarda önemli bir yere sahip olduğunu da açıklamıştır. GB'nin işleyişi ile ilgili bir takım sıkıntılar olmakla birlikte bunların çözülmesi için çalışmaların devam ettiğini, Türkiye-AB ilişkilerinin ekonomik alanda daha da derinleştirilmesi için GB'nin üretilmiş mallar ile işlenmiş tarım ürünlerinin yanı sıra tarım, hizmetler ve kamu ihalelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerektiğini de vurgulamıştır.¹²

3.1.2) İlerleme Raporlarında Gümrük Birliği

Bu bölümde AB'nin GB ile ilgili tutumu Türkiye için hazırlanan ilerleme raporları ışığında değerlendirilecektir. Türkiye için hazırlanan ilk Rapor olduğu için 1998 yılında hazırlanan İlerleme Raporunun, müzakerelerin başlamasından sonra açıklanan ilk rapor olduğu için 2006 yılı İlerleme Raporunun ve son yayınlanan rapor olduğu için 2010 yılındaki İlerleme Raporunun konuyla ilgili bölümlerine yer verilmiştir. Özellikle, GKRY'nin AB üyesi olmasından sonraki yıllarda yayınlanan bütün ilerleme raporlarında, Türkiye'nin limanların GKRY bayraklı veya en son liman olarak GKRY'ye uğrayan araçlara açmamasından dolayı GB'den kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediği eleştirileri üzerine yoğunlaşmıştır.

¹¹ "Gümrük Birliğinin Bedelini Ağır Ödüyoruz", **Sabah Gazetesi**, 30 Ocak 2011, s.16

¹² "2010 Yılında Türkiye-AB İlişkileri Üzerine: 5 Soru 5 Cevap", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı: 157, Aralık 2010, s.11

1998 Yılı İlerleme Raporunda Gümrük Birliği

1998 yılı İlerleme Raporunda öncelikle, 6 Mart 1995’de alınan karar ile Gümrük Birliğinin son aşamasına geçilmesine karar verildiği bu bağlamda birçok sektörde işbirliği yapılmasının, kurumsal işbirliğinin güçlendirilmesinin ve siyasi diyalogun arttırılmasının kararlaştırıldığı vurgulanmıştır. 31 Aralık 1995’da gümrük birliğinin son aşamasının yürürlüğe girdiği ve kurumsal olarak da GB Ortaklık Komitesinin oluşturulduğu belirtilmiştir. 1998 yılı İlerleme raporunda Türkiye’nin ekonomik durumu ile ilgili yapılan değerlendirme de önemli bir büyüme potansiyelinin olduğu ve modernizasyonuna önemli katkı sağlayan GB’ne adaptasyonunun yüksek olduğu vurgulanmıştır. GB’ye uyum noktasında yapılan değerlendirmede, Türk hükümetinin gerekli uyumun sağlanması için çaba sarf ettiği ancak ticarete teknik engellerin kalkması noktasında mevzuat ile uyumun çok az olduğu belirtilmiştir.¹³

2006 Yılı İlerleme Raporunda Gümrük Birliği

Türkiye’nin AB’nin ticaret politikasına uyum sağlama noktasında ileri düzeyde olduğu belirtilmiştir. GB kararı ile bağdaşmayan bir takım yasal düzenlemeler eleştirilmektedir. Türkiye’deki Serbest bölgelerin Türk gümrük bölgeleri içinde olmamasının birlik mevzuatına aykırı olduğu belirtilmiştir. Gümrük Birliği kapsamında bazı alanlarda ileri düzeyde uyum sağlanabilmişken vergi muafiyetleri korsan ve taklit mallar gibi bazı alanlarda ise gerekli uyumun gerçekleşmediği belirtilmiştir. 2006’da açıklanan İlerleme Raporunun Kıbrıs ile ilgili bölümünde öncelikle Türk yetkililerin Kıbrıs Türk toplumuna yönelik izolasyon sürdürdüğu sürece Ek Protokolün işletilmeyeceği yönündeki açıklamalarına değinilmiştir. Ancak, Protokolün yasal bir yükümlülük olduğu ve Kıbrıs meselesi ile ilişkilendirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs bayraklı ya da en son Kıbrıs limanlarına uğramış olan deniz ve hava araçlarına Türkiye’nin limanlarını

¹³ 1998 Yılı İlerleme Raporu

kullandırmaması GB'nin ihlali olarak değerlendirilmiştir Nakliyat üzerindeki bu sınırlamanın ürünlerin serbest dolaşımını ve ticareti engellediği belirtilmiştir.¹⁴

2010 Yılı İlerleme Raporunda Gümrük Birliği

2010 yılında yayınlanan son ilerleme raporunda, GB ile ilgili olarak yeni Gümrük Kanunu kapsamın da çıkartılan yönetmelikler sayesinde gümrük kurallarının AB müktesebatıyla daha uyumlu bir hale getirildiği belirtilmiştir. Raporunda, AB ile Türkiye arasında gümrük mevzuatı konusundaki uyumun yüksek olmasında GB'nin ciddi katkısının olduğuna değinilirken, ülkeye giriş kapılarında bulunan ve vergiden muaf olarak satış yapan mağazalar ise GB yükümlüklerine aykırı bir düzenleme olduğu için eleştirilmektedir. Yasal ticaretin kolaylaştırılması bakımından daha fazla çaba harcanmasının gerektiği de vurgulanmıştır. Raporunda ayrıca, müzakere başlıklarından biri olan GB faslının *“Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe”* Türkiye'nin AB müktesebatının uyumunu tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceği vurgulanmaktadır. Raporunda ayrıca, Türkiye ve AB arasında tesis edilmiş olan GB sayesinde taraflar arasında ticaretin 80 milyar Avro'ya ulaştığı belirtilmiş ve Türkiye'nin en büyük ticaret ortağının AB, AB'nin ise yedinci büyük ticaret ortağının Türkiye olmasında GB'nin katkısı olduğu vurgulanmıştır. AB'nin Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar noktasında üçte ikilik bir payının olduğu Türkiye'nin GB'den kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı mevzuat ve sınırlamalar konusunda gerekli uyumu sağlamadığı belirtilmiştir. Rapor, Türkiye'nin malların serbest dolaşımı önündeki engelleri kaldırarak GB'yi tam anlamıyla işletmesini talep etmiştir.¹⁵

¹⁴ 2006 Yılı İlerleme Raporu, s.22, 31

¹⁵ 2010 Yılı İlerleme Raporu, s.4, 94

3.1.3) Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sorunu ve Gümrük Birliği'ne Yönelik Eleştiriler

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte AB yönünü genel olarak Doğu Avrupa'ya çevirmiş, üyelik için gerekli koşulları sağlayabilme kapasitesine sahip olan ülkeleri birliğe üye yaparken, üyelik perspektifi verilmeyenler için de yeni bir komşuluk stratejisi geliştirmiştir. AB'nin bu kadar yoğun gündeminde Türkiye ile müzakerelerin başlamasında Ankara Anlaşmasının, Katma Protokolün ve GB kararının etkisi önemlidir. Çünkü AB'nin Türkiye'nin lehine olabilecek şekilde almış olduğu kararları genelde hukuki gereklerin sonucuydu.¹⁶

Anlaşıldığı üzere, 1995 yılında Türkiye'nin GB kararını almasının en önemli sebebi, GB'nin Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini kolaylaştıracağı düşüncesiydi. AB ise siyasi olarak Türkiye'nin etki alanından çıkmasını istemediği ve ekonomik olarak da Türkiye gibi büyük bir pazarı kaybetmemek için bu kararı almıştı. Türkiye GB kararından tam on yıl sonra AB ile üyelik müzakerelerine başlayabilmiştir. Ancak müzakere süreci sonucunda Türkiye'nin AB'ye üye olacağı kesin değildir. Türkiye müzakereler sonucunda üye olursa problem çözülmüş olacaktır. Ancak Türkiye'nin üyeliği gerçekleşmez ise Türkiye'nin en büyük ticari partneri olan AB ile ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Çünkü GB özellikle AB'nin yapmış olduğu STA'lar bakımından Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermeye başlamıştır. Aslında AB'nin, "imtiyazlı ortaklık" söylemleri ile bu konudaki politikası da yavaş yavaş belirlemektedir. Türkiye, bu söylemler karşısında tek hedefinin tam üyelik olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır. Ancak müzakereler olumlu bir şekilde tamamlansa bile -ki Kıbrıs sorunu çözülmeden müzakerelerinde tamamlanması biraz zor görünmektedir- AB üyesi ülkeler Türkiye'nin üyeliğini referanduma götürdükleri takdirde sonuçun ne olacağı belirsizdir.

¹⁶ Cem Duna, "Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri", TÜSİADYayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/GBRapor.pdf>, 10.09.2010 s.21

GB sürecinin başlamasıyla, Türkiye'nin büyük bir nüfus için üretim yapma gayreti içine girmesi ve piyasa rekabetini öğrenmesi amaçlanmıştır. Bu yolla ekonomik düşünce kalıplarının modernleşmesi de sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁷ GB'nin Türkiye tarafından AB'ye üyelikten önce benimsenmesinin en önemli sebebi AB'ye üyeliğin en kısa ve hızlı yolu olduğunun düşünülmesiydi. Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakmayan, ancak AB'nin etki ve nüfuz alanından da çıkmasını istemeyen bazı Avrupalı liderler için GB'nin etkili bir araç olduğu yorumları da yapılmıştır.¹⁸

GB, AB'ye tam üye olmadan gerçekleştirildiği ve Türkiye dış ticaretine yönelik politika geliştirme noktasında AB'nin "vesayetini" girilmesine yol açtığı için de eleştirilmektedir. Ayrıca AB, kendi içinde ciddi bir derinleşme sürecine girdiği bir dönemde Türkiye ile yürütülen ilişki, GB düzeyinde tutulmaya çalışılmıştır.¹⁹ GB'yi Türkiye ekonomisine zarar verdiği ve Türkiye'nin AB'ye tam üye olmadan GB'ye girmesinin üyelik sürecini olumsuz etkilediği yorumları yapılmaktadır. Ayrıca, AB'nin Türkiye'yi GB'ye dahil etmekle çok ciddi yükümlülükler altına girmeden kontrolü altında tutmayı başardığı da düşünülmektedir.²⁰ Aslında yapılan değerlendirmeler yersiz değildir. Çünkü GB'nin tesisi ile Türkiye, Anayasasına aykırı bir şekilde kendi egemenlik alanındaki dış ticaret politikasını belirleme ve uygulama yetkisini üyesi olmadığı AB'ye devretmiştir. Bu yüzden, Türkiye'nin bütün dünya ile yapmış olduğu ticaret de AB'nin güdümüne girmiştir. AB'nin ticari ayrıcalık tanıdığı ülkelere Türkiye de ticari taviz verme yükümlülüğü altına girmiş ve verilen tavizlere karşılık genel de üçüncü ülkeler Türkiye'ye benzer bir ayrıcalık tanımadığı için bu ayrıcalıklar tek taraflı olarak üçüncü ülkelerin işine yaramakta ve Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermektedir.²¹

¹⁷ Duna, a.g.e., s.19

¹⁸ Rıdvan Karluk,, "AB'nin Türkiye, Türkiye'nin AB Politikası", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 26-27

¹⁹ Manisalı, a.g.e., s. 171-173

²⁰ Özsoy&Özsoy, a.g.e., s. 338

²¹ Manisalı, a.g.e., s. 223

3.1.3.1) Tam Üyelik Gerçekleşmediği Takdirde GB'nin Geleceği

Tam üyelik hedefi olmayan bir ülke için GB gibi bir ekonomik entegrasyon sürecine dahil olmak sürdürülebilir bir politika olarak gözükmemektedir. Çünkü Türkiye, GB ile AB'nin ortak ticaret politikasına dahil olurken tam üye olmadığı için karar alma sürecinde oy hakkına sahip olmadan alınan kararlara uymak zorunda kalmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, AB, GB'yi tam üyelik hedefi gerçekleşene kadar geçici bir ekonomik entegrasyon modeli olarak ifade etmektedir. Bununla beraber, GB'nin uygulanıyor olması AB ile gerekli olan müktesebat uyumunun da büyük ölçüde gerçekleştirilmesini sağladığı için üyeliği kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir.

Türkiye, GB'ni Birlik tam üyeliğinden önce gerçekleştirerek üyelik ile sağlanacak ve GB'nin olumsuz etkilerini azaltacak çeşitli fonlardan yararlanmadan AB pazarı ile rekabet edebilme kapasitesine ve işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bu vesileyle Kopenhag ekonomik kriterlerine uyumda büyük ölçüde sağlanmıştır. Anlaşıldığı üzere, GB hem müktesebat uyumu hem de ekonomik uyum sağlamıştır. Bununla beraber, GB sebebiyle ulusal pazar Avrupa Birliğine açılmıştır. Bundan sonraki aşamada artık AB'nin kaynak harcamasının gerektirecek aşamaya geçilmiştir. (Tarım fonları, bölgesel kalkınma fonları gibi.) AB'nin mevcut mali yardım politikası kapsamında Türkiye'nin tam üyeliği durumunda ciddi bir kaynak aktarılması gerekecektir. AB, GB ile zaten kendisine bağlamış olduğu Türkiye'ye üyelik yoluna açarak bu kaynakları aktarmayı pek de tercih etmemektedir.²²

Türkiye'nin tam üyeliği OTP konusundaki adaletsizliği çözecek ve Türkiye'nin de OTP oluşturulurken temsil ve oy hakkı olacaktır. Tam üyelik perspektifinin yitirilmesi durumunda GB'nin şu andaki yapı ile sürdürülmesi Türkiye'nin aleyhine gözükmektedir. Bu yüzden, böyle bir durumda ekonomik entegrasyona devam edilmekle beraber, GB'yi serbest Ticaret Bölgesine

²² Özen, a.g.e., s. 140-145

dönüştürmek daha doğru olacaktır.²³ Bununla birlikte, üyelik gerçekleşmez ise GB, AB ile dış ticareti düzenleyen bir işlevi yerine getirmeye başlayacaktır.²⁴ Ancak GB'nin mevcut şekli ile devam etmesi Türkiye'nin çıkarlarına zarar vereceği için OKK'da ciddi bir revizyonun yapılması ya da farklı bir ekonomik entegrasyon modeline dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, üyelik gerçekleşmediği takdirde şayet GB süreci devam edecek ise AB, Türkiye için mevcut olan ticari engelleri kaldırmalı entegrasyon düzeyinin yüksek olduğu alanlardaki kararlara Türkiye'nin katılmasını sağlamalıdır.²⁵

Aslında, Türkiye'nin AB'ye üyeliği noktasındaki üye ülkeleri en çok endişelendiren konulardan biri, Türkiye'nin büyük bir nüfusa sahip olması ve AB gibi kurumsal yapılanmasını üye ülkelerin nüfuslarına göre belirlemiş bir örgütte elde edeceği güçtür.²⁶

3.2) Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Tam Üyelik Süreci

Bu başlık çerçevesinde, öncelikle GKRY'nin AB'ye üyeliğinin meşruluğu tartışılmıştır. Ayrıca GKRY'nin GB yükümlülükleri çerçevesinde Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki etkilerine değinilmiştir.

3.2.1) GKRY'nin AB'ye Üyeliği ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

1959/60'da yapılan Garanti Anlaşmaları Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasındaki sorunları çözmekte yeterli olmamış ve kısa bir süre sonra iki toplum arasında çatışmalar başlamıştır. 1972'de AET ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında

²³ Özen, a.g.e., s. 147 -148

²⁴ Çakmak, a.g.e., s.116

²⁵ Karakaş, a.g.e., s.15

²⁶ Türkiye'nin Avrupa Birliğine Tam Üyeliğinin Değerlendirilmesi, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150 s.112

Ortaklık Anlaşması imzalamış ve bu anlaşma 1973’de yürürlüğe girmiştir. Böylece, Kıbrıs Cumhuriyeti için AB’ye üyelik yolunda hukuki süreç başlatılmıştır.

GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti adına 3 Temmuz 1990’da AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Rumların üyelik başvurusu ile ilgili görüşünü 1993’de açıklayan AB Komisyonu, Kıbrıs’ın üyeliğinin ada da güvenlik ve refahın sağlanmasına yardımcı olacağını, ayrıca Kıbrıs sorunun çözülmesine de katkısının olabileceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, BM gözetiminde görüşmeler başlamaz ise Kıbrıs ile ilgili olarak 1995’de yeni bir değerlendirme yapılacağı belirtilmiştir.²⁷

1993’de Kopenhag’da yapılan zirvede Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Estonya, Letonya ve Litvanya’dan oluşan 10 ülkenin tam üye adaylıkları kabul edilmiş ancak bunlar içinde Yunanistan’ın çabalarına rağmen GKRY’ye yer verilmemişti. Çünkü Almanya, GKRY ile ilgili alınacak bir kararın GB sürecinin sekteye uğratmasından çekiniyordu. Yine Almanya’nın etkisiyle yeni belirlenen genişleme perspektifi içinde Türkiye ile GB’nin tamamlanılmasına çalışılması istenmiştir. Bu gelişmeler üzerine Yunanistan devreye girmiş, GB sebebiyle uğrayacağı kayıpların telafisi için maddi yardım yapılmasını ve GKRY’nin tam üye adayları arasına sokulmasını istemiş, aksi takdirde ise GB sürecinin tamamlanmasını engelleyeceği tehdidinde bulunmuştur. Neticede, Yunanistan’ın tehdidi sonuç vermiş ve 1994 Korfu Zirvesinde yayınlanan “Beyaz Sayfa” bildirisi ile GKRY genişleme sürecine dahil edilmiş ve Ocak 1995’de müzakerelere başlama tarihinin belirlenmesine karar verilmiştir. Böylece, GKRY aday ülkeler arasına alınmıştır.²⁸

1997 Lüksemburg Zirvesi sonucunda GKRY’nin AB’ye aday gösterilmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada; Kıbrıs adının tüm aday temsil edecek biçimde kullanılmasının yanlış olduğu, ada da adanın tamamını temsil etmeye yetkili tek bir devlet hükümet veya parlamentonun bulunmadığını,

²⁷ Hasan Mor, “Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenme Süreci”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, CXII, 2008, s.993

²⁸ Birand, a.g.e., s.364-366

Lüksemburg’da alınan kararının 1959-60 Anlaşmalarının ihlali anlamına geldiğini, adada sürdürülmeye çalışılan barışa yönelik girişimlerin Rum tarafının AB’ye üyelik olasılığına da güvenerek Rumlar tarafından yokuşa sürüldüğünü ve üyelik durumunda da dolaylı yoldan Yunanistan ile bütünleşmenin gerçekleşeceğini, AB’nin bu kararı ile adadaki iki taraflı yapıyı yok saydığını belirtmiştir. Ayrıca, kararın kabul edilemez olduğu, AB’nin uluslararası anlaşmalara saygı göstermediği ve Türkiye’nin garantör ülke sıfatı ile üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye devam edeceği belirtilmiştir²⁹

Aralık 1999’da taraflar arasında ada da bir uzlaşma sağlanmasına yönelik olarak BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın arabuluculuğunda barış görüşmeleri yoğunlaştırılmıştır. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesine gelindiğinde ise, GKRY için Mayıs 2004 tam üyelik tarihi olarak belirlenmiş ve üyelik gerçekleşene kadar da Kıbrıs Sorununun çözülmesi istenmiş ve birleşmiş bir Kıbrıs’ın üyeliğinin tercih edildiği belirtilmiştir.³⁰ Ancak, Annan Planı kapsamında bir çözüme ulaşamadığı takdirde Topluluk müktesebatının adanın kuzeyine uygulanmasının erteleneceği belirtilmiştir. Bununla beraber, GKRY ile Katılım Antlaşması’nın imzalanmasına karar verilmiştir ve Katılım Antlaşmaları diğer 9 ülke ile beraber 16 Nisan 2003’de Atina’da imzalanmıştır. Katılım Antlaşmasına ilave edilen 10. Protokol’de Kıbrıs sorununun henüz çözülememiş olmasından dolayı Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kontrolü dışındaki bölgelerde müktesebatın askıya alınacağı, çözüm saplandığında ise askıya alınma işleminin sona erdirileceği belirtilmiştir. Burada KKTC için kullanılan “etki ve nüfus alanı dışında kalan bölge” ifadesi daha sonraki metinlerde de sıklıkla kullanılmıştır.³¹

BM gözetiminde devam eden barış görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan ve “Annan Plan” olarak tarihteki yerini alan belge Kıbrıs’da, 24 Nisan 2004’de yapılan referandumda, zaten AB’ye üyeliğini garantilemiş olan, Rumların “hayır” demesi

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti; Dışişleri Bakanlığının, AB Lüksembourg Kararı İle İlgili Açıklaması,, 14 Aralık 1997, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-_disisleri-bakanliginin_-ab-luksemburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi_-14-aralik-1997.tr.mfa,10.09.2010

³⁰ Mor, a.g.e., 1011

³¹ Hacer Soykan Adaoğlu, “AB Ve KKTC Açısından Yeşil Hat Tüzüğü”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:1, 2005, s.17

sonucu hayata geçirilememiştir. Bu arada, 1 Mayıs 2004’de GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak AB’ye tam üye olmuştur.

AB, Kıbrıs sorunu çözülmeden GKRY’yi AB’ye dahil ettiği için ortaya çıkacak problemleri önlemek adına hemen harekete geçmiştir. Bu doğrultuda, Kıbrıs’ta taraflar arasında kişilerin malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını ve ticari ilişkilerin düzenlenmesi sağlamak için “Yeşil Hat Tüzüğü” olarak adlandırılan belge 29 Nisan 2004’de Konsey tarafından onaylandıktan sonra 30 Nisan 2004’de AB’nin Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır. Ancak GKRY’nin tüzük şartlarının tam anlamı ile yerine getirmemesinden dolayı etkisi sınırlı kalmıştır.³² Yeşil Hat Tüzüğü:

“AB vatandaşlarının serbest dolaşımı; 3. ülke vatandaşlarının Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından geçerli kabul edilecek ikamet izni seyahat belgesi veya vizesi taşımaları halinde serbest dolaşımı; tamamıyla kuzeyde elde edilen ya da kuzeyde işlenen malların güneye geçişi, Kuzeyden güneye hizmetlerin dolaşımı”³³

gibi hususları düzenlemektedir. Ancak, Güneyden kuzeye geçecek mallarla ilgili bir düzenleme yapılmamıştır ve kuzeyin AB’nin gümrük alanı dışında olduğu gerçeğini değiştirmemektedir³⁴

Yeşil Hat Tüzüğü’nün yanı sıra Komisyon, “Doğrudan Ticaret Tüzüğü” ve “Mali Yardım Tüzüğü” olmak üzere hazırladığı diğer iki belgeyi de 2004 yılında Konseye göndermiştir. GKRY ise, KKTC’ye doğrudan ticaretin önünü açacağı ve bu vesile ile tanınmasına sebep olabileceği gerekçesi ile öncelikle bu Tüzüklerin birbirinden ayrılmasını sağlamıştır.³⁵ 259 Milyon Avro’luk bir tutarı olan “Mali Yardım Tüzüğü” bir takım değişiklikler yapılarak, Şubat 2006’da onaylanmıştır. GKRY’nin engellemeleri neticesinde ise Doğrudan Ticaret Tüzüğü AB Konseyi tarafından askıya alınmıştır. Mart 2010’da Avrupa Komisyonu, Kıbrıs Sorunu ile ilgili bir gelişme sağlanabileceğini düşünerek; Lizbon Antlaşmasının, AP ile

³² “Doğrudan Ticaret Tüzüğü, Mali Yardım Tüzüğü ve Yeşil Hat Tüzüğü”, (Çevrimiçi) www.trncinfo.com/_images/belgeler/6/Tüzükler.doc , 26.09.2010

³³ Adaoğlu, a.g.e., s.20

³⁴ Ibid s.23-24

³⁵ “Doğrudan Ticaret Tüzüğü, Mali Yardım Tüzüğü ve Yeşil Hat Tüzüğü”, (Çevrimiçi), www.trncinfo.com/_images/belgeler/6/Tüzükler.doc, 26.09.2010

Bakanlar Konseyi ortak kararına bağı olan konular ile Bakanlar Konseyinin nitelikli çoğunlukla alabileceği kararların kapsamını genişleten hükümlerine dayanarak, “Doğrudan Ticaret Tüzük” taslağını, AP’ye, Ulusal Parlamentolara ve Bakanlar Konseyine yeniden göndermiştir.³⁶ Avrupa Komisyonunun böyle bir girişimde bulunmasının sebebi, 1 Aralık 2009’da Lizbon Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ve “ortak karar” ilkesi konularının kapsamının genişlemesidir. AP ve AB Konseyi daha geniş bir alanda ortak karar vermeye başlamıştır. Bu çerçevede, Bakanlar Konseyinin oybirliği ile alacağı kararların kapsamının daraltılması dahilinde, bu tüzüğünde nitelikli çoğunlukla karar alınabilecek konular arasında bulunduğu düşünülmektedir.³⁷

Bu sebeplerden dolayı, AP’nin onayına da sunulan “Doğrudan Ticaret Tüzüğü”, AP’nin Uluslararası Ticaret Komitesinde ve AP’de onaylanması durumunda üye ülkeler tarafından oy çokluğu ile kabul edilebilecektir. AP’nin, Tüzüğü kabul etmesi halinde ise GKRY, Avrupa Adalet Divanına başvuracağını belirtmiştir.³⁸ “Doğrudan Ticaret Tüzüğü” uygulanmaya başlanması ile KKTC rekabet gücünün artacağı, iki toplum arasındaki refah farkının azalacağı ve KKTC’nin ekonomik olarak AB Entegrasyonun kolaylaşacağı ön görüşünde bulunmaktadır.³⁹ Bu girişimlerin temel sebebi ise Kuzeyin gelişmesini sağlayarak ileride bir birleşme gerçekleştiği takdirde ortaya çıkabilecek problemleri en aza indirmektir.⁴⁰ Ancak 18 Ekim 2010 tarihinde alınan karar üzerine KKTC’den AB üyesi ülkelere yapılacak ticaretin OTP kapsamında değil GKRY ile yapılmış olan Katılım Anlaşması çerçevesinde değerlendirilmesine karar verilmiştir.⁴¹

³⁶ Nilgün Arısan Eralp., “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Tüm Taraflar İçin Bir Çıkış Yolu Olabilir Mi?” (Çevrimiçi) http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/PN_DogrudanTicaret.pdf, 26.09.2010

³⁷ Ibid., s. 2

³⁸ “Doğrudan Ticaret Tüzüğü’nün Görüşülmesi Ertelendi”, **Kıbrıs Postası**, 21.09.2010, (Çevrimiçi) http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/39541/PageName/KIBRIS_HABERLERI, 26.09.2010

³⁹ Eralp, a.g.e., s.4

⁴⁰ Rıdvan Karluk, “Bölünmüş Kıbrıs’ın AB Üyeliği AB’yi Böler Mi?”, s.277

⁴¹ Çağdaş Özenmiş, “Kıbrıs’ta Çözüme Ne Kadar Yakınız ya da Gerçekten Yakın mıyız?”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Aralık 2010, Sayı: 157, s.59

Tüzüğün kabul edilmesinin bir diğer önemli boyutu ise Türkiye'nin müzakere sürecini etkileyecek olmasıdır. Zira Tüzük kabul edildiği takdirde Türkiye limanlarını açabileceğini belirtmiştir. Böylece ticaret artarken müzakere süreci de dinamizm kazanacaktır.⁴² Böylelikle de Türkiye'nin Müzakere sürecindeki kriz aşılabilecektir.

3.2.2) Kıbrıs Sorunu Bağlamında Gümrük Birliği ve Tam Üyelik

Kıbrıs sorunu, Türk dış politikasının çözüm bekleyen önemli meselelerden biridir. Stratejik olarak Kıbrıs, enerji transferi için önemli bir liman olma yolunda ilerleyen Doğu Akdeniz'e hakim bir konumdadır.⁴³ Ayrıca, Kıbrıs Türkiye'nin çok yakınında bulunmaktadır ve muhtemel bir saldırıda Türkiye için ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Kıbrıs'ın sahip olduğu bu özel durumuna rağmen bazı kesimler için AB üyeliğinin gerçekleşmesi daha önemlidir. Şöyle ki, 2001'de yaptığı konuşmasında, dönemin TÜSİAD başkanı konuyla ilgili olarak yapmış olduğu açıklamada:

“Kıbrıs Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği önünde çok önemli bir engeldir. Kıbrıs Stratejik önemi olan bir ada olabilir amma diğer taraftan 65 milyonun AB'ne üye olup yaşam standartlarının yükseltmek, zengin bir ülke haline gelmek, hedefi de vardır. Kıbrıs nedeniyle bu hedefi kaybetmemek gerekir.”⁴⁴

diyerek üyeliğin Kıbrıs için feda edilmemesi gerektiği doğrultusunda bir yaklaşıma sahip olduklarını ortaya koymuştur.

⁴² Eralp Arısan, a.g.e., s. 4

⁴³ Sertaç Hami Başeren, “Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Kıbrıs Özel Sayısı, 2006, s.13

⁴⁴ İnan, a.g.e., s. 23

Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin AB tam üyeliğinde bugün bir soruna dönüşmesinin en önemli sebebi kuşkusuz Yunanistan'ın 1981'de tam üyeliğinin gerçekleşmesi sonucu Türkiye ile olan sorunlarını AB'nin gündemine taşımaya başlamasıdır. Bu noktadan sonra Türkiye lehine alınacak her kararda Yunanistan belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Bu bağlamda kullandığı en önemli araçlardan biri de Kıbrıs meselesi olmuştur.

Yunanistan'ın, GKRY'nin AB üyelik sürecini Türkiye'nin üyelik sürecine karşı bir koz olarak kullanmaya başlaması üzerine, özellikle 1995'den sonra, AB Kıbrıs meselesi ile daha fazla ilgilenmek zorunda kalmıştı.⁴⁵ Bu bağlamda, Yunanistan, Türkiye ile ilgili alınacak lehteki her kararda kendi çıkarlarına uygun bir kazanç elde etmeyi sağlayabilmiştir.

1999 Helsinki zirvesi sonuç bildirisinde Kıbrıs ile ilgili olarak birleşmiş bir Kıbrıs'ın üye olmasının tercih edildiği ancak bunun da tam üyelik için bir ön şart olmayacağı belirtilmiştir.⁴⁶ Helsinki Zirvesinin Sonuç Bildirisinin 9. maddesinde:

“9.(a) Avrupa Konseyi, 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnunlukla karşılar ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.

(b) Avrupa Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda Konsey, tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.”⁴⁷

ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeler Kıbrıs sorunu konusunda AB'nin taraflara eşit mesafede durmadığının, Kıbrıs'ta adanın tek meşru temsilcisi olarak GKRY'yi gördüğünün ve çözüm olmadan da GKRY'nin üyeliğinin gerçekleşeceğinin en

⁴⁵ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, s.61

⁴⁶ T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 231

⁴⁷ Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirisi, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa>, 13.09.2010

önemli işareti olmuştur.⁴⁸ Ancak, sonraki dönemde ikili ilişkilerdeki sorunlar içinde Kıbrıs sorununun üzerine daha çok düşülmesi ve Türkiye’den taviz elde etmede bir pazarlık aracı olarak kullanılması dikkat çekicidir.

Aslında, Helsinki Zirvesi AB dönem başkanı olan Finlandiya eski Başbakanı Paavo Lipponen’in Zirve sürecinde Başbakan Bülent Ecevit’e yazdığı mektupta; Türkiye’nin AB üyeliği ile Kıbrıs sorununun birbirinden ayrı meseleler olduğunu belirtmiş ve Kopenhag Kriterlerinden başka Türkiye’ye herhangi bir konuda dayatmada bulunulmayacağını ve bunun konseyin ortak kararı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca mektupta Kıbrıs ve Ege sorunları ve Türkiye ile ilgili Zirvede alınan 4. ve 9a paragrafına atıfta bulunarak bu sorunların siyasi görüşmelere ile çözüme ulaşılmasının istendiğini belirtmiş, ancak zirve kararlarında 9b’deki Kıbrıs’da çözüm olmasa bile GKRY’nin AB’ye üye olabileceğini belirten bölümde herhangi bir lehte düzenleme yapılmamıştır.⁴⁹

Neticede, sınır sorunlarının halledememiş bir GKRY 1 Mayıs 2004’de AB’ye tam üye olurken,⁵⁰ Benzer sorunun diğer aktörlerinden bir olan Türkiye ise Yunanistan’ın yanı sıra bir de GKRY’nin veto kozu ile karşı karşıya kalmıştır. Kıbrıs meselesi Türkiye’nin AB üyelik sürecini etkileyen çok önemli bir probleme dönüşmüştür. Zira, KOB’da da Kıbrıs meselesi vurgulanmış ve üyelik için çözülmesinin gerekliliği belirtilmiştir.⁵¹

16-17 Aralık 2004’de Brüksel’de yapılan devlet ve hükümet başkanları Zirvesinde Türkiye’den Ankara Antlaşmasının GB ile ilgili Protokolünün GKRY’ni de içine alacak şekilde genişletilmesi istenmiştir. Şöyle ki, müzakerelerin başlayacağı tarihe kadar(3 Ekim 2005) Türkiye’nin GKRY’ni GB’ye dahil etmesi talep edilmiştir. Bundan dolayı yaşanan gerginlik Zirve metnine eklenen şu ifade ile aşılmaya çalışılmıştır:

⁴⁸ Fuat Aksu, “Türkiye-Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs Ve Ege Uyuşmazlıkları”, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunları**, Der. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, Ankara, Alp Yay., 2007, s. 8-9

⁴⁹ Karluk, a.g.e., s.114

⁵⁰ Terzi, a.g.e., s. 462

⁵¹ Ibid s. 460

“Türkiye Hükümeti, müzakerelerin fiilen başlamasından önce ve Avrupa Birliği’nin mevcut üyeliğine dair uyarlamalar üzerinde anlaşmaya varılarak sonuçlandırıldıktan sonra, Ankara Anlaşması’nın uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalamaya hazırdır.”⁵²

Bunun üzerine, Türkiye tarafı adına Başbakan R. Tayyip Erdoğan’ın Konsey toplantısındaki şu sözleri tutanağa geçirilmiştir.:

“19 nolu paragraf, Türkiye’nin Kıbrıs konusunda siyasi ve hukuksal pozisyonlarında bir değişiklik anlamına gelmemektedir. Türkiye bunun bir tanıma anlamına gelmediğini kaydeder, Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Türklerini temsil etmediğini de belirtir”⁵³

Böylece Uyum Protokolünün GKRY yi tanıma anlamına gelmeyeceği de en üst düzeyde dile getirilmiştir.

Ankara Antlaşmasını, GKRY’yi ve diğer 9 yeni AB üyesi ülkeyi de kapsayacak şekilde genişleten Ek protokol(Uyum Protokolü) 29 Temmuz 2005’de imzalanmış ve böylece 3 Ekim 2005’de Türkiye’nin üyelik müzakerelerine başlaması için AB’nin öne sürmüştüğü koşulda yerine getirilmiştir. Bu kararın taraflar arasında imza edilmesinin Türkiye’nin GKRY’yi fiili olarak tanıması anlamına geldiğini düşünen kesimler tarafından eleştirilmiştir. Türkiye’nin, Protokolle beraber dönem başkanına ilettiği Türkiye’nin Kıbrıs ile ilgili 29 Temmuz 2005 tarihli Deklarasyonu ise şöyledir:

“1. Türkiye, Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulunması yönündeki kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu yöndeki tutumunu da açıkça ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Türkiye, BM Genel Sekreteri’nin iki-kesimli yeni bir ortaklık devleti kurulmasını hedefleyen kapsamlı çözüme ulaşma yönündeki çabalarını desteklemeyi sürdürecektir. Adil ve kalıcı bir çözüm, bölgede barışa, istikrara ve uyumlu ilişkilerin tesisine önemli bir katkıda bulunacaktır.

2. İşbu Protokol’de atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1960’ta kurulan asıl ortaklık devleti değildir.

3. Türkiye bu nedenle, Kıbrıs Rum makamlarının, halihazırda olduğu gibi, Kıbrıs’ta sadece ara bölgenin güneyinde otorite, denetim ve yetki icra ettiği ve Kıbrıs Türk halkını temsil etmediği şeklindeki tutumunu sürdürecektir ve anılan makamların tasarruflarını buna göre muameleye tabi tutacaktır.

⁵² Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirisi (16-17 Aralık 2004), (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi--16-17-aralik-2004.tr.mfa>, 10.09.2010

⁵³ Karluk, a.g.e., s. 707

4. Türkiye bu Protokol'ün imzalanması, onaylanması ve uygulanmasının, Protokol'de atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir biçimde tanınması anlamına gelmediğini ve Türkiye'nin 1960 Garanti, İttifak ve Kuruluş Anlaşmalarından kaynaklanan hak ve mükellefiyetlerini haleldar etmediğini beyan eder.

5. Türkiye, işbu Protokol'e taraf olmasının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile mevcut ilişkilerini değiştirmeyeceğini teyit eder.

6. Kapsamlı bir çözüm bulununcaya değin, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin tutumu değişmeyecektir. Türkiye, Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm sonucunda oluşacak yeni ortaklık devleti ile ilişkiler tesis etmeye hazır olduğunu beyan eder.⁵⁴

Türkiye bu deklarasyonu yayınlamak aslında protokol ile altına girmiş olduğu yükümlülüğü yumuşatmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin yayınlamış olduğu bu deklarasyona karşı olarak AB'de 21 Eylül 2005'de karşı bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyonda; Türkiye'nin böyle bir deklarasyon yayınlamasının uygun olmadığını, Türkiye tarafından yayınlanmış olan deklarasyonun tek taraflı olduğu ve protokolün bir parçası olmadığını ve protokol kapsamında Türkiye'nin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri üzerinde bağlayıcı bir etkisinin olmadığını, Kıbrıs Cumhuriyetinin AB'nin üyesi olduğunu ve uluslararası hukukun sujesi olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanındığını, Ek Protokolün tam olarak, ayırım olmadan tüm üye devletlere uygulanmasının beklendiğini, ulaştırma yolu ile olan sınırlamaları da içerecek şekilde malların serbest dolaşımını önündeki bütün engellerin kaldırılmasının beklendiğini, AB'nin gelişmeleri izleyeceğini ve 2006'da uygulamaları değerlendireceğini, yükümlülüklerin yerine getirilmesi noktasındaki bir eksikliğin tüm müzakere sürecini etkileyeceğini, bütün üyelerin tanınmasının katılım sürecinin önemli bir unsuru olduğunu, bu yüzden Türkiye'nin bütün üyelerle ilişkilerinin mümkün olduğu kadar çabuk normalleştirilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Ayrıca, sorunun çözülmesi konusunda çabaları desteklediğini ve Konseyin 2006'da kaydedilen gelişmeleri izleyeceğini belirtmiştir.⁵⁵

⁵⁴ "Ek Protokol ve Deklarasyon Metni", 29 Temmuz 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/ek-protokol-ve-deklarasyon-metni.tr.mfa> ,10.09.2010

⁵⁵"Enlargement: Turkey Declaration by the European Community and its Member States", 21 Eylül 2005,(Çevrimiçi)<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/05/243&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 11.09.2010

AB'nin ortaya koyduğu bu karşı deklarasyon sorunların tek kaynağının Türkiye olarak görüldüğünü, Türkiye'nin üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmediğini, böyle davranmaya devam ettiği taktirde üyelik müzakerelerin de sıkıntılar yaşayacağını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Deklarasyon da oldukça açık bir dil kullanılmıştır. Kıbrıs'ın durumu ile ilgili taleplerin yerine getirilememesinin üyelik müzakere sürecine ciddi zarar vereceği belirtilmiştir. Nitekim öyle de olmuştur. Karşılıklı Deklarasyonların yayınlanmasının üzerinden beş yıl geçmesine rağmen, Kıbrıs sorununun çözümü ile ilgili ciddi bir gelişme sağlanamamış Türkiye limanlarını GKRY açmamış, bu durum da Türkiye'nin bu konuyla ilgili müzakere başlıklarının görüşülmesinin durdurulması ile cezalandırılmasına sebep olmuştur. Bu Deklarasyon ile AB ayrıca, Kıbrıs sorunu ile tanıma konusunu birbirinden ayırmış ve GKRY'ni Türkiye'nin tanınması gerektiğini vurgulamış ve böylelikle Kıbrıs'ın tanınması meselesi ile Türkiye'nin AB üyeliği de ilişkilendirilmiştir.⁵⁶

Anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin AB üyeliği için devam etmekte olan katılım görüşmelerini tamamlayabilmesi için GKRY'ni tanınması bir şarta dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakmayan diğer AB üyesi ülkelerin de Kıbrıs meselesini müzakere sürecini yavaşlatmak için kullanması da sorunun bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. AB'nin Kıbrıs meselesi konusundaki bu tutumu sorunun çözümünü zorlaştırmakta, AB'nin uluslararası platformlarda saygınlığına zarar vermekte ve Türkiye'nin dış politika öncelikleri noktasında farklı bölgelere kaymasına zemin hazırlamaktadır.⁵⁷

Türkiye karşılıklı açıklanan deklarasyonların ardından dönemin başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı Abdullah Gül'ün girişimleri doğrultusunda 24 Ocak 2006'da Kıbrıs konusunda yeni bir öneri paketi ortaya koymuştur. Bu pakette; Türk

⁵⁶ Nasuh Uslu, "Avrupa Birliği Kıbrıs Sorununa Çözüm Getirebilir mi?", *Avrasya Etütleri*, 34/2008-2, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, s.42-43

⁵⁷ Uslu, a.g.e., s. 52-54

deniz limanlarının GB kapsamında ki malların serbest dolaşımına ve havalimanları ve sahasının Kıbrıs Rum tarafına açmasına karşılık, Kuzey Kıbrıs limanlarının da malların, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımına açılırken, Ercan Havaalanının Kıbrıs Türk Yönetimi idaresi dahilinde uluslararası uçuşlara açılması önerilmiştir. Ayrıca, Kıbrıs Türk tarafının GB'ye dahil olabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve taraflar arasında ve tarafların (özellikle Türk tarafı için geçerli bir durum olarak) dünya ile ticareti üzerinde ki engellerin kalkması gerekliliği belirtilmiş ve bu doğrultuda Kıbrıs Türk tarafının özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel tecridinin de sona ermesi sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁸ Kıbrıs meselesine çözüm bulmak için Türkiye'nin ortaya koymuş olduğu bu paket maalesef bir işe yaramamıştır.

Ek Protokolün imzalanmasının yanı sıra uygulanması da AB ve Türkiye ile başlatılan müzakere sürecinin devamı için oldukça önemlidir. Zira GB kapsamındaki Güney Kıbrıs menşeli malların Türkiye'ye herhangi bir engel olmadan girişi serbest olmakla beraber 1987'den beri Türk Limanları GKRY'e kapalı olduğu için bu mallar Türkiye'ye doğrudan giriş yapamamaktadır. Ek protokol imzalanmış ve GB 10 yeni üyeyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ancak, Türk Limanları GKRY'e hala kapalıdır. Bu durumda Ek Protokolün uygulanmasını engellemektedir.

AB, Aralık 2006'daki Dışişleri bakanları toplantısı neticesinde, Türkiye'nin limanlar konusundaki tutumunu değiştirmemesi üzerine GB ile ilgili olduğu öne sürülen 8 müzakere faslı askıya alınmış ve ek protokol uygulanmadan bu 8 başlığın müzakereye açılmamasına karar verilmiştir. Aralık 2009'da AB Dışişleri bakanları yaptıkları toplantıda Ek Protokolün uygulanmaması ve limanların hala GKRY'e açılmamış olmasını olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmekle birlikte konuyla ilgili bir karar almayı bir yıl sonrasına bırakmışlardır. 10-11 Aralık 2009 AB liderler Zirvesinde de bu karar uygun bulunmuştur.

⁵⁸ "Kıbrıs Konusunda Türkiye'nin Yeni Açılımı", Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/kibris-konusunda-turkiye_nin-yeni-acilimi-tr.mfa, 13.09.2010

AB'nin konuyla ilgili bir karar almayı ertelemesinin sebebi aslında Kıbrıs meselesiyle ilgili bir gelişme kaydedilmeden limanlar konusuyla da ilgili herhangi bir gelişme kaydedilemeyeceğinin farkında olmasıdır. Görüldüğü üzere, Kıbrıs'da sağlanacak bir uzlaşma Türkiye ile yürütülen üyelik müzakere sürecindeki kilitleri de açacaktır.⁵⁹

Zira müzakerelerin rotasını çizen Müzakere Çerçeve Belgesinin 6. maddesinde de durum:

“Türkiye'nin, Ortaklık Anlaşmasından ve bu Anlaşmayı tüm yeni AB üyesi devletlere teşmil eden Ek Protokolden kaynaklanan yükümlülüklerini(özelikle AB-Türkiye gümrük birliği ile ilgili olanlar) yerine getirmesi ve düzenli bir şekilde gözden geçirilen Katılım Ortaklığı Belgesinin uygulanması”⁶⁰

ifadesi ile dile getirilmiştir.

AB ise Türkiye'ye, GB'nin ayrım gözetmeksizin bütün üyeleri kapsayacak şekilde genişletilmesini ve katılım müzakerelerini yürüten bir ülkenin AB'ye üye bütün ülkeleri tanınması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda limanlarını GKRY bayraklı gemilere açması talep edilmektedir. Bununla birlikte, GKRY'nin üye olmak istediği uluslararası örgütlerde Türkiye'nin veto hakkını kullanarak GKRY'yi engellemesi de hoş karşılanmamaktadır. Türkiye müzakerelerin sorunsuz devam etmesini sağlamak için Kıbrıs ile ilgili sorunda taviz vermeye zorlanmaktadır.⁶¹ Türkiye ise iki ülke arasındaki sorunların tartışma yerinin AB olmadığını savunmakta, Kuzey Kıbrıs'a yönelik ambargonun kaldırılması doğrultusunda Türkiye'nin de GB den kaynaklanan bazı yükümlüklerini yerine getireceği belirtilmektedir.

⁵⁹ “AB'nin Aralık 2009 Kararları Türkiye-AB Müzakere Sürecini Nasıl Etkiledi?”, Aralık 2009, s. 2 (Çevrimiçi) http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/DN_AB_zirvesi_2009_kararlari.pdf, 12.09.2010

⁶⁰Müzakere Çerçeve Belgesi, (Çevrimiçi) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, 15.09.2010

⁶¹ Kıvanç Ulusoy, “Turkey and The EU: Democratization, Civil-Military Relations, and the Cyprus Issue”, *Insight Turkey*, Vol.10, No.4, 2008, s.65,

Avrupa Konseyi, 2006 yılında Katılım ortaklığı belgesin yenileyerek Kıbrıs meselesinin BM çatısı altında ele alınarak bir çözüme kavuşmasının sağlanmasını talep etmiştir.⁶² Bu doğrultuda, BM arabuluculuğunda taraflar arasında ki görüşmeler hala devam etmektedir. Ancak henüz üzerinde uzlaşılabilir bir çözüm bulunamamıştır. KKTC'ye yönelik izolasyon Nisan 2004 referandumu sonrası 26 Nisan 2004'de Avrupa Konseyinin KKTC'ye yönelik izolasyonun sona ermesi çağrısında bulunan ve oy birliği ile almış olduğu karar ise GKRY dışında diğer AB üyesi ülkeler tarafından uygulanmamaktadır.

Yunanistan eski başbakanı Kostas Simitis'in basına yaptığı bir açıklamasında "*Ankara'nın Brüksel yolu, Lefkoşe'deki Yeşil Hattan geçmektedir.*" sözü içinde bulunulan vahim durumu dramatik bir şekilde özetlenmektedir. Kıbrıs Sorunu yüzünden AB ile ilişkilerimiz diplomatik bir kısır döngü içine girme tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

29 Kasım 2006 tarihli Komisyon tavsiyesi kararında Türkiye'nin Ek Protokolü tam olarak uygulamadığını ve ulaştırma araçlarına getirilen sınırlamalarda dahil olmak üzere malların serbest dolaşımı konusundaki sınırlamalara devam ettiğini, taahhütlerin yerine getirene kadar Kıbrıs Cumhuriyeti ilgili politika alanlarında müzakere başlıklarının açılmamasını belirtmiştir. Bu başlıklar: "malların serbest dolaşımı", "mali hizmetler", "tarım ve kırsal kalkınma", "balıkçılık", "ulaştırma politikası", "gümrük birliği" ve "dış İlişkiler" ve "iş kurma ve hizmet sunum serbestisi"ni kapsamaktadır.⁶³ Sonuçta bu Karar 11 Aralık 2006'da AB Genel İşler Konseyinde üye ülkelerin dışişleri bakanları tarafından da onaylanmıştır.

AB'nin şemsiyesi altında GKRY'nın ve Yunanistan yönlendirmesi doğrultusunda yapılmaya çalışılan İki kesimli yapının ortadan kaldırılması, ada

⁶²Ulusoy, a.g.e., s.65

⁶³"Comission presents its recommendation on the continuation of Turkey's accession negotiations", 29 Kasım 2006, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1652&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> , 11.09.2010

Türklerinin AB'ye üyelik bağlamında asimilasyonu ve eşit değil azınlık olmasının sağlanmasıdır ki bu bağlamda yürütülen organize çalışmada Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci de en önemli araç olarak kullanılmaktadır.⁶⁴ Bu noktadan hareketle uzun vade de eğer Türkiye'nin hedefi tam üyelik ise Kıbrıs sorunu ile ilgili herhangi bir müspet çözüme de ulaşamaz ise Türkiye er geç GKRY'nin hukuki olarak tanımak zorunda bırakabilir. Çünkü özelde GB genelde de AB üyelik sürecine devam edilebilmesi bunu zorunlu kılacak gibi gözükmektedir.⁶⁵

Bugün gelinen aşamada GKRY ve Yunanistan, Kıbrıs sorununu Türkiye-AB arasındaki bir sorun haline getirmiştir. Böylelikle, Kıbrıs sorunu Türkiye'nin AB üyeliği sürecini yavaşlatan bir mesele olmuştur.

⁶⁴Aksu, a.g.e., s.10

⁶⁵Ibid., s.15

SONUÇ

Bu çalışmada, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecindeki yeri, GB'nin tarihsel gelişimi, ekonomik ve siyasi etkileri olmak üzere üç ana bölümde ele alınmıştır. Tarihsel gelişim sürecinde, 1963'den Gümrük Birliği kararının kabul edildiği 1995 yılına kadarki gelişmeler ile sonrasında yaşananlara yer verilmiştir. İkinci bölümde, Gümrük Birliği'nin ekonomik boyutu incelenmiştir. Ekonomik olarak GB sayesinde; Türkiye AB'nin ticaret politikasına, teknik mevzuatına uyum sağlamış, serbest piyasa koşullarında rekabet etmeyi öğrenmiş, AB gibi büyük bir pazarın olanaklarından faydalanmaya başlamıştır. Bununla beraber, GB sayesinde AB de, Türkiye gibi büyük bir pazara girmiş, gümrüksüz ihracat yaparken, ucuz hammadde temin etme olanağına da kavuşmuştur. Eğer ileride Türkiye AB'ye üye olursa, bu tecrübeleri sayesinde daha hızlı bir şekilde AB'ye uyum sağlayabilecektir.

GB'nin ekonomik bakımdan olumlu etkilerinin yanı sıra, bir takım olumsuz etkileri de olmuştur. Şöyle ki, GB'den dolayı AB ülkeleri ile yapılan ticarete uygulanan vergi oranlarının sıfırlanmasından dolayı Türkiye'nin gümrük vergi gelirlerinde azalma meydana gelmiştir. Ayrıca, AB ile Gümrük Birliği'ne sahip olmanın doğrudan bir sonucu olarak Türkiye AB'nin Ortak Ticaret Politikasını benimsemek durumunda kalmış ve AB'nin gerek gümrük oranlarının değiştirilmesi, gerek Serbest Ticaret Anlaşması imzalamak üzere almış olduğu kararlara bazı durumlarda kendi çıkarlarına uygun olmamasına rağmen uymak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin, Güney Kore örneğinde olduğu gibi AB'nin STA imzaladığı ülkelerle STA imzalamak noktasında yaşadığı sıkıntılar ve bu sebeple uğranan kayıplar meselenin diğer boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca, en önemli özelliği malların serbest dolaşımının sağlanması olan GB'nin, Türkiye ile AB arasında uygulanan şekilde tarım ürünlerine yönelik konulan kısıtlamadan dolayı bu ilke tam anlamı ile işlememektedir.

GB'ni siyasi açıdan değerlendirecek olursak; Türkiye 1/95 sayılı OKK ile GB'ni tesis ederek, AB'ye üyeliğini kolaylaştırmak ve hızlandırmak istemiştir. Bu yıllarda, 1993 Kopenhag Zirvesinden itibaren öncelikli gündemine Doğu Avrupa'ya genişleme konusunu almış olan AB ise, üyeliğine pek de sıcak bakmadığı Türkiye ile yürütebileceği en uygun model olarak GB'yi tamamlamaya çalışmıştır. Zira Türkiye'nin üyelik başvurusunun reddedilmesinden sonra Türkiye için hazırlanan ve Matutes Paketi olarak da anılan programda da Gümrük Birliğine ve Ortaklık ilişkisine ağırlık verilmiş tam üyelik konusuna değinilmemiştir. Zaten, GB'nin tesis edilmesi antlaşmalarda da öngörülmekteydi.

Görüldüğü üzere, Türkiye ile AB'nin GB'den beklentileri tam anlamıyla örtüşmemektedir. Tarafların farklı beklentileri doğrultusunda bugün gelinen aşamada Türkiye, AB'ye hala üye olamamıştır. Bu bağlamda, GB özellikle de üçüncü ülkelerle ticareti geliştirme ve gümrük vergisi belirleme konularında ekonomik olarak bir takım zorluklara sebep olurken siyasi anlamda da Türkiye'ye üyelik sürecinde beklediği avantajı sağlamamıştır.

Çalışmanın temel sorunsalını oluşturan GB'nin Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecindeki rolü gelinen nokta itibariyle beklentilerin altında kalmıştır. GB'nin itici güç olarak kullanılarak AB'ye tam üyeliğin sağlanması hedefi ise, Kopenhag ekonomik Kriterlerinden serbest Pazar ekonomisine sahip olma konusunda AB kriterlerinin sağlanmasını kolaylaştırır ve Birlik içindeki Pazar güçleri ile rekabet yeteneğini Türkiye'ye kazandırırken daha çok siyasi sorunlar nedeni ile üyelik hala gerçekleşmemiştir.

GB'nin siyasi olarak üyelik sürecindeki yerini etkileyen bir diğer siyasi mesele Kıbrıs'tır. Zira Türkiye GKRY'ye limanlarını açmayarak GB kapsamındaki yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmemekte, bu durum da üyelik müzakerelerinde ayrıca bir gündem maddesi haline gelerek müzakerelere zarar vermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde GB'nin tam üyelik yolunda müzakere sürecini aşındırdığı değerlendirilmesi yapılabilir. Ancak Gümrük Birliği düzenlemesi olmasa da Kıbrıs'ın üyeliğinin Türkiye'nin müzakere sürecinde bir takım sorunları

ortaya çıkartması zaten beklenebilirdi. Ayrıca AB bütünleşme sürecinin lokomotif üyelerinden Almanya ve Fransa'nın bugün Türkiye'nin üyeliği ile ilgili sahip olduğu isteksizlik mevcuttur. Bu durumda, Türkiye'nin üyelik sürecinde yaşanan sorunların sadece Kıbrıs'ın üyeliği ve Türkiye'nin Kıbrıs'a Gümrük Birliği düzenlemelerini uygulamamasından kaynaklandığını söylemeyi zorlaştırmaktadır.

Bugün gelinen noktada, avantajlı olan taraf GKRY'dir. Çünkü GKRY, AB üyesi bir ülkedir ve Türkiye ile ilgili alınacak herhangi bir kararda oy hakkına sahiptir. Ayrıca, GKRY ekonomik olarak da avantajlı durumdadır Bu noktadan hareketle, ekonomik ve siyasi olarak bu şartlara sahip GKRY'nin bir çözüm için ulusal çıkarları olarak gördüğü hususlar konusunda taviz vermekten kaçınması doğal görülebilir. Bu açıdan bakınca aslında çözüm GKRY'den çok KKTC'nin ve Türkiye'nin işine yarayacaktır. Üzerinde uzlaşılacak bir metin bağlamında çözüm gerçekleştiği takdirde KKTC büyük olasılıkla AB'nin bir parçası olacak, Türkiye'nin AB üyelik müzakere süreci ise hız kazanacaktır. Ama bu fazla iyimser bir tahmindir. Çünkü, Fransa ve Almanya'nın tutumu, Türkiye'nin uyum sürecindeki yavaşlık, hükümetin isteksizliği gibi pek çok başka sorunda vardır.

Üyelik müzakereleri sonuçlanır ve Türkiye ile Katılım Anlaşması imzalanırsa, GB'den kaynaklanan sorunlar da otomatik olarak çözülmüş olacaktır. Ancak müzakere süreci tamamlanmaz ya da tamamlanır da herhangi bir başka sebepten ötürü Türkiye'nin üyeliği gerçekleşmez ise GB'nin ciddi anlamda revize edilmesi ya da başka bir ekonomik bütünleşme modeline dönüştürülmesi gerekebilir. Zira GB'nin mevcut koşullar da devam etmesi Türkiye'nin çıkarlarına zarar verebilir. Bu bağlamda, son zamanlarda Türkiye için AB üyeliği yerine imtiyazlı ortak olması teklifinin içi; GB'ni bir aşama daha ileriye götürecek biçimde hizmetlerin, malların, sermayenin ve kişilerin serbestçe dolaşabildiği bir yapıya dönüştürülerek doldurulması gerekir.

İnsan hakları ve demokrasi konularındaki eksikler ekonomi ve kalkınma ile ilgili sorunlar, Kıbrıs sorunu, Kürt sorunu, Ermenistan ile olan sorunlar AB'nin Türkiye'nin üye olmadan önce çözmesi beklenen sorunlarıdır. Bu bağlamda, AB'ye

yeni üye olan devletler sadece Kopenhag kriterleri ile uğraşmıştır. Türkiye yerine getirmesi istenenler ise çok daha fazladır. Anlaşıldığı üzere, Türkiye, kendisine özel geliştirilen gayri resmi kriterleri de yerine getirmeye çalışmaktadır. Zira Türkiye bugün AB üye olan ülkelerin hiç birinin yapmadığı şekilde üye olmadan önce GB sürecini başlatmamıştır ki bu aşamada vaat edilen yardımlar bile çeşitli bahanelerle engellendiği için sürecin sebep olduğu kayıpların telafisi zor olmuştur. Ayrıca, Kıbrıs sorununun diğer tarafı olan Yunanistan ve GKRY bu sorunları görmezden gelinerek birliğe üye olarak kabul edilirken, Türkiye üye olmadan önce dış politikasındaki sorunları çözme konusunda ciddi bir baskı görmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgönenç, Oya; **Türkiye'nin AB Stratejisi**, 1.bs., İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2009
- Adaoğlu, Hacer Soykan; “AB Ve KKTC Açısından Yeşil Hat Tüzüğü”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:1, 2005, s. 15-28
- Aksu, Fuat : “Türkiye-Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs Ve Ege Uyuşmazlıkları”, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunları**, Der. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, Ankara, Alp Yay., 2007, s. 25-59
- Aktar, Cengiz: **Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci**, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Başeren, Sertaç Hami; “Türkiye-AB İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Kıbrıs Özel Sayısı, 2006,13- 19
- Balkır, Canan: “Türkiye-AB İlişkileri”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 375, Ocak 1998
- Baykal, Sanem: “1999 Helsinki'den 2004 Brüksel'e- Mukadder Üyelikten Ucu Açık Müzakerelere: Türkiye-AB İlişkileri”, **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, der. Mustafa Aydın, Çağrı Erhan, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s.137-189

- Baykal, Sanem;
Arat, Tuğrul: “AB’yle İlişkiler” ,Ed. By. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 2, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- Birand, Mehmet Ali: **Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası 1950-2004**, 12.bs, İstanbul, Doğan Kitap, 2005
- Çağlayan, Zafer: “Gümrük Birliğinde Sekiz Yıl”, **Asomedy**, Ocak 2004
- Çağrı Erhan, Tuğrul Arat: “AET’yle İlişkiler” ,Ed. By. Baskın Oran, **Türk Dış politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1-2, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları,
- Çak, Demet, Çak, Murat: “Gümrük Birliği’nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri İhracat Gelirleri Analizi”, **İTO Yayın**,Yayın No:2007-68, İstanbul 2007, <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0012230.pdf>, 21.02.2011
- Çakmak, Haydar: **Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Ankara, Barış Basım ve Yayın Dağıtım, 2005
- Çalış, Şaban H.: **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, 4.bs., İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2008
- Dağcı, Kenan: “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Yeni Bir Döneme Doğru”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:5, 2005, s. 88-97

Damlacı, Cemalettin : “Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri”, **TÜSİAD** Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, Haziran 2008, s.22-32,

(Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/GBRapor.pdf> , 10.09.2010

Dinçer, Haluk: “Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri”, **TÜSİAD** Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, Haziran 2008, s.10-13,

(Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/GBRapor.pdf> , 10.09.2010

Duna, Cem: “Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri”, **TÜSİAD** Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, Haziran 2008, s. 17-22

(Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/GBRapor.pdf> ,10.09.2010

Dura, Hayriye;
Atik, Cihan: **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 3.bs., Ankara, Nobel Yay., 2007

Ege, Aylin: “Türkiye’nin AB’ye Üyeliğinin Ekonomik Etkileri: Üç Muhtemel Senaryo Üzerine Düşünceler”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s.87-104

Eralp Arısan, Nilgün: “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Tüm Taraflar İçin Bir Çıkış Yolu Olabilir Mi?”, s.1-5
http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/PN_DogrudanTicaret.pdf ,
26.09.2010

Erzan, Refik,
Filiztekin, Alpay,
Zenginobuz, Ünal: “AB ile Gümrük Birliğinin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri”, **Gümrük Birliği ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri**, Tepav Yayınları
(Çevrimiçi): <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/gumrukbirligi.pdf>

Gürlesel, Can Fuat;
Alkin, Kerem: **Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye’nin De Dahil Edilmesi**, İstanbul, İTO yay.,
2010

Tekeli, İlhan;
İlkin, Selim: **Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’nın Türkiye’ye Yaklaşımı**,
Kitap 1-2, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993

Tekeli, İlhan;
İlkin, Selim: **Türkiye ve Avrupa Birliği 3 Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı**,
Kitap 3, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000

İnan, Kamran: “İnce-Uzun Yol”, Başkent Üniversitesi s.18
(Çevrimiçi):
http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/kamran/uzun_ince_yol.pdf ,13.09.2010

Kabaalioğlu, Haluk: “Turkey and The European Union Converging Or

Drifting Apart?" **Marmara Journal of European Studies** Vol:7, No:1-2, 1999, s. 109-165

- Kalaycı, İrfan; "Türkiye'nin Olası Avrupa Birliği Üyeliği: Sıfır Toplamlı Oyun (Mu?)", **Avrupa Birliği Dersleri Ekonomi Politika Teknoloji**, Ed., İrfan Kalaycı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 53-67
- Karakaş, Cemal: "Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon" **Uluslar arası Hukuk Ve Politika**, Cilt:3, No:9, 2007
- Karakaş, Eser; **Normalleşme Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004
- Karakaş, Eser: "8. Yılında Gümrük Birliği", **Asomedy**, Ocak 2004
- Karlık, Rıdvan: "AB'nin Türkiye, Türkiye'nin AB Politikası ", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s.3-32
- Karlık, Rıdvan: "Bölünmüş Kıbrıs'ın AB Üyeliği AB'yi Böler Mi?" **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Ed.: Oğuz Kaymakçı, 1.bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, 264-284
- Karlık, Rıdvan: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 9. bs., Beta Yayınları, 2007

- Kasım, Kamer: “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Akademik Bakış**, Cilt 1,Sayı 1, Kış 2007, s.61
- Kızıltan, Alaattin,
Ersungur, Mustafa,
Polat, Özgür: “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:1, Cilt:22, Ocak 2008
- Kirişçi, Kemal: “Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri”, **Uluslar arası İlişkiler**, Cilt:2 Sayı 8, Kış 2005-2006, 79-118
- Kongar, Emre: **21. Yüzyılda Türkiye**, 31.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002
- Köse, Salih: “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması” (Çevrimiçi) ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf, 28.09.2010
- Manisalı, Erol: **Türkiye’nin Askersiz İşgali Gümrük Birliği**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2009
- Mindek, Can: AB Türkiye Ekonomik ve Ticari İlişkiler Raporu Üzerine Değerlendirme, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Temmuz 2010, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/kazakreportbilginotu.pdf> , 20.09.2010
- Mor, Hasan: “Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeklensme Süreci”, **Gazi Üniversitesi Hukuk**

- Özen, Çınar: **Türkiye-Avrupa Topluluğu, Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Sürecine Etkileri**, İzmir, Ceylan Kitabevi, 2002
- Özenmiş, Çağdaş: “Kıbrıs’ta Çözüme Ne Kadar Yakınız ya da Gerçekten Yakın mıyız?”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Aralık 2010, Sayı: 157
- Özsoy, İsmail;
Özsoy, Osman: “1838 Baltalimanı Sözleşmesi’nden Gümrük Birliğine: Türkiye Avrupa Ticari İlişkileri”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s.323-347
- Rocard, Michel: **Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’ye Evet**, Çev. Olcay Kunal, 1.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih**, 10.bs., Ankara, İmge, 2002
- Sandıklı, Atilla: “Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Safha(Müzakere Süreci)”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:3, 2004, s.4-17
- Saygılıoğlu, Nevzat: “Gümrük Birliği’nin Miladı Doluyor Mu?”, **Asomedy**, Ocak 2004
- Seki, İsmail: “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri” 1985-2003”, 2005, s. 1-24

(Çevrimiçi)

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf

, 09.09.2010

Oksay, M.Serhan :

Özgöker, Uğur :

Türk Dış Ticaretinin Gelişimi ve “Gümrük Birliği”nin Türkiye-AB Ticaretine Etkisi Etkileri”
Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ed.: Oğuz Kaymakçı, 1.bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s.327-340

Soğuk, Handan:

Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İKV, No:179, 2004

Şen, Faruk:

“Türkiye-AB İlişkilerinin Beş Temeli ve Bu Çerçeve de Türkiye’nin Tam Üyeliğinin AB’ye Olası Etkilerinin Tahmini”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed. by, İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s.59-104

Terzi, Özlem:

“Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme” , **Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed. By., Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 453-464

Taşdemir, İnci:

“AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri”, **İTO Yayın**, Cilt: 2, Yayın No: 2008-13, İstanbul, 2008, s.12 Çevrimiçi:
<http://www.ito.org.tr/itoyayin/0019090b.pdf>, 02.02.2011

Taşkın, Fatma:

“2000’lerde Otomotiv Sektörü”, **Gümrük Birliği ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri**, Tepav Yayınları

(Çevrimiçi): <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/gumrukbirligi.pdf> ,
03.01.2011

- Tüzmen, Kürşad: “Gümrük Birliği’nde Sekiz Yıl”, **Asomedy**, Ocak 2004
- Temiz, Dilek “Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler oldu Mu?”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:8, No:1, 2009
- T.C Dış Ticaret Müsteş.
AB Gen. Müd.: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, bs. 6, 2007
- Uz, İdil;
Özdemir, Özlem: “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’de Sanayi Sektöründe Eğilimler”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler**, Ed.: İrfan Kalaycı, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 349-380
- Ulusoy, Kıvanç: “Turkey and The EU: Democratization, Civil-Military Relations, and the Cyprus Issue”, **Insight Turkey**, Vol.10, No.4, 2008, 51-76
- Uslu, Nasuh: “Avrupa Birliği Kıbrıs Sorununa Çözüm Getirebilir mi?”, **Avrasya Etütleri**, 34/2008-2, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
- Uyar, Süleyman: “Ekonomik Bütünleşme ve Gümrük Birliği Teorisi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:5 Sayı: 19, Ekim 2000
- Uyar, Süleyman: “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:20, Yıl:6, Ocak

2001

Ünsal, Erdal Muzaffer: “Türkiye-AB ilişkileri ve Kıbrıs Sorunu”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Kıbrıs Özel Sayısı, 2006, s. 21-31

Yeşilada, Berk Tulga: “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi”, **BİLGESAM**
<http://bilgesam.net/tr/images/stories/analizler/gumbirdisticaret.pdf> ,04 Ağustos 2010.

Diğer Kaynaklar

“Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliğinin Bütünleşme Ve Derinleşme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:150

“2010 Yılında Türkiye-AB İlişkileri Üzerine: 5 Soru 5 Cevap”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**”, Sayı: 157, Aralık 2010, s.11

“Gümrük Birliği ve Tam Üyeliğe Hazırlık Sürecinin Değerlendirilmesi”, Dünya Gümrük Günü İstanbul Paneli-1, **T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı**, 2001

“Gümrük Birliğinin Bedelini Ağır Ödüyoruz”, **Sabah Gazetesi**, 30 Ocak 2011

1998 Yılı İlerleme Raporu

2006 Yılı İlerleme Raporu

2010 Yılı İlerleme Raporu

Ankara Anlaşması, (Çevrimiçi): http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-tr.mfa, 01.03.2011

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, “Gümrük Birliği”, (Çevrimiçi)
http://www.avrupa.info.tr/DelegasyonPortal/AB_ve_Turkiye/Gumruk_Birligi.html,
12.09.2010

“AB’ye 7 Aşamalı Tepki”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Aralık 1997,
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1997/12/15/19501.asp> 11.09.2010

T.C Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Türkiye İhracatının Gelişimi”, (Çevrimiçi)
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/Turkiye_ihr_gelisimi.doc , 29.09.2010

Kıbrıs Konusunda Türkiye’nin Yeni Açılımı”, Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi)
http://www.mfa.gov.tr/kibris-konusunda-turkiye_nin-yeni-acilimi-.tr.mfa,
13.09.2010

“AB’nin Aralık 2009 Kararları Türkiye-AB Müzakere Sürecini Nasıl Etkiledi?”,
Aralık 2009, s. 1-4
(Çevrimiçi)
http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/DN_AB_zirvesi_2009_kararlari.pdf , 12.09.2010

“Comission presents its recommendation on the continuation of Turkey’s accession negotiations”, 29 Kasım 2006,
(Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1652&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> , 11.09.2010

“Enlargement: Turkey Declaration by the European Community and its Member States”, 21 Eylül 2005,

(Çevrimiçi)

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/05/243&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 11.09.2010

“Ek Protokol ve Deklarasyon Metni”, 29 Temmuz 2005, (Çevrimiçi)

<http://www.mfa.gov.tr/ek-protokol-ve-deklarasyon-metni.tr.mfa> ,10.09.2010

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirisi (10-11 Aralık 1999), (Çevrimiçi)

<http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> , 13.09.2010

Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirisi (16-17 Aralık 2004), (Çevrimiçi)

<http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi--16-17-aralik-2004.tr.mfa>, 10.09.2010

Türkiye Cumhuriyeti; Dışişleri Bakanlığının, AB Lüksembourg Kararı İle İlgili Açıklaması,, 14 Aralık 1997, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-_disisleri-bakanliginin_-ab-luksemburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi_-14-aralik-1997.tr.mfa, 10.09.2010

AB Komisyonu Etki Raporu 2004, (Çevrimiçi):

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004-3.html, 25.09.2010

Müzakere Çerçeve Belgesi,

(Çevrimiçi)

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf , 15.09.2010

“Doğrudan Ticaret Tüzüğü, Mali Yardım Tüzüğü ve Yeşil Hat Tüzüğü”, (Çevrimiçi)

www.trncinfo.com/_images/belgeler/6/Tuzukler.doc , 26.09.2010

Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün Görüşülmesi Ertelendi", **Kıbrıs Postası**, 21.09.2010,
(Çevrimiçi)
[http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/39541/PageName/KIBRIS_HA
BERLERI](http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/39541/PageName/KIBRIS_HA
BERLERI), 26.09.2010

TBMM Tutanakları

Algan Hacaloğlu, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 52. Birleşim,
14.12.1994, s. 50

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=595&P5=T
&page1=50&page2=50&web_user_id=8680646](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=595&P5=T
&page1=50&page2=50&web_user_id=8680646) , 20.02.2011

Sait Kemal Mimaroğlu, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 77.
Birleşim,21.02.1995, s. 57

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T
&page1=57&page2=57&web_user_id=8679330](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T
&page1=57&page2=57&web_user_id=8679330) , 20.02.2011

Murat Karayalçın, Genel Kurul Tutanağı 19.Dönem 4.YasamaYılı 77.Birleşim,
21.02.1995, s.36

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T
&page1=36&page2=36&web_user_id=8608003](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T
&page1=36&page2=36&web_user_id=8608003) , 20.02.2011

Murat Karayalçın, Genel Kurul Tutanağı 19.Dönem 4.YasamaYılı 77.Birleşim,
21.02.1995, s.37

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T
&page1=37&page2=37&web_user_id=8608003](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=612&P5=T
&page1=37&page2=37&web_user_id=8608003) , 20.02.2011

Murat Karayalçın, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 83. Birleşim
08.03.1995, s. 4,

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=618&P5=T
&PAGE1=5&PAGE2=&web_user_id=8620165](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=618&P5=T&PAGE1=5&PAGE2=&web_user_id=8620165) , 20.02.2011

Engin Güner, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 81. Birleşim,
01.03.1995, s.66-67

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=616&P5=T
&page1=67&page2=67&web_user_id=8620165](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=616&P5=T&page1=67&page2=67&web_user_id=8620165) , 20.02.2011

Abdullah Gül, Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem 4. Yasama Yılı 83. Birleşim,
08.03.1995, s. 59

(Çevrimiçi)

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=618&P5=T
&page1=59&page2=59&web_user_id=8558351](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=618&P5=T&page1=59&page2=59&web_user_id=8558351) , 20.02.2011